

T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

II. DÜNYA SAVAŞI SÜRECİNDE URFA'NIN NÜFUS YAPISI

Mustafa NARGÜLÜ

ŞANLIURFA-2019

Mustafa NARGÜLÜ

135224004

II. DÜNYA SAVAŞI SÜRECİNDE
URFA'NIN NÜFUS YAPISI

TARİH ANA BİLİM DALI
TARİH BİLİMDALI

ŞANLIURFA

2019

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

II. DÜNYA SAVAŞI SÜRECİNDE URFA'NIN NÜFUS YAPISI

Mustafa NARGÜLÜ

Danışman

Doç. Dr. Gülşah ESER

ŞANLIURFA- 2019

T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Enstitünüz Tarih Anabilim Dalı 135224004 numaralı Mustafa NARGÜLÜ'nün hazırladığı "II. Dünya Savaşı Sürecinde Urfa'nın Nüfus Yapısı" **yüksek lisans** tezi ile ilgili tez savunması, 12/05/2019 tarihinde, saat 16.00'da yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABUL (başarılı) olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

12/06/ 2019

Sınav Jürisi	Unvan, Adı Soyadı	Kanaati	İmzası
Danışman	Doç. Dr. Gülşah ESER	Kabul	G. Eser
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Tekin İDEM	Kabul	Tekin
Üye	Dr. Öğr. Üyesi İbrahim İSLAM	Kabul	İbrahim

Bu tezin Tarih Anabilim Dalında Yapıldığını ve Enstitümüz Kurallarına Göre Düzenlendiğini Onaylarım.

04.06/2019

Prof. Dr. Şevket ÖKTEN

Müdür

Not: a) Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan alıntıların, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

b) Tez, HÜBAK'tan Bilimsel Araştırma Projesi mali destek Almıştır Almamıştır.

ORİJİNALLİK RAPORU VE BEYAN BELGESİ
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ORİJİNALLİK RAPORU VE BEYAN BELGESİ

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ

Adı-Soyadı : Mustafa NARGÜLÜ
Öğrenci Numarası : 135224004
Enstitü Anabilim Dalı : Tarih
Programı : Tezli Yüksek Lisans
Başlık (Türkçe) : II. Dünya Savaşı Sürecinde Urfa'nın Nüfus Yapısı

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yukarıda başlığı belirtilen Lisansüstü çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 118 sayfalık kısmına ilişkin, 15/05/2019 tarihinde şahsım/ danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, benzerlik oranı % 19 'dur.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 6 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen tezli/tezsiz lisansüstü programlarda seminer, dönem projesi, tez vb Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından kabul edilen lisansüstü orijinallik raporu alınması uygulama esasları ile belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve bütün bilgilerin, akademik kurallara uygun olarak toplanıp sunulduğunu, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı, blok şeklinde alıntılar yapmadığımı ve tüm alıntıların bilimsel atıf kuralları çerçevesinde kaynağını gösterdiğimi, Yükseköğretim kurulu bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesi ile Harran Üniversitesi bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesinin 8. maddesinde yer alan etik ihlallerden her hangi birisinin yer almadığını, etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

15/05/2019

Mustafa NARGÜLÜ

Yukarıda yer alan raporun ve beyanın doğruluğunu onaylarım. 15/05/2019

Doç. Dr. Gülşah ESER

ÖZET

II. DÜNYA SAVAŞI SÜRECİNDE URFA'NIN NÜFUS YAPISI

NARGÜLÜ, Mustafa

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Gülşah ESER

Haziran, 2019, 118 Sayfa

Bu çalışmanın konusu, II. Dünya Savaşı sürecinde (1939-1945) Urfa'nın nüfus yapısının incelenmesidir. Çalışma bağlamında savaş döneminde Urfa vilayetinin ve kazalarının nüfusları istatistiksel olarak incelenmiş ve herhangi bir nüfus hareketi olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır. Savaşın olumsuz koşullarının nüfusun ekonomik faaliyetlerine yansıyor yansımadağının araştırılması ve ayrıca Urfa nüfusunun sosyo-kültürel yapısının incelenmesi de bu tez çalışmasının amaçları arasında yer almaktadır.

Bu çalışmada arşiv tarama yöntemi kullanılmış ve ulusal basından *Cumhuriyet*, yerel basından *Akgün, Işık, Urfa'da Ulusal* ve *Yenilik* gazeteleri temel alınarak II. Dünya Savaşı sürecinde Urfa nüfusuna ilişkin veriler derlenmiştir. Çalışma sonunda Urfa merkezdeki nüfusun savaş öncesinden savaş sonrasına sürekli bir artış halinde olduğu belirlenmiştir. Savaş döneminde Urfa'da yaşayan nüfusun ekonomik faaliyetlerinin yer yer kesintiye uğradığı ve savaş koşullarından dolayı ekonomik sıkıntı çekildiği diğer belirlemeler arasındadır.

Anahtar Kelimeler: II. Dünya Savaşı, Urfa, Nüfus.

ABSTRACT

POPULATION STRUCTURE of URFA DURING the WORLD WAR II

NARGÜLÜ, Mustafa

Master's Thesis

Department of History

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Gülşah ESER

June, 2019, 118 pages

The present study analyzed the population structure of Urfa during the World War II (1939-1945). The study statistically examined the populations of Urfa city and its districts during the war period and intended to determine if there was any population movement. Apart from an analysis of the socio-cultural structure of Urfa population, an investigation of whether negative conditions of the war were reflected on economic activities of the population was also among the main aims of this thesis study.

Using the archive scanning method, the present study obtained data related to the Urfa population during the period of the World War II based on the newspapers including *Cumhuriyet* from the national press and *Akgün, Işık, Urfa'da Ulusal ve Yenilik* from the local press. The study revealed that the population in central Urfa continually increased from the pre-war to post-war period. Moreover, the present study pinpointed that the economic activities of the population living in Urfa were sometimes interrupted during the war period and economic troubles arose due to the war conditions.

Key Words: The World War II, Urfa, Population.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY TUTANAĞI	II
ORJİNALLİK RAPORU VE BEYAN BELGESİ	III
ÖZET	IV
ABSTRACT	V
TABLolar LİSTESİ	X
ŞEKİLLER LİSTESİ	XII
EKLER LİSTESİ	XIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

II. DÜNYA SAVAŞI SÜRECİ VE TÜRKİYE (1939-1945)

1.1.SAVAŞIN BAŞLAMASI VE YAYILMASI	3
1.1.1. Almanya'nın Polonya'ya Saldırması	4
1.1.2. Sovyetler Birliği'nin Baltık Ülkelerine Yerleşmesi	4
1.1.3. Batı Cephesi'ndeki Savaşlar	5
1.1.4. Kuzey Afrika Cephesi	6
1.1.5. Balkan Savaşları	7
1.1.6. Almanya- Sovyetler Birliği Savaşı	8
1.1.7. ABD'nin Savaşa Katılması, Uzakdoğu ve Pasifik Savaşı	8
1.1.8. Atlantik Demeci ve Birleşmiş Milletler	9
1.1.9. Savaşın Sona Ermesi	10
1.2. SAVAŞ SIRASINDA MÜTTEFİKLER ARASINDA YAPILAN ÖNEMLİ TOPLANTILAR	12
1.2.1. Casablanca Konferansı	12
1.2.2. Washington Konferansı	13
1.2.3. QUBEC Konferansı	13
1.2.4. Moskova Konferansı	14
1.2.5. Kahire Konferansı	15
1.2.6. Tahran Konferansı	15
1.2.7. Dumbarton Konferansı	16
1.2.8. Yalta Konferansı	16
1.2.9. Postdam Konferansı	17

1.3. II. DÜNYA SAVAŞI VE TÜRKİYE	19
1.3.1. Savaşın Başında Türkiye'nin Dış Politikası	19
1.3.2. Türkiye'nin Savaşa Katılmaya Zorlanması	20
1.3.3. Türkiye'nin Mihver Devletleri'ne Savaş İlan Etmesi	21
1.3.4. Savaşın Sonlarında Türkiye'nin İçinde Bulunduğu Durum	22

İKİNCİ BÖLÜM

NÜFUS SAYIM İSTATİSTİKLERİNE GÖRE URFA VE KAZALARININ NÜFUSU (1935- 1945)

2.1. OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E NÜFUS SAYIMLARI	23
2.1.1. Urfa'da Nüfus Sayımları	26
2.3. NÜFUS SAYIMLARINA GÖRE URAF'NIN KAZALARINA İLİŞKİN BİLGİ	31
2.3.1. Birecik	31
2.3.1.1. Birecik Adının Menşei ve Buranın Tarihi	32
2.3.1.2. Birecik'te Nüfus ve Göç Hareketleri	33
2.3.2. Bozova (Yaylak)	36
2.3.2.1. Bozova (Yaylak) Adının Menşei ve Buranın Tarihi	37
2.3.2.2. Bozova'da (Yaylak) Nüfus ve Göç Hareketleri	38
2.3.3. Harran	40
2.3.3.1. Harran Adının Menşei ve Buranın Tarihi	40
2.3.3.2. Harran'da Nüfus ve Göç Hareketleri	42
2.3.4. Hilvan	45
2.3.4.1. Hilvan Adının Menşei ve Buranın Tarihi	45
2.3.4.2. Hilvan'da Nüfus ve Göç Hareketleri	45
2.3.5. Siverek	48
2.3.5.1. Siverek Adının Menşei ve Buranın Tarihi	48
2.3.5.2. Siverek'te Nüfus ve Göç Hareketleri	48
2.3.6. Suruç	52
2.3.6.1. Suruç Adının Menşei ve Buranın Tarihi	52
2.3.6.2. Suruç'ta Nüfus ve Göç Hareketleri	54
2.3.7. Viranşehir	56
2.3.7.1. Viranşehir Adının Menşei ve Buranın Tarihi	56

2.3.7.2. Viranşehir’de Nüfus ve Göç Hareketleri	58
---	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

II. DÜNYA SAVAŞI SÜRECİNDE URFA’DA EKONOMİK FAALİYETLER VE NÜFUSUN SOSYO- KÜLTÜREL ÖZELLİKLERİ

3.1. URFA NÜFUSUNUN EKONOMİK FAALİYETLERİ	62
3.1.1. Tarım	62
3.1.1.1. Toprak Mahsulleri Ofisi’nin Urfa Uygulamaları	66
3.1.1.2. Ekmek Üretimi ve Ekmek Karnesi Uygulaması	68
3.1.2. Hayvancılık	72
3.1.2.1. Urfa Yağı (Sade yağ)	73
3.1.3. Tarım ve Hayvancılık Dışındaki Diğer Çalışma Alanları	75
3.2. URFA NÜFUSUNUN BİR BİLEŞENİ OLARAK DİN	76
3.3. URFA NÜFUSUNUN OKURYAZARLIK DURUMU	77
3.4. URFA’YA AİT TURİSTİK YERLER	80
SONUÇ	82
KAYNAKÇA	83
EKLER	

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.s	: Aleyhisselam
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
bs.	: Basım
Bkz.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
Dr.	: Doktor
ed.	: Editör
Fin	: Finlandiya
GÜ.	: Gazi Üniversitesi
Hz.	: Hazreti
İUM	: İstatistik Umum Müdürlüğü
İSAM	: İslâm Araştırmaları Merkezi
MÖ	: Milattan önce
N.M.	: Nahiye Merkezi
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ŞURKAV	: Şanlıurfa Kültür, Eğitim, Sanat ve Araştırma Vakfı
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDV	: Türk Diyanet Vakfı
TMO	: Toprak Mahsulleri Ofisi
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
y.y.	: Yayın yeri yok

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: 1935 Nüfus Sayımına Göre Urfa İli ve Kazalarının Nüfusu	28
Tablo 2: 1935 Nüfus Sayımına Göre Urfa Merkez Kazasında Nüfus	29
Tablo 3: 1940 Nüfus Sayımına Göre Urfa İli ve Kazalarının Nüfusu	30
Tablo 4: 1940 Nüfus Sayımına Göre Urfa Merkez Kazasında Nüfus	30
Tablo 5: 1945 Nüfus Sayımına Göre Urfa İli ve Kazalarının Nüfusu	31
Tablo 6: 1935 Nüfus Sayımına Göre Birecik'te Nüfus	33
Tablo 7: 1940 Nüfus Sayımına Göre Birecik'te Nüfus	34
Tablo 8: 1945 Nüfus Sayımına Göre Birecik'te Nüfus	35
Tablo 9: Bozova (Yaylak) Kazası ve Nahiyelerin Nüfusları	38
Tablo 10: Bozova (Yaylak) Kazası ve Nahiyelerin Nüfusları	39
Tablo 11: Bozova Kazası ve Nahiyelerin Nüfusları	39
Tablo 12: Harran Kazası ve Nahiyelerinin Nüfusları	42
Tablo 13: Harran Kazası ve Nahiyelerinin Nüfusları	43
Tablo 14: Harran Kazası ve Nahiyelerinin Nüfusları	44
Tablo 15: Hilvan Kazası ve Nahiyelerinin Nüfusları	45
Tablo 16: Hilvan Kazası ve Nahiyelerinin Nüfusları	46
Tablo 17: Hilvan Kazası ve Nahiyelerinin Nüfusları	47
Tablo 18: Siverek Kazası ve Nahiyelerinin Nüfusları	49
Tablo 19: Siverek Kazası ve Nahiyelerinin Nüfusları	50
Tablo 20: Siverek Kazası ve Nahiyelerinin Nüfusları	51
Tablo 21: Suruç Kazası ve Nahiyelerinin Nüfusları	54
Tablo 22: Suruç Kazası ve Nahiyelerinin Nüfusları	54
Tablo 23: Suruç Kazası ve Nahiyelerinin Nüfusları	55
Tablo 24: Viranşehir Kazası ve Nahiyelerinin Nüfusları	58
Tablo 25: Viranşehir Kazası ve Nahiyelerinin Nüfusları	59
Tablo 26: Viranşehir Kazası ve Nahiyelerinin Nüfusları	60
Tablo 27: 1939-1945 Yılları Arasında Urfa'daki Hububat Üretimi	63
Tablo 28: 1939-1945 Yılları Arasında Urfa'daki Bakliyat Üretimi	64
Tablo 29: 1939-1945 Yılları Arasında Urfa'daki Sınaî Nebat Üretimi	65
Tablo 30: 1939-1945 Yılları Arasında Urfa'daki Meyve Üretimi	66

Tablo 31: 1938 - 1944 Yılları Arasında Urfa'da Yetiştirilen Hayvanlar	73
Tablo 32: 1945 Nüfus Sayımına Göre Urfa'da Meslek Grupları	75
Tablo 33: 1935 Yılı Urfa Nüfusunun Okuryazarlık Durumu	78
Tablo 34: 1945 Yılı Urfa Nüfusunun Okuryazarlık Durumu	79
Tablo 35: II. Dünya Savaşı Sürecinde Urfa'nın Turistik Yerleri	80

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Birecik Kazasının 1935,1940,1945 Yıllarındaki Nüfus Miktarlarının Değişimi	36
Şekil 2: Bozova Kazasının 1935,1940,1945 Yıllarındaki Nüfus Miktarlarının Değişimi	40
Şekil 3: Harran Kazasının 1935,1940,1945 Yıllarındaki Nüfus Miktarlarının Değişimi	44
Şekil 4: Hilvan Kazasının 1935,1940,1945 Yıllarındaki Nüfus Miktarlarının Değişimi	47
Şekil 5: Siverek Kazasının 1935,1940,1945 Yıllarındaki Nüfus Miktarlarının Değişimi	52
Şekil 6: Suruç Kazasının 1935,1940,1945 Yıllarındaki Nüfus Miktarlarının Değişimi	56
Şekil 7: Viranşehir Kazasının 1935,1940,1945 Yıllarındaki Nüfus Miktarlarının Değişimi	61
Şekil 8: 1935 Yılı Urfa Nüfusunun Okur Yazarlık Durumu	79

EKLER LİSTESİ

EK 1: 1935 seçimleri ile ilgili gazete haberi	ek s.1
EK 2: 1935 seçimleri ile ilgili gazete haberi	ek s.2
EK 3: 1935 seçimleri ile ilgili gazete haberi	ek s.3
EK 4: 1935 seçimleri ile ilgili gazete haberi	ek s.4
EK 5: 1935 seçimleri ile ilgili gazete haberi	ek s.5
EK 6: 1935 seçimleri ile ilgili gazete haberi	ek s.6
EK 7: 1940 Seçimleri ile ilgili gazete haberi	ek s.7
EK 8: 1940 seçimleri ile ilgili gazete haberi	ek s.8
EK 9: 1940 seçimleri ile ilgili gazete haberi	ek s.9
EK 10: 1940 Seçimleri ile ilgili gazete haberi	ek s.10
EK 11: 1940 seçimleri ile ilgili gazete haberi	ek s.11
EK 12: 1945 seçimleri ile ilgili gazete haberi	ek s.12

GİRİŞ

Yapılan araştırmalar sonucunda Urfa adının menşei üzerine pek çok görüőe ulařılmıősa da bu görüőler arasında kesinlik kazanan bir tanımın olmadığı söylenebilmektedir. Buradan hareketle Urfa adının etimolojisi ele alınırken aynı zamanda kentin tarihini de ele almak suretiyle bir sonuca varmak daha doğru olacaktır.¹

Tarihin ilk dönemlerinde Urfa'nın adının nasıl kullanıldığı ve bu adın anlama geldiğine dair kesin bir bilgiye rastlanılmamaktadır. Genel olarak Urfa adının "Ur" adıyla iliőekli olduğu söylenilmektedir.² Şehir anlamına gelen "Ur" sözcüğüne Süryani Mihail, "Hai" kelimesini ekleyerek "Urhai" Şeklini vermiştir. "Urhai" sözcüğü, Keldanilerin Şehri anlamına gelmektedir. Süryani Mihail "Urhai" tabiri "Ur-Salem" yani "Salem Şehri" ifadesine paralel olduğunu da ifade etmiştir. Urfa ile alakalı başka bir değerlendirme de Arapça ile bağıntılı olan "Orhai" sözcüğüdür. Bu sözcük Arapça'da "suyu bol" anlamına gelen "Vurhai"ye dönuőmüőtür. Urfa adının "Vurhai" sözcüğünden farklı olan "Orha" veya "Orhe"den ortaya çıktığını da düşünölmektedir.³

Yunanlılar ise bu Şehre Kaliura adını vermiőtlerdir. Kaliura Miyah (sular) "cariyesi güzel olan yer" manasını içermektedir. Başka bir görüş de Urhai sözcüğünün Latince Orrpei, Yunanca Osrhoenee'den türediği ve kale veya pınar anlamına geldiği söylenilmektedir.⁴

¹ Abdullah Ekinci, *Orta Çağ'da Urfa*, (Şanlıurfa: Gazi Kitabevi, 2006), 2; Abdullah Ekinci vd., *Taş Devrinden Osmanlıya Urfa Tarihi*, (Şanlıurfa: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2008), 1.

² Şanlıurfa İl Yıllığı, 1967, s.105

³ Şanlıurfa İl Yıllığı, 1967, s.105

⁴ Abdullah Ekinci, *Orta Çağ'da Urfa*, (Şanlıurfa: Gazi Kitabevi, 2006), 3; Abdullah Ekinci vd., *Taş Devrinden Osmanlıya Urfa Tarihi*, (Şanlıurfa: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2008), 1-2.

Urfa için kullanılan isimlerden bir diğeri da Grekçe bir kelime olan Edessa'dır. Edessa ismini şehrin imarını yeniden inşa eden ve koloni merkezi haline getiren I. Selevkos Nikator (M.Ö.358-M.Ö. 281) tarafından kullanılmıştır.⁵

Şehrin ismine en ilginç tanımlamayı ise XIII. yüzyıl coğrafyacısı olan Yâkut b. Abdillâh El Hamavi (ö.626/1229) yapmıştır. Yâkut, şehir için el-Ruha ismini kullanarak bu isimde şehrin kurucusu olan el-Ruha bin el-Balandi bin Malic b. Da'sar'dan geldiğini söylemektedir. Halife Hz. Osman döneminde (644-656) bölgeye yeni Arap kabileleri iskân edilmiş ve sonraki yıllarda Arap hâkimiyeti esnasında şehir için resmi olarak Ruha ismi kullanılmıştır.⁶

Osmanlı Devleti Dönemi'nde ise devletin kuruluşundan Meşrutiyet'e kadar olan dönemde şehir için Ruha adı kullanılmış ve daha sonralarda da bu isim Urfa şeklini almıştır.⁷ Milli Mücadele yıllarında bölge halkının Fransızlara karşı göstermiş olduğu kahramanlıklardan dolayı Urfa ilinin ismi 12.06.1984 gün ve 3020 sayılı kanunla Şanlıurfa olarak değiştirilmiştir.⁸

⁵ Abdullah Orak, *II. Dünya Savaşı Sürecinde Urfa(1939-1945)*, (Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015), İ.

⁶ Abdullah Ekinci vd., *Taş Devrinden Osmanlıya Urfa Tarihi*, (Şanlıurfa: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2008), 3.

⁷ Ahmet Nezih Turan, "Şanlıurfa" *İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 38: 337.

⁸ Hürriyet "Şanlıurfa'ya 'Şanlı Unvanının Verilmesi Kutlandı", erişim: 11 Şubat 2018, <http://www.hurriyet.com.tr/sanliurfaya-sanli-unvaninin-verilmesi-kutlan-40875532>.

BİRİNCİ BÖLÜM

II. DÜNYA SAVAŞI SÜRECİ VE TÜRKİYE (1939-1945)

1.1.SAVAŞIN BAŞLAMASI VE YAYILMASI

I. Dünya Savaşı sonucunda meydana gelen sorunları çözmek amacıyla 1919'da toplanan Paris Barış Konferansı'nda devlet temsilcileri, bu savaş için "Bütün savaşları sona erdiren savaş" olarak bahsetmiştir. Ancak tam yirmi yıl sonra, 1 Eylül 1939 tarihinde Almanya'nın Polonya'ya saldırması yeni bir savaşın habercisi olmuş ve tahmin edilenin aksine beş kıtadan dördünü kapsayacak olan büyük bir savaş haline gelmiştir.⁹

I. Dünya Savaşı'nın beraberinde getirdiği ve çözemeyip ertelediği sorunlar, yeni bir savaşın habercisi olmuş ve II. Dünya Savaşı'nın temelini de bu sorunlar teşkil etmiştir. Özellikle 1930'lu yıllardan itibaren meydana gelen yeni güç dengeleri arasındaki uyumsuzluk süreci farklı bir noktaya taşımıştır. Bir tarafta mevcut düzenin devam etmesi, diğer tarafta ise statükonun değişmesini isteyen iki farklı blokun meydana getirdiği siyasi, ekonomik ve askeri çekişmeler sorunlara yenilerini eklemiştir.¹⁰ Öyle ki Versay Antlaşması ile Almanya önemli toprak kayıplarına uğramış, ödeyemeyeceği bir tazminata mahkûm edilmiş ve genel olarak silahsızlandırılmıştır. Bu antlaşma Almanya'ya vurulan büyük bir pranga olmasına rağmen kazanan devletlerin pek işine gelmemiştir.¹¹ İlerleyen zamanda İtalya ise Mussolini'nin idaresinde "Proleter ulus" düşünce sistemine sıkışmış ve ekonomik sorunlarla boğuşmaktaydı.¹² Uzakdoğu'daki Japonya ise ekonomik olarak dışa bağımlı olması münasebetiyle meydana gelen dünya ekonomik buhranından etkilenmişti. Japonya içinde bulunduğu durumdan kurtulmak amacıyla ham madde arayışına girmiş ve çözümünü bazı bölgeleri zapt etmekte görmüştü.¹³

⁹ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005), 1: 399-400.

¹⁰ Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih*, (İstanbul: Filiz Kitabevi, 1985), 479.

¹¹ Oran, *Türk Dış Politikası*, 1: 400-401.

¹² Oral Sander, *Siyasi Tarih (1918-1994)*, (Ankara: İmge Kitabevi, 2003), 113.

¹³ Georges Langlois vd., *20. Yüzyıl Tarihi*, çev. Ömer Turan, (İstanbul: Nehir Yayınları, 2000), 225; İlhan Tekeli vd., *Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi*, (İstanbul: İletişim Yayınları), 1: 123-126.

1.1.1. Almanya'nın Polonya'ya Saldırması

Almanya'nın herhangi bir savaş ilanı yapmaksızın 1 Eylül 1939'da Polonya'ya saldırısıyla II. Dünya Savaşı başlamıştır.¹⁴ Savaşın başlamasıyla birlikte aynı yılın 3 Eylül'ünde İngiltere ve Fransa Almanya'ya savaş ilan etmiştir.¹⁵ Belirtmek gerekir ki bu savaş ilanının gereği yerine getirilememiş gerek askeri gerekse stratejik şartlardan dolayı her iki ülke, Polonya'ya yardım da edememiştir. Bu durumda Polonya savunmasız kalmış ve 11 Eylül'de Almanya Varşova topraklarına girmiştir.¹⁶

Alman Ordusunun Polonya'ya girmesi Sovyetler Birliği'ni harekete geçirmiş ve Sovyetler yarı seferberlik başlatmıştır. Ağustos 1939 tarihinde yapılan Alman-Sovyet Antlaşması'nın bir gereği olarak 17 Eylül'de Sovyetler Polonya topraklarını girmiştir. Bu bağlamda Almanya ve Sovyetler Birliği arasında 28 Eylül'de Moskova'da yapılan ek antlaşmayla, Varşova dâhil olmak üzere Polonya'nın batısı Almanya'ya, doğusu ise Sovyetler'e bırakılmıştır.¹⁷

1.1.2. Sovyetler Birliği'nin Baltık Ülkelerine Yerleşmesi

Polonya'nın, Almanya ve Sovyetler Birliği arasında paylaşılması ile birlikte Sovyetler Birliği I. Dünya Savaşı sonucunda kaybettiği Baltık topraklarını da ele geçirmek üzere harekete geçmiştir.¹⁸ Esasen Sovyetler Birliği ile Almanya arasında ittifak antlaşması yapılmadan önce de Sovyetler Birliğinin Baltık ülkelerini ele geçirme planı içerisinde olmuştur.¹⁹

Polonya topraklarının paylaşılması ile birlikte Sovyetler Birliği Litvanya ve Baltık ülkelerine sınır komşusu olmuştur.²⁰ Bu durum sonucunda, Estonya'dan deniz ve hava üssü talebinde bulunmuş, bu talebin yerine getirilmemesi durumunda Estonya'yı işgal etmekle tehdit etmiştir. Sovyetlerin tehdidini göze alamayan Estonya bu devletle 28 Eylül 1939'da antlaşma imzalamış, Sovyetler Birliği'ne kara, hava ve deniz üslerini açmıştır.

¹⁴ Oral Sander, *Siyasi Tarih Birinci Dünya Savaşının Sonundan 1980'e kadar*, (Ankara: İmge Yayınevi, 1989), 90.

¹⁵ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 479.

¹⁶ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*, (İstanbul: Alkım Yayınevi, 2005), 361.

¹⁷ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 480.

¹⁸ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 480.

¹⁹ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 363.

²⁰ Sander, *Siyasi Tarih*, 104.

Buraları elde eden Sovyetler Birliği, 5 Ekim’de Letonya²¹ ve 10 Ekim’de de Litvanya²² ile yardım antlaşması imzalayarak bu ülkelerden de üsler elde etmiştir. Böylece Baltık Denizi’nin doğu kıyılarını ele alan Sovyetler Birliği, bu defa Finlandiya’dan üs talebinde bulunmuş, ancak Finlandiya’nın Sovyetler Birliği’nin bu isteğini reddetmesi üzerine Sovyetler Birliği 30 Kasım 1939’da Finlandiya’ya taarruz etmiştir. Finlandiya, topraklarını başarıyla savunmuş ve Sovyetler Birliğinin bu saldırısı dünya kamuoyunda büyük tepkiler almıştır. Bu durum 14 Aralık’ta Sovyetler Birliğinin Milletler Cemiyeti’nden çıkarılmasına neden olmuştur. Sovyetlerin Finlandiya’ya saldırısı 12 Mart 1940 tarihinde tarafların Moskova’da masaya oturmasını sağlamıştır ve Sovyet-Fin Barış Antlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre Finlandiya bağımsızlığını korumuş ve aynı zamanda Sovyetlere önemli ölçüde toprak ve üs vermiştir. Dolayısıyla Sovyetler Baltık kıyılarına iyice nüfuz etmiştir.²³

1.1.3. Batı Cephesi’ndeki Savaşlar

Almanya Sovyetler birliği ile beraber Polonya topraklarını paylaştıktan sonra Sovyetler ile saldırmazlık antlaşması yapmıştır. Almanya bu kez Fransa’ya yönelmiş fakat Fransa’ya saldırmadan önce jeopolitik ve jeostratejik açıdan mühim bir bölge olan kuzey topraklarını almayı planlamıştır.²⁴ Bu amaçla 9 Nisan 1940 sabahı Norveç’e geçmek için Danimarka’ya ultiatom vermiş ve Alman kuvvetlerinin baskısına direnemeyen Danimarka kısa süre sonra Alman kara ve deniz kuvvetleri tarafından işgal edilmiştir. Almanlar bunun üzerine deniz yolu ile Danimarka sularından Norveç’e geçmiştir. Almanya’nın Norveç’e tamamen hâkim olması bir ay sürmüştür.²⁵ Bu arada Sovyetler Birliği ile Finlandiya arasında barış antlaşması imzalanmış, Fransa’da hükümet devrilmiş ve kabine değişikliği yaşanmıştır.²⁶ Almanya, Belçika’yı aldıktan sonra yönünü Fransa’ya çevirmiş; bunun yanı sıra Almanya’nın savaşı kazanacağına inanan İtalya da 10 Haziran 1940’da İngiltere ve Fransa’ya savaş ilan etmiştir.²⁷ Savaş ilan edildikten dört gün sonra Almanya, Paris’e

²¹ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 480.

²² Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 363.

²³ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 480.

²⁴ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 480.

²⁵ Sander, *Siyasi Tarih*, 128-130.

²⁶ Sander, *Siyasi Tarih*, 131-132.

²⁷ Sander, *Siyasi Tarih*, 131-132.

saldırması ve Fransız hükümeti aynı yılın 22 Haziranında Almanya ile antlaşma imzalamak zorunda kalmıştır. Bu antlaşma ile birlikte Fransa'nın kuzey yarısı ve Atlantik kıyıları Almanların kontrolü altına girmiştir. Bu antlaşmayı, 24 Haziran'da imzalanan Fransız-İtalyan antlaşması izlemiş ve böylelikle Almanya çok kısa zaman diliminde Fransa'yı saf dışı bırakarak yönünü İngiltere'ye çevirmiştir.²⁸ Bununla birlikte denizlerde kuvvetli olan İngiltere²⁹ Almanya karşısında direniş gösterince Almanya 13 Ağustos 1940'tan itibaren Britanya adalarını havadan bombardımana tutmuştur. Bu bombardıman neticesinde İngilizler teslim olmaya yanaşmadığı gibi Alman kuvvetleri de ağır kayıplar vermiştir. Bu kayıplar neticesinde kazanan taraf İngiltere olmuştur.³⁰

1.1.4. Kuzey Afrika Cephesi

Avrupa Devletleri arasında İngiltere donanma bakımından en ön sırada yer almıştı. Dolayısıyla İngiltere'ye karşı başarı elde edebilmek için muhakkak İngiliz donanması alaşağı edilmeliydi. Bölgedeki üsler jeostratejik ve jeopolitik açıdan çok mühim bir kavşak noktasında bulunmaktaydı.³¹ Özellikle de Süveyş Kanalı bir ada devleti olan İngiltere için hayati önem taşımaktaydı. Daha önemlisi Almanya, İngiltere'nin Akdeniz ve Kızıldeniz'deki topraklarına saldırmak amacıyla İtalya ile birlikte Kuzey Afrika Cephesi'ni açmıştı. Fransa'nın savaştan çekilip İtalya'nın ise savaşa dâhil olması Akdeniz ve Doğu Afrika'da İngilizler'i zor duruma düşürmüştü. Savaşın başlarında İtalya; Malta, Cebeli Tarık, İskenderiye ve Süveyş'i; İngiltere ise Rodos ve İtalya'nın sanayi bölgelerini bombalamıştı.³²

İtalya 13 Eylül 1940'ta Mısır'a yaptığı saldırıda başarı elde edememişti. Buna karşılık İngiliz kuvvetleri Nisan 1941'de İtalya'ya ait olan Eritre ve Habeşistan'ı işgal etmiş ve İngiliz sömürgesi Somali'yi İtalyanlardan kurtarmıştır.³³ Almanya, İtalya'nın başarısızlığı üzerine 1941 yılının Mart ayında Kuzey Afrika savaşlarına katılarak İskenderiye yakınlarına kadar ilerlemişti. Ancak İngiltere'nin karşı saldırısı

²⁸ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 481.

²⁹ Sander, *Siyasi Tarih*, 128.

³⁰ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 369.

³¹ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 481.

³² Sander, *Siyasi Tarih*, 104.

³³ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 370.

neticesinde Ekim 1942'den sonra Mihver Devletleri geri çekilmişti.³⁴ Müttefik devletlerin³⁵ Afrika'nın kuzeyine saldırmaması sonucu mağlup olan taraf Mihver devletleri olmuştu. Bunun sonucunda Müttefik Devletler Kuzey Afrika'da söz sahibi olmuştur.³⁶

1.1.5. Balkan Savaşları

II. Dünya Savaşının hızla yayıldığı ortamda Almanya, İtalya ve Japonya ile birlikte hareket etme kararı almış ve bu çerçevede bu ülkeler ile anlaşma imzalamıştı. Ayrıca bu devletlerin yanında Sovyetler Birliği, İspanya, Fransa, Yugoslavya, Romanya ve Bulgaristan'a da ittifak teklifinde bulunmuştu. Fakat Sovyetler Birliği'nin Almanya ile çıkar çatışmasına düşmesi üzerine Almanya yüzünü Balkan ülkelerine çevirmiştir. Bulgaristan ittifaka sıcak bakmamış olsa da 1 Mart 1941'de Almanya ile ittifaka katılmak zorunda kalmıştı.³⁷

Mihver Devletlerden biri olan İtalya ise 1939 yılında Arnavutluk'u işgal etmiş ve Yunanistan ile sınır komşusu olmuştu. Bununla yetinmeyen İtalya Yunanistan'dan birkaç liman istemiş ancak bu talep reddedilince İtalya, Yunanistan'a savaş açtı. Ancak İtalya bundan bir başarı elde edememişti.³⁸

Almanya ile çıkar çatışması içerisinde bulunan Sovyetler Birliği Yugoslavya ile dostluk antlaşması imzalamıştır. Bunun üzerine Almanya, Yugoslavya'ya saldırmış; 17 Nisan 1941'de Yugoslavya'nın topraklarını işgal etmiştir. Almanya işgal ettiği bu toprakları ise İtalya, Macaristan ve Bulgaristan arasında paylaşmıştır.³⁹ Almanya ile zorunlu ittifak içinde bulunan Bulgaristan 6 Nisan 1941'de Yunanistan'a saldırmış 25 Nisan'da Atina'yı, 31 Mayıs'ta da Girit'i almıştır. Böylece 1941 yılı itibariyle Balkanlar, Doğu Akdeniz ve Ege Denizi Almanların işgali altına girmiştir. Almanya'nın etki alanı genişleyince İngiltere ve ABD, Türkiye'yi kendi saflarında savaşa çekmek için uğraşmış ancak başarılı olamayınca Türkiye ile 18 Haziran 1941'de bir saldırmazlık paktı imzalamışlardır.⁴⁰

³⁴ Mihver devletleri Almanya, İtalya ve Japonya'dır. Bkz. Tekeli vd., *Dış Siyaseti*, 120.

³⁵ Müttefik devletler İngiltere, Fransa, Sovyetler Birliği ve ABD'dir.

³⁶ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 482.

³⁷ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 483.

³⁸ Sander, *Siyasi Tarih*, 143-144.

³⁹ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 483.

⁴⁰ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 483.

1.1.6. Almanya- Sovyetler Birliği Savaşı

Almanya, Avrupa’da ve Kuzey Afrika’da yayıldıktan sonra Sovyetlere doğru yönelmiş ve 1941 yılının 22 Haziran’ında Sovyetlere savaş açmıştır.⁴¹ Baltık Denizi’nden Romanya’ya kadar uzanan geniş bir alan içinde Sovyetlere karşı saldırı düzenlemiştir. Saldırıda planlanan hedef ise ilk taarruzun altı hafta içinde başarıya ulaşması ve altı ayın sonunda ise Sovyet yönetiminin teslim olması yönünde olmuştur. Yıl sonuna kadar Almanya; Batı Moskova, Leningrad ve Karadeniz hattında ilerlemiştir. Bu ilerleme karşısında Sovyetler her saldırıda olduğu gibi geniş alandan istifade edip geri çekilmiş böylece Alman orduları zor durumda kalmıştır. Almanlar gün geçtikçe üslerinden uzaklaşmakta ve gerilla savaşı yüzünden lojistik destek merkezleri ile kontak kuramaz hale gelmiştir. Kış savaşı için hazırlıksız olan Almanlar zor doğa şartları yüzünden duraklamak zorunda kalmıştır.⁴² Bu durum Almanya’nın üstünlüğünün bitmesine neden olmuş ayrıca Sovyetler’in batıya yaklaşarak batıyla işbirliği yapmasını sağlamıştır.⁴³ Almanlar ekim ayında Kırım’a kadar ilerleyerek Kiev’i ele geçirmiş ama Almanların Moskova’ya ele geçirmek için yaptıkları hamle sonuç vermemiştir. Bu esnada Sovyetler ile İngilizler arasında 12 Temmuz 1941 tarihinde bir ittifak antlaşması yapılmıştır. Bu antlaşmayla iki devlet Almanya’ya karşı güç birliği yapmayı ve Almanya ile ayrı ayrı antlaşma yapmamayı kararlaştırmıştır.⁴⁴

Alman-Sovyet Cephesi’nde kış şartlarından dolayı savaş bir süreliğine duraklamıştır. Haziran 1942’de Almanlar tekrar saldırıya geçmiş ve Stalingrad’ı kuşatmıştır. Almanlar diğer taraftan da Kafkasya’ya kadar ilerlemiştir ancak 1943 yılının Ocak ayından itibaren Sovyetler karşı taarruza geçmiş ve Almanları püskürtmeye başlamıştır. Bunun neticesinde Almanlar doğu cephesindeki üstünlüklerini kaybetmiştir.⁴⁵

1.1.7. ABD’nin Savaşa Katılması, Uzakdoğu ve Pasifik Savaşı

Avrupa’da meydana gelen savaş karşısında önceleri tarafsız kalan ABD, 1940 yılında İngiltere’nin yardım talebinin yanı sıra ABD kendi geleceğinin güvenliğini de

⁴¹ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 483.

⁴² Sander, *Siyasi Tarih*, 112.

⁴³ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 375.

⁴⁴ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 377.

⁴⁵ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 483.

göz önünde bulundurarak bu talebi kabul etmiş, İngiltere'ye askeri yardımda bulunmuştur.⁴⁶

Almanların Sovyetlerde ilerlemesi ve İngilizlerin Pasifikte zayıf olmasından aldığı cesaretle Japonya, öteden beri özlemini kurduğu büyük Pasifik İmparatorluğunu kurmak için harekete geçmiştir. Japonya, 7 Aralık 1941'de ABD'nin Pasifik donanmasına saldırmış ve bu saldırı sonucunda donanmanın büyük bir kısmını yok etmiştir. Bu olayın akabinde Japonya, 8 Aralık 1941'de ABD ve İngiltere'ye savaş ilan etmiştir. Bu tarihten henüz üç gün sonra 11 Aralık 1941 yılında ise Japonya ile aynı tarafta yer alan Almanya ve İtalya, ABD'ye resmen savaş açmıştır.⁴⁷ Japonya, Pasifikte Hindin'in ve bazı yerleri işgal ederek kısa sürede başarı elde etmiş ancak 1942 yılının sonlarında Japonya'nın yayılması Müttefik Devletler tarafından engellenmiş ve Pasifik'teki deniz üstünlüğü ABD'nin eline geçmiştir.⁴⁸

1.1.8. Atlantik Demeci ve Birleşmiş Milletler

Sovyetler Birliği ile Almanya arasında savaşın başlaması üzerine Sovyetler Birliği, İngiltere ve ABD ile ittifak antlaşması imzalamıştır. İngiltere Başbakanı Churchill ile ABD Başkanı Roosevelt, Atlas Okyanusu'nda bir savaş gemisinde mevcut durumu ve gelişmeleri değerlendirmek üzere görüşme gerçekleştirmiştir. Bu görüşmenin neticesinde 14 Ağustos 1941 tarihinde Atlantik Demeci adı altında bir bildiri yayınlanmıştır. Bildiride ne İngiltere'nin ne de ABD'nin topraklarını genişletmek istedikleri, uluslar arası ekonomik işbirliği yapılması gerektiği, her ulusun kendi hükümet şeklini belirleyeceği, bütün insanların denizlerde serbest bir şekilde dolaşma imkânı elde edeceği, ulusların güç kullanmaktan vazgeçmeleri gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca Almanya'nın saldırgan tutumu kontrol altına alınıp akabinde bütün ulusların kendi sınırları içerisinde güvenle yaşayacağı bir barışın yapılması bildirilmiştir.⁴⁹

⁴⁶ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 483.

⁴⁷ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 465-466.

⁴⁸ Sander, *Siyasi Tarih*, 168; Uçarol, *Siyasi Tarih*, 484.

⁴⁹ Sander, *Siyasi Tarih*, 162; Uçarol, *Siyasi Tarih*, 484-485.

ABD'nin savaşa girmesi sonucunda 1 Ocak 1942'de Almanya'ya karşı savaşı 26 ülkenin imzası ile Atlantik Demeci esas alınmak suretiyle "Birleşmiş Milletler Demeci" yayınlanmıştır. Ayrıca imza atan bu 26 ülke arasında Mihver Devletleri'ne karşı zafer elde edilene kadar iş birliği yapılması öngörülmüştür. Böylece Birleşmiş Milletler Örgütü'nün temelleri atılmıştır.⁵⁰

1.1.9. Savaşın Sona Ermesi

Savaş 1942 yılının sonlarına doğru Mihver Devletlerin aleyhine dönmeye başlamıştı. 1943 yılında yeni cepheler açan Müttefik Devletler ise önemli başarılar elde etmişlerdi. Müttefik Devletlerin kazandıkları bu zaferler kendi aralarındaki işbirliğini de arttırmıştı. Bu bağlamda Müttefik Devletlerarasında konferanslar yapılmaya başlanmış ve konferansta savaşın mevcut durumu, gidişatı ve savaş sonrasında yapılacak bir barışın nasıl olacağına dair görüşmelerde bulunmuşlardı.⁵¹

Müttefik Devletler, Kuzey Afrika Cephesi'ndeki başarılarından sonra gözlerini İtalya'ya çevirmişti. İtalya'yı işgal etmek ve aynı zamanda güneyden Mihver Devletlerine karşı bir cephe açmak amacıyla 10 Temmuz 1943 tarihinde Sicilya'ya bir çıkarma yapmıştı. Bu çıkarma 160.000 kişilik bir kuvvetten oluşmaktaydı. Ağustos ayı ortalarına doğru Sicilya Adasının işgali tamamlandı ve Mihver birliklerinin 100.000 askeri esir alındı.⁵² Akabinde Müttefik kuvvetler İtalya'nın kuzeyine doğru ilerleyerek, İtalya topraklarını işgal etmiştir. İtalya'nın savaşın başından bu yana almış olduğu başarısızlıklar İtalyan halkında rejime karşı hoşnutsuzluğun meydana gelmesine neden oldu. Bu gelişmeler üzerine, 24 Temmuz 1943'te Büyük Faşist Konseyi tarafından alınan karar ile Mussolini iktidardan düşürülmüştür. 3 Eylül 1943 tarihinde Müttefik Devletlerle imzaladığı mütareke sonucunda saf değiştiren İtalya, 13 Ekim 1943'te Almanya'ya savaş ilan etmiştir. Almanya'nın direnişi karşısında İtalya'nın bazı bölgelerine çıkarma yapan Müttefik Devletler, Almanya'nın geri çekilmesini sağlamıştır.⁵³

⁵⁰ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 382.

⁵¹ Uçarol, Siyasi Tarih, 485.

⁵² Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 387.

⁵³ Uçarol, Siyasi Tarih, 485; Armaoğlu 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 387-88.

Müttefik Devletler 1944 yılında hava üstünlüğünü ele geçirmiş 6 Haziran 1944'te Normandiya kıyılarına çıkartma yapmış ve Almanya'ya karşı ikinci bir cephe açmıştır. Müttefik kuvvetler, Almanya'nın karşı saldırısına rağmen Fransa'nın içlerine kadar ilerlemeyi başarmıştır. Müttefik kuvvetler 24 Ağustos 1944'te Paris, 3 Eylül'de Brüksel ve Amsterdamı ele geçirmiş Eylül ayının sonlarında ise Ren Nehri'ni aşarak Almanya'nın topraklarına girmiştir.⁵⁴

Sovyetler Birliği, Normandiya çıkartmasında başarı elde etmesi üzerine haziran ayının sonlarına doğru doğu cephesinde genel bir hücumla geçerek bir taraftan batıya doğru ilerlemiş diğer taraftan da Balkanlar'da ilerleyerek Romanya ve Bulgaristan'ı işgal etmiştir. Bu durum neticesinde Sovyetler, Romanya ile 12 Eylül'de Bulgaristan ile 28 Ekim'de antlaşma imzalamıştır. Sovyetler daha sonra Macaristan ve Yugoslavya'yı işgal etmiş ve Müttefik Devletler adına Macaristan ile antlaşma yapmıştır. Sovyetler Birliği'nin Balkanları bu şekilde işgal altına alması üzerine İngiltere Eylül 1944'te Yunanistan'a asker çıkarmıştır. Arnavutluk aynı yılın Ekim ayında Sovyetler Birliği'nin etkisi altına girmiştir. Ardından Sovyetler Birliği Ocak 1945'te yeni bir saldırı gerçekleştirmek suretiyle Doğu Prusya'yı ele geçirmiş Nisan ayında da Viyana'yı ele geçirerek Berlin'e doğru ilerlemiştir. Bu tarihlerde Müttefik Devletler de Berlin'e doğru hareket ederek Almanya'yı doğu ve batıdan işgal etmeye başlamıştır. Müttefik Devletlerin 30 Nisan 1945'te Berlin'e girmesiyle birlikte Hitler [1889-1945] intihar etmiştir. 7 Mayıs 1945 tarihinde Almanya'nın temsilcilerinin kayıtsız şartsız teslim olması sonucunda Avrupa'da savaş sona ermiştir.⁵⁵ Uzakdoğu'da ise savaş bir süre daha devam etmiş ve Müttefik Devletler, Japonya'nın Uzakdoğu'da işgal ettiği yerleri 1945 yılı içerisinde ele geçirmiştir. ABD, Japonya'nın adalarını bombardımana tutmanın yanı sıra 6 Ağustos 1945'te *Hiroshima*'ya 9 Ağustos'ta ise *Nagasaki*'ye atom bombasını atmıştır. Bundan bir gün öncesinde ise [8 Ağustos 1945] Sovyetler Birliği, Japonya'ya savaş ilan etmiş ve Maçurya'yı işgal etmeye başlamıştır. Bu durum karşısında Japonya 2 Eylül 1945'te kayıtsız şartsız teslim olmak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla Almanya'dan sonra Japonya'nın da teslim olmasıyla birlikte II. Dünya Savaşı sona ermiştir.⁵⁶

⁵⁴ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 485.

⁵⁵ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 485-86.

⁵⁶ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 486.

1.2. SAVAŞ SIRASINDA MÜTTEFİKLER ARASINDA YAPILAN ÖNEMLİ TOPLANTILAR

Savaş esnasında Müttefikler arasında diplomatik konferanslar yapıldı. Yapılan konferanslar hem savaşın gelişiminde hem de savaş sonrası dünyanın şekillenmesinde oldukça önemli rol oynamıştır.⁵⁷

1.2.1. Casablanca Konferansı

Amerika Birleşik Devletlerinin 1941 yılı sonlarına doğru savaşa katılmasıyla birlikte Sovyet Rusya'nın beklentisi, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletlerin Almanlara karşı ikinci bir cephe açması böylelikle kendi üzerindeki Alman baskısının azalmasıydı. Amerikan birliklerinin Fas ve Cezayir'e çıkmaları sonucu Kuzey Afrika savaşlarının sona erdirilmesinin akabinde ne yapılacağı gündeme geldi. Casablanca Konferansında bu konu ele alınacaktır.⁵⁸

Konferans Roosevelt ile Churchill arsında (14-24 Ocak 1943) gerçekleşti. Ayrıca konferansa bu iki isim dışında birbirlerine dargın olan Fransız generallerinden Gaulle ve Giraud⁵⁹ ve Fas Sultanı katılmıştır.⁶⁰ Bu isimler dışında Sovyet Lider Stalin de konferansa davet edilmişse de katılamamıştır.⁶¹

Amerika Başkanı Roosevelt'in 'Kayıtsız Şartsız Teslim Konferansı'⁶² adını verdiği konferansta alınan kararlar Sicilya'ya çıkarma yapmak suretiyle Sovyet Rusya üzerindeki baskıyı azaltmak ve Almanya'ya baskıyı arttırmak; Balkanlarda yeni bir cephenin açılabilmesi adına Türkiye'nin savaşa katılması için askeri hazırlıklar yapmak ve Almanya'nın gücü yeteri kadar zayıflayınca Avrupa'da bir cephe daha açmak.⁶³ Bu konferans Müttefik Devletlerin siyasi birliklerini sağlayamasa da stratejik yönden uyum elde ettikleri bir toplantı olmuştur.⁶⁴

⁵⁷ Sander, *Siyasi Tarih*, 136.

⁵⁸ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 389.

⁵⁹ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 487.

⁶⁰ Sander, *Siyasi Tarih*, 136.

⁶¹ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 390

⁶² Uçarol, *Siyasi Tarih*, 487

⁶³ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 390

⁶⁴ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 487

1.2.2. Washington Konferansı

Roosevelt ve Churchill arasında 12-26 Mayıs 1943'te gerçekleşen konferans; Kuzey Afrika cephesinin tasfiyesi üzerine alınacak yeni önlemleri görüşmek amacıyla toplanmıştır.⁶⁵ Ayrıca konferansta Japonya'ya karşı savaşı hızlandırmak, Birmanya'da Japonlara bir karşı taarruz başlatmak, havadan Çin'e yardım etmek ve de Almanya'nın işgali için gerekli hazırlıkların yapılması gibi konular da görüşüldü.⁶⁶ Bu konferansa şifre adı nedeniyle Trident Konferansı da denilmektedir.

Konferansta alınan kararlar böyledir: İtalya'nın işgal edilmek suretiyle saf dışı bırakılması şayet bu durum gerçekleşirse Almanların Balkanlarda gücünün zayıflayacağı böylece Almanlar Balkanlara takviye kuvvet göndermek zorunda kalacağı dolayısı ile Almanların Rusya üzerindeki baskısının azalacağı düşünülmektedir. Ayrıca durumunu İtalya'ya göre ayarlayan Türkiye'nin de böylelikle savaşa katılması sağlanacak ve Türk havaalanları kullanılarak Romanya petrolerinin bombalanması mümkün olacaktır.⁶⁷ İkinci cephenin ise Fransa'da açılması ve de savaşın akabinde barışın korunması görevinin Amerika, Sovyet Rusya, İngiltere ve Çin'e verilmesi karara bağlandı.⁶⁸ Bu dört devletin oluşturmuş olduğu Dünya Konseyi'ne bağlı olmak kaydıyla Avrupa, Amerika ve Uzakdoğu Bölge Konseylerinin kurulması kararlaştırıldı. Ayrıca Avrupa'da bir konfederasyon oluşturulacak bu konfederasyon Tuna, Balkan ve İskandinav Federasyonlarını kapsayacaktır. Türkiye de Balkan Federasyonuna katılacaktır.⁶⁹

1.2.3. QUBEC Konferansı

Bu konferans 10 Ağustos 1943'te Churchill, Roosevelt ve Kanada ile Avusturya başbakanları arasında Kanada'nın Qubec şehrinde gerçekleşmiştir.⁷⁰ İtalya'da Mussolini'nin baştan düşmesiyle meydana gelen yeni durum karşısında ikinci cephe meselesini farklı açılardan değerlendirmek amacıyla bir araya gelindi.⁷¹ Görüşmeler neticesinde Almanya'nın silahsızlandırılması ve kontrol altına alınması ile ilgili öngörülün plan taraflarca kabul edildi. Ayrıca Churchill Türkiye'nin savaşa

⁶⁵ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 390

⁶⁶ Sander, *Siyasi Tarih*, 136.

⁶⁷ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 390

⁶⁸ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 487

⁶⁹ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 391.

⁷⁰ Sander, *Siyasi Tarih*, 137.

⁷¹ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 391.

dâhil edilmesini ve ikinci cephenin Balkanlarda açılmasını talep ettiyse de ikinci cephenin Fransa'da açılmasına karar verildi.⁷² İkinci cephe Normandie kıyılarında açılacak, bunun hazırlanma sorumluluğu ise Amerikalılara verilmiştir.⁷³

1.2.4. Moskova Konferansı

Amerika'dan Cordell Hull, İngiltere'den Sir Anthony Eden, Sovyetler Birliğinden Molotov ve Çin Dışişleri Bakanı'nın katıldığı bu konferans dışişleri bakanları düzeyinde toplanmıştır. Ekim 1943'te gerçekleşen bu toplantı esasında Tahran zirvesinin hazırlığı niteliğindedir.⁷⁴ 1 Kasım'da yayınlanan ortak bildiri ile neticelenen konferansta şu kararlar alınmıştır:⁷⁵

- a) Savaşın kısaltılması: Bunun gerçekleşmesi için Sovyet Rusya 1944 yılının ilkbaharında ikinci cephenin açılmasını, Türkiye'nin savaşa girmesini ve Almanya'nın bombardımanı için İsveç havaalanlarının kullanılması talep etmiştir. Sovyet Rusya'nın İsveç havaalanı talebi hariç diğer iki talebi kabul edilmiştir.
- b) Dört devlet deklarasyonu: Burada bahsi geçen dördüncü devlet Çin'dir. Bu deklarasyon Amerika'nın teklifidir. Sovyet Rusya Çin'in olamamasını istemişse de bu isteği kabul görmemiştir.
- c) Nüfuz alanları: Dört devletin de savaştan sonra nüfuz alanı kurma politikası peşinde olmayacakları kabul edilmiştir.
- d) Sömürgeler: Sömürgelerin milletlerarası vesayet rejimi denetiminde olacağı kararlaştırıldı.
- e) Savaş suçluları: Savaş suçlularının cezalandırılacağı ilan edilerek böylece Almanların işgalinde olan yerlerde yapacağı zulüm ve işkenceler önlenmeye çalışılmıştır.⁷⁶

⁷² Uçarol, *Siyasi Tarih*, 487.

⁷³ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 391.

⁷⁴ Sander, *Siyasi Tarih*, 137.

⁷⁵ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 487.

⁷⁶ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 392

1.2.5. Kahire Konferansı

Roosevelt, Churchill ve Çin Devlet Başkanı Chiang Kai-shek arasında 22-26 Kasım 1943'te⁷⁷ yapılan toplantıda Uzakdoğu'daki savaşta yapılacakları ve Japonya ile yapılacak barışın muhtevası konuşuldu.⁷⁸ Ancak bahsi geçen konularda bir sonuca varılamadı.⁷⁹ Churchill ikinci cephenin Balkanlarda açılması talebini yine gündeme getirdiyse de yine kabul ettiremedi.⁸⁰

1.2.6. Tahran Konferansı

Stalin'in Rus işgali altında olmayan herhangi bir yerde görüşmeyi kabul etmemesi üzerine, üç büyükler,⁸¹ İngiltere ve Sovyet Rusya'nın işgal ettiği İran'da buluşmaya karar kıldılar.⁸² Konferans 28 Kasım 1 Aralık 1943 tarihlerinde Roosevelt, Churchill ve Stalin arasında gerçekleşmiştir. Buna şifre ifadeyle "Euraka" da denilmektedir.⁸³ Bu arada Stalin ilk kez Sovyetler Birliği sınırları dışına çıkıyordu.⁸⁴ Tahran Konferansında ele alınan meselelerin en önemlileri şöyleydi:

1. Ruslar'ın ikinci cephenin açılması ısrarı devam etmiş ve bu ısrar olumlu neticelenmiştir. İkinci cephenin açılma tarihi 1 Mayıs 1944 olarak belirlenmiştir.
2. İkinci cephe konusunda Türkiye'nin savaşa girmesi kararlaştırılmıştır.
3. Savaş sonrası barış ortamının korunması amacıyla milletlerarası teşkilat kurulma fikri herkes tarafından kabul edilmiştir. Ancak Sovyet Rusya, Çin'in dört büyük devlet arasına katılması meselesine yine itiraz etmiş fakat bu isteğinin yine kabul ettirememiştir.⁸⁵
4. Moskova Konferansında dışişleri bakanlarının almış olduğu kararlar doğrulandı.

⁷⁷ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 393.

⁷⁸ Sander, *Siyasi Tarih*, 138.

⁷⁹ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 488.

⁸⁰ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 393.

⁸¹ Üç Büyükler: Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Sovyet Rusya.

⁸² Uçarol, *Siyasi Tarih*, 488

⁸³ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 393.

⁸⁴ Sander, *Siyasi Tarih*, 139.

⁸⁵ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 393-394.

5. İran hakkında bir bildiri yayınlanarak bildiride İran'ın savaşın kazanılmasına katkı sağladığı, Müttefiklerin savaşın akabinde İran'da bulunan askerlerini çekeceklerini ve de İran'ın bağımsızlığına saygı gösterecekleri ifade ediliyordu.
6. İngiltere ile Sovyet Rusya savaşın sona ermesinden 6 ay sonra askerlerini İran'dan çekeceklerini duyurdular.⁸⁶
7. Türkiye üzerinde baskı kurmak amacıyla Boğazların statüsünün değiştirilmesi fikri ortaya atıldıysa da ortak bir karara varılamadı.⁸⁷

1.2.7. Dumbarton Konferansı

Ağustos 1944'te müttefikler Washington yakınlarında yer alan Dumbarton Oaks'ta bir araya geldiler. Konferansta Birleşmiş Milletler'in anayasası ile ilgili görüşüldü. Yapılan görüşmede hemen hemen her konuda görüş birliği sağlansa da Güvenlik Konseyindeki oylama mevzusunda anlaşma sağlanamamıştır. Bu mevzu Yalta Konferansına bırakılmıştır.⁸⁸

1.2.8. Yalta Konferansı

Bu konferans savaşın sonunun görünmeye yani müttefiklerin savaşı kazanacağını belli olmaya başladığı dönemde toplanmıştır.(4-11 Şubat 1944) Roosevelt, Churchill ve Stalin arasında gerçekleşen toplantıda gelecekteki barışın esasları üzerinde görüşmeler yapılmıştır.⁸⁹ Konferansta ele alınan konular arasında şu üç tanesi oldukça önem taşımaktadır:

1. Ortak Barış Sisteminin Kurulması: Bahsi geçen sistem Dumbarton Oaks'ta tasarlanmıştı. Tasarıda genel kurulda temsil hakkı ile güvenlik konseyinde oylama sorunları çözülememiştir. Genel kurulda bağımsız devletlerin temsil edilmesi kararlaştırılmıştı. Ancak bir sorun bulunmaktaydı. Sovyetler Birliği 16 devletten kurulu bir yapıya sahipti ve Sovyetler'in anayasasına göre bu devletlerin müstakil bir yapıya sahip olup kendi arzuları ile Sovyetlere bağlı oldukları istedikleri zaman çekilebilecekleri yazıyordu. Stalin bu 16 devletin de Genel kurulda temsil edilmesi

⁸⁶ Sander, *Siyasi Tarih*, 139.

⁸⁷ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 488.

⁸⁸ Sander, *Siyasi Tarih*, 139.

⁸⁹ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 488.

gerektiğini talep ediyordu. Roosevelt, Stalin'in bu talebini; Amerika Birleşik Devletlerinin 48 devletten oluştuğunu, Stalin'in isteğinin kabul edilmesi halinde genel kurulda bu 48 devletin de temsil edilmesi gerektiğini ifade ederek reddetti.

Sovyetler Birliğinin yanında Ukrayna ve Beyaz Rusya'ya da Genel Kurul'da temsil hakkı verilerek bu sorun çözüme kavuşturulmuştur.

2. Almanya Sorunu: Bu mesele Yalta'da çok fazla tartışılmadan çözüme kavuşturulmuştur. Almanya'nın daha önce işgal bölgelerinden ayrılmış olması meseleyi kolaylaştırmıştır.

3. Polonya Sorunu: Konferansın en uzun süren meselesi Polonya sorunuydu. Bu sorun iki açıdan önem arz etmekteydi: Birincisi Polonya Hükümetinin kurulması meselesiydi. Sorun iki ayrı hükümetin olmasından kaynaklanıyordu. Hükümetin biri Alman ve Sovyet işgali zamanında Londra'ya sığınan mülteci hükümetti. Diğeri ise Sovyetlerin bizzat kurup tanıdığı "Lublin Komitesi" adlı komünist hükümetti. İki hükümetin bir koalisyon kurması kararı ile koalisyon hükümeti kurularak sorun çözüme kavuşturuldu.

İkinci sorun ise Polonya'nın sınırları ile ilgiliydi. İkinci Dünya Savaşı öncesinde "Curzon Çizgisi" Polonya-Sovyet sınırı olarak belirlense de Polonya Fransa'nın desteği ile bunu kabul etmedi. Polonya, Sovyet iç savaşını fırsat bilerek Sovyetlere savaş açtı ve kazandı. Polonya ile Sovyetler arasında imzalanan "Riga Barış Antlaşması" ile Polonya sınırını Curzon Çizgisinin doğusuna doğru genişletti.⁹⁰

1.2.9. Postdam Konferansı

Almanya'nın teslim olması sonucunda meydana gelen Avrupa'daki sorunları görüşmek amacıyla 17 Temmuz 1945'te toplanmıştır.⁹¹ Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Roosevelt ölmüş yerine Truman (1884-1972) geçmişti. Stalin hala Sovyetler Birliğinin başındaydı. İngiltere'de ise Churcill başbakanlığa devam etmekteydi. Churcill'in savaş devam ederken kurmuş olduğu hükümette İşçi Partisi Başkanı Clement Atlee de bulunmaktaydı. Churcill Potsdam konferansına giderken yanında Atlee'yi de götürerek demokrasi adına çok önemli bir örnek sergiliyordu. Çünkü kamuoyu araştırmalarına göre Churcill'in seçilme ihtimali %90 Atlee'ninki ise

⁹⁰ Sander, *Siyasi Tarih*, 141-142.

⁹¹ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 489.

sadece %10 görünmekteydi. Churchill %10 ihtimal de olsa kendisinden sonra başbakan olabilecek kişiyi konferansa götürerek Atlee'nin sorunları anlamasını sağlamıştır. Potsdam Konferansı devam ederken İngiltere'de yapılan seçimlerde çok ilginç bir sonuç yaşanmıştır, Churchill iktidardan düşmüştür ve Atlee İngiltere'nin yeni başbakanı olmuştur. Atlee konferansın ikinci devresine başbakan sıfatı ile katılmıştır.⁹²

Potsdam'dan önceki konferanslarda savaşın nasıl bitirileceği konusu ele alınırken bu konferansta ise barışın nasıl sağlanacağı meselesi görüşülmüştür. Sovyet Rusya'nın Türkiye'den toprak ve Boğazlardan üs talep ettiği bu konferansta alınan başlıca kararlar şunlardır:

- a) Polonya'nın sınırları çizilirken bir kısmı da Almanya ile yapılacak barış görüşmelerine bırakıldı.
- b) Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Sovyet Rusya ve Fransa işgal ettikleri Alman bölgelerinde demokratik rejimler kurmaya çalışacaklar.
- c) Alman savaş suçluları mahkemeye çıkarılarak yargılanacaklar.
- d) Avusturya ve başkenti Viyana dört devlet arasında(ABD, İngiltere, Sovyet Rusya, Fransa) tıpkı Almanya'da olduğu gibi işgal bölgelerine ayrılacak.
- e) İtalya ile yapılacak barış şartları mümkün olduğunca hafifletilecektir.
- f) İran toprakları derhal boşaltılacak buradaki işgaller son bulacaktır.
- g) Boğazlardan geçişin serbest hale gelmesi için Türkiye ile görüşmeler yapılacak bu hususta her devlet kendi önerisini Türkiye'ye bildirecektir.

Potsdam Konferansı hem İkinci Dünya Savaşının hem de “üç büyüklerin” yaptıkları son büyük konferans olarak tarihe geçmiştir. Bu konferans devletler arasındaki sorunları şiddetlendirmiştir. Bu durum neticesinde dünya iki nüfuz alanına doğru bölünmeye başlamıştır.⁹³

⁹² Sander, *Siyasi Tarih*, 172.

⁹³ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 489-490.

1.3. II. DÜNYA SAVAŞI VE TÜRKİYE

Türkiye, 1 Eylül 1939'da filen başlayan II. Dünya Savaşı karşısında ulusal güvenliği ve toprak bütünlüğüne herhangi bir zarar gelmemesi yönünde bir dış politika belirlemiştir.⁹⁴ Fakat savaş süresince gerek Müttefik gerekse Mihver Devletleri, Türkiye'yi kendi saflarında savaşa koyabilmek için büyük gayret göstermiştir.⁹⁵ Türkiye ise bu süreçte savaş dışı kalmaya gaye edinmiş ve bu çerçevede tarafsızlık stratejisinden yararlanmakla birlikte gerektiğinde ittifaklar oluşturma stratejisinden de yararlanmışır. Dolayısıyla Türkiye savaş sürecinde hem Müttefik hem de Mihver Devletleri ile çeşitli diplomatik ilişkilerde bulunmuştur.⁹⁶

1.3.1. Savaşın Başında Türkiye'nin Dış Politikası

Öncelikle belirtmek gerekir ki, Türkiye 2. Dünya Savaşı'nda "savaş dışı" kalmıştır. Savaşın başında hem İngiliz hem de Sovyet dostluğunu bağdaştırabilmeyi istemiş bununla birlikte Alman-Sovyet ittifakının yapılması üzerine bu umut suya düşüp 1941'de Sovyet ve Alman orduları arasında sıkışınca Türkiye'nin amacı Polonya (Eylül 1939) ve İran (Ağustos 1941) gibi çift yönlü işgale uğramamak olmuştur. Türkiye, 1923-1939 dönemindeki kalkınma çabaları sırasında ihmal etmek durumunda kaldığı ordusunun zayıf bir durumda olduğunu bildiğinden bu durumu kullanarak ayakta durmayı başarabilmiştir.⁹⁷ Baskın Oran'ın *Türk Dış Politikası* adlı eserinden derlendiği şekliyle Türkiye'nin 2. Dünya Savaşı'nın resmen başladığı 1 Eylül 1939 tarihine kadar üstlenmiş olduğu ve savaşan taraflarla ilişkilerini etkileyebilecek taahhütleri aşağıdaki gibidir:⁹⁸

1. 1928 Briand-Kellogg Paktı,
2. SSCB ile 17 Aralık 1925'te imzalanan Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması ve uzatma protokolleriyle üstlenilen tarafsızlık ve saldırmazlık taahhüdü,

⁹⁴ Oran, *Türk Dış Politikası*, 399.

⁹⁵ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 407.

⁹⁶ Faruk Sönmezoğlu, *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası*, (İstanbul: Der Yayınları, 2011), 406; Armaoğlu, *20 Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 407.

⁹⁷ Oran, *Türk Dış Politikası*, 393.

⁹⁸ Oran, *Türk Dış Politikası*, 399-400.

3. 25 Mayıs 1928 tarihli Afganistan ile imzalanan Dostluk ve İşbirliği Antlaşması ve bu antlaşma çerçevesinde birbiri aleyhine bir pakta girmeme taahhüdü,
4. 30 Mayıs 1928 tarihinde İtalya ile imzalanan Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Yargısal Çözüm Antlaşması çerçevesinde “içlerinden birine karşı yöneltilmiş hiçbir siyasal ya da ekonomik anlaşmaya ve hiçbir tertibe” katılmama yükümlülüğü ve saldırıya uğrama durumunda tarafsız kalma taahhüdü,
5. 17 Aralık 1929’da Sovyetlerle imzalanan 17 Aralık 1925 tarihli Dostluk ve Tarafsızlık (Saldırmazlık) Antlaşması’nın uzatılmasına ilişkin protokol ile “öteki tarafa bildirmeksizin, onun kara ya da denizden doğrudan komşusu olan devletlerle siyasi anlaşmalar yapmayı amaçlayan görüşmelere (girişmeye) ve bu gibi anlaşmaları ancak söz konusu tarafın (mutabık kalmasıyla)” yapma taahhüdü,
6. 5 Aralık 1932’de İran ile imzalanan Dostluk Antlaşması ile Güvenlik, Tarafsızlık ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması çerçevesinde saldırmazlık ve tarafsızlık taahhüdü,
7. 9 Şubat 1934 tarihli Balkan Pakti çerçevesinde Pakt üyelerinin bir Balkan devletinin ya da bir Balkan devletiyle başka bir devletin saldırısına uğraması halinde müdahalede bulunma taahhüdü,
8. 8 Temmuz 1937 tarihli Sadabad Pakti ile iç işlerine karışmama, sınırların dokunulmazlığına saygı ve saldırmazlık taahhüdü,
9. 12 Mayıs 1939’da İngiltere ve 23 Haziran 1939’da Fransa ile imzalanan bildirgeler çerçevesinde, Akdeniz’de bir savaş çıkması durumunda yardımlaşma taahhüdü.

1.3.2. Türkiye’nin Savaşa Katılmaya Zorlanması

İtalya’nın 7 Nisan 1939’da 30 tümenle Arnavutluk’u işgale başlaması tehlikeyi Türkiye’nin güvenlik sahasına taşımış ve ciddi endişelerin uyanmasına neden olmuştur. Bunun nedeni ise İtalya’nın Türk toprakları üzerindeki emelleri olarak değerlendirilebilir. Mussolini’nin Akdeniz için sık sık *Mare Nostrum* (Bizim Deniz) kavramını kullanması ve Onikiadalar’a yığınak yapması Türk yöneticileri rahatsız etmiştir. İtalya’nın 1. Dünya Savaşı’ndan beri Anadolu topraklarında olan

emelleri tedirginlik yaratmıştır. Türkiye'nin bu dönemdeki politikası hem İngiltere hem Fransa ile yakınlaşmak hem de aynı zamanda SSCB dostluğunu sürdürmek olmuştur. 19 Ekim 1939'da Ankara'da Türkiye adına Başbakan Dr. Refik Saydam, İngiltere adına Ankara Büyükelçisi Hugh Montgomery Knatchbull-Hugessen ve Fransa adına Ankara Büyükelçisi René Massigli tarafından ve Üçlü İttifak olarak bilinen antlaşma imzalanmıştır.⁹⁹

Türkiye her ne kadar savaş öncesi dönemde siyasi açıdan Alman karşıtı ve statüko yanlısı devletler grubuna dahil olmuşsa da her iki tarafla da ticari ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiştir. Türkiye'yi savaşın hemen başlarında savaş dışı kalmaya iten unsur Sovyet tehdidi ise de 1940 yılının ilk altı ayındaki gelişmeler ve Türk-Sovyet yakınlaşması Türkiye'nin Sovyet tehdidini giderince Türkiye'yi savaş dışı tutan tek neden Alman tehdidi olmuştur. 10 Haziran'da ise İtalya'nın İngiltere ve Fransa'ya savaş ilan etmesi 19 Ekim 1939 tarihli Türkiye-İngiltere-Fransa Üçlü ittifakını işler hale getirmiş ve akabinde Ankara'daki İngiliz ve Fransız büyükelçileri İtalya'nın savaşa girişini takiben Türkiye'nin savaşa girmesi gerektiğini 13 Haziran'da Türk Dışişleri'ne iletmıştır. Yine de Türkiye bu dönemde çeşitli neden ve protokolleri öne sürerek fiiliyatta savaş dışı kalmayı başarabilmiştir. Sonuç olarak hem İngiltere hem de Türkiye Ekim 1939 tarihli Üçlü İttifak'a bağlılıklarını bildirmelerine rağmen İngiltere Türkiye'nin savaşa girmesi için çağrıda bulunmamış ve sadece tarafsızlığını Mihver'den ya da Sovyetler'den bir saldırı gelmeyecek şekilde mümkün olabildiğince Müttefikler yararına sürdürmesini istemiştir. Türkiye ise bizzat Saraçoğlu tarafından Türkiye'nin "tarafsız" değil "savaş dışı" olduğunu bildirmiştir.¹⁰⁰

1.3.3. Türkiye'nin Mihver Devletleri'ne Savaş İlan Etmesi

Türkiye'nin 1935 yılında Sovyetler Birliği ile yaptığı anlaşma ve 1939'da İngiltere ile yaptığı üçlü anlaşma aynen devam etmiş; savaş yılları boyunca hatta savaşın son zamanlarında Sovyetler Birliği tarafından aşırı baskıya maruz kaldığı zaman bile Türkiye bu dengeyi korumuştur.¹⁰¹ Bununla birlikte Türkiye savaşın son

⁹⁹ Oran, *Türk Dış Politikası*, 415-422.

¹⁰⁰ Oran, *Türk Dış Politikası*, 1: 424-431.

¹⁰¹ İlay İleri, "Türkiye'nin Dış Politikası", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 35/36 (Mayıs-Kasım 2005): 377.

yılı olan 1945'in 23 Şubat'ında Mihver Devletleri'ne savaş ilan ettiğini açıklamıştır.¹⁰²

1.3.4. Savaşın Sonlarında Türkiye'nin İçinde Bulunduğu Durum

Almanya'nın Müttefik Devletlere yenilmesiyle birlikte ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği Avrupa'da ortaya çıkan sorunları görüşmek ve savaşın sonunda yapılacak bir barışın esaslarını belirlemek üzere bir araya gelmiştir.¹⁰³ Belirtmek gerekir ki Sovyetler Birliği bu dönemde Türkiye üzerindeki istek ve baskılarını artırmıştır. Bu istek ve baskının artmasında Sovyetler Birliği'nin Almanya'ya karşı kazanmış olduğu zaferlerin etkisi de yadsınmayacak kadar fazla olmuştur. Nitekim 19 Mart 1945'te Sovyetler Birliği, 1925'te Türkiye ile yapmış olduğu tarafsızlık antlaşmasını feshettiğini açıklamıştır. Bu durum Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında gerginliğe dayanan yeni döneme girilmesine neden olmuştur. Dolayısıyla Türkiye içinde bulunduğu koşulların da etkisiyle savaşa fiilen katılmamakla birlikte savaşın sonlarında Mihver Devletleri'ne savaş ilan etmiştir. Bu ilan ise Türkiye'yi savaşı kazanan devletlerin yanında yer almasını sağlamıştır.¹⁰⁴

¹⁰² Yavuz Güler, "II. Dünya Harbi Sonrası Türk Amerikan İlişkileri", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi* 5/2 (2004): 211.

¹⁰³ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 403.

¹⁰⁴ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 495.

İKİNCİ BÖLÜM

NÜFUS SAYIM İSTATİSTİKLERİNE GÖRE URFA VE KAZALARININ NÜFUSU (1935- 1945)

2.1. OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E NÜFUS SAYIMLARI

Nüfus sözcüğü; Arapça nefis sözcüğünün çoğulu olan “nefis, ruh, can, hayat” anlamındadır ve daha çok bir coğrafyada yaşayan insanları ifade eder.¹⁰⁵ Nüfus denilince ilk akla gelen kavramlardan biri nüfus sayımıdır. Modern anlamda ilk Osmanlı nüfus sayımı 1828/1829¹⁰⁶-1831'in başında ve hem Anadolu'da hem de Avrupa'da yapılmıştır. Tarihe 1831 Nüfus Sayımı/Yazımı olarak geçen bu sayım bir milat kabul edilmektedir¹⁰⁷ ve bununla birlikte bu sayımda imparatorlukta bütün kazaların sayılmadığı da bilinmektedir.¹⁰⁸

1831 Nüfus Sayımı askerlik açısından beklenen sonuçları vermemiş ve yeni nüfus sayımlarına gereksinim duyulur olmuştur.¹⁰⁹ Bundan sonraki ilk sayım 1844 yılında gerçekleşmiş ve M.A. Ubcini'nin tespit ettiği rakamlara göre 1844 sayımıyla Osmanlı nüfusu; 15.500.000'ni Avrupa'da; 16.050.000'ni Asya'da; Mısır, Trablusgarb, Fizan ve Tunus dâhil 3.800.000'ni Afrika'da olmak üzere toplam 35.350.000 olarak belirlenmiştir.¹¹⁰

1844 sayımının ardından 1852'de Rumeli'de, 1856'da Anadolu ve Suriye'de sayımlar yapılmıştır. Kırım Savaşı'nı müteakiben 1858 yılında mali amaçlı olarak bir sayım yapıldığı da bilinmektedir. 1866'da ise Tuna vilayetinde ve kısmen de Irak'ta bir sayım yapılmış ve 1873 yılında tamamlanan bu sayımda amaç Osmanlı vatandaşı olan herkese Osmanlı nüfus cüzdanı (Tezkere-i Osmaniye) vermek olmuştur. 4 Eylül 1881'e gelindiğinde *Sicil-i Nüfus Nizamnamesi* yürürlüğe girmiş ve 1881-1882 yıllarında yeni sayım çalışmalarına başlanmıştır. Karpat'tan hareketle, 1893 yılında

¹⁰⁵ Nebi Bozkurt, “Nüfus”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33: 93.

¹⁰⁶ 1829'da İstanbul'da yerel nüfus sayımı yapılmıştır. Adnan Çimen, “Sayım, Kayıt Düzeni ve Teşkilatlanma Açısından Osmanlıda Nüfus Hizmetleri”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14/3 (2012): 194.

¹⁰⁷ Çimen, “Sayım, Kayıt Düzeni ve Teşkilatlanma Açısından Osmanlıda Nüfus Hizmetleri”, 194.

¹⁰⁸ Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2010), 62.

¹⁰⁹ Çimen, “Sayım, Kayıt Düzeni ve Teşkilatlanma Açısından Osmanlıda Nüfus Hizmetleri”, 196.

¹¹⁰ Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, 62.

¹¹⁰ Çimen, “Sayım, Kayıt Düzeni ve Teşkilatlanma Açısından Osmanlıda Nüfus Hizmetleri”, 196.

tam anlamıyla tamamlanan bu sayımın Osmanlı nüfusu ile ilgili XIX. yüzyılda derlenmiş en kesin, eksiksiz ve güvenilir rakamları verdiği dile getirilmektedir.¹¹¹

1903 yılında yapılan nüfus sayımı 1906 yılında tamamlanmış ve sonuçları *Asır* gazetesinde yayınlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin son nüfus sayımı ise 14 Mart 1914 tarihindedir ki bu tarih Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesidir.¹¹²

1927 yılında gerçekleştirilen nüfus sayımı Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk genel nüfus sayımıdır ve bu nedenle bu sayımdaki veriler büyük önem arz etmektedir. XX. yüzyıldakiler de dâhil olmak üzere Osmanlı Devleti'nde yapılan sayımların, nüfusun niteliklerini saptamaya cevap vermemesi yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde modern yöntemlerle bir nüfus sayımı yapılması ihtiyacını doğurmuştur. 1927 Nüfus Sayımı, Cumhuriyet ile beraber ön plana çıkan ulus devlet anlayışını içeren modernleşme sürecinin bir parçası olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda bu sayım Türkiye'nin modernleşme projesinden bağımsız bir şekilde düşünülememektedir.¹¹³

Sayım için yapılan hazırlıklar bir yıl kadar sürmüştür. Hazırlık için memleketin çeşitli bölgelerinde iklim, doğa şartlarına bağlı olarak ulaşım ile idari teşkilat durumunu yerinde incelemek, idare başkanlarıyla irtibat kurarak tahrir yöntemlerinin uygulanabilme olanakları hakkında genel bilgi edinmek gerekmiştir. Genel Müdürlük şefleri memleketin bazı bölgelerine araştırma yapmak amacıyla geziler yapmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda her bölgenin nüfus miktarı ve mevki adedi hakkında hâlihazırda bir bilginin olmadığı, bazı bölgelerde sayımda görev alabilecek yeterli sayıda okuryazarın bulunmadığı, kırsal bölgelerden bazılarında yerleşim birimlerinin birbirine uzak olduğu, ayrıca Doğu ve Güney Anadolu'da göçebe ve yarı göçebe nüfusun olması gibi sorunlarla karşılaşmıştır.¹¹⁴ 1927 Nüfus Sayımı çağdaş tekniklerin kullanıldığı ilk nüfus sayımı olarak da karşımıza çıkmaktadır.¹¹⁵

¹¹¹ Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, 62.

¹¹¹ Çimen, "Sayım, Kayıt Düzeni ve Teşkilatlanma Açısından Osmanlıda Nüfus Hizmetleri", 196-197.

¹¹² Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, 62.

¹¹² Çimen, "Sayım, Kayıt Düzeni ve Teşkilatlanma Açısından Osmanlıda Nüfus Hizmetleri", 198.

¹¹³ Aytül Tamer vd., "1927 Nüfus Sayımının Türkiye'de Ulus Devlet İnşasındaki Yeri: Basında Yansımalar", *Nüfus Bilim Dergisi*, 26 (2014): 73.

¹¹⁴ İUM, *28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri*, (Ankara: Başvekalet Müdevvenat Matbaası, 1929).

¹¹⁵ Tevfik Çavdar, "Türkiye'de Nüfus ve Nüfus Sorunu", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1983), 6: 1553.

Bu sayım, Uluslararası İstatistik Enstitüsü'nün 1872 Petersburg Konferansı'nda kabul edilen ve önerilen ilkelere uyularak gerçekleştirilmiştir. Sayımda aile ismi (lakap ve şöhret, peder ismi ve isim), cinsiyeti, doğum tarihi ve yaşı, doğum yeri, medeni hali, ana lisanı, daimi ikametgâhı, tabiiyeti, okuryazar olup olmadığı, dini inancı ve sakatlığı gibi (engelli olup olmadığı) sorular sorulmuştur.¹¹⁶ Bu sayımı gerçekleştirmek amacıyla 2 Haziran 1926 gün ve 893 sayılı *Umum Tahriri Nüfus İcrası Hakkında Kanun* çıkarılmıştır.

Bu kanunla 1927 yılında genel nüfus sayımı yapılmasına, 1926 yılında Dâhiliye Vekaleti'nce yurdun bazı yörelerinde deney niteliğinde nüfus sayımı yaptırılmasına, halkın yanıtlamaya zorunlu oldukları soruların tespit edilmesi ve hanelere numara verilmesi gibi nüfus sayımı için gerekli çalışmaların İstatistik ve Nüfus Müdüriyet-i Umumiyelerince gerçekleştirilmesine ve bu amaçla talimatnameler çıkarılmasına karar verilmiştir. Sayım, 28 Ekim 1927'de sabah 08.00'de başlamış ve akşam yapılan top atışı ile sona ermiştir. Bu süre zarfında halk sokağa çıkma yasağı konusunda uyarılmıştır.¹¹⁷

Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci nüfus sayımı olarak kabul edilen 1935 Nüfus Sayımı ise 20 Teşrinievvel 1935 (20 Ekim 1935) tarihinde gerçekleştirilmiş ve gerek nüfus miktarını gerekse ekonomik kalkınma potansiyelini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Bu sayım ile Türkiye'nin genç bir nüfusa sahip olduğu anlaşılmıştır.¹¹⁸ Ayrıca bu sayımla birlikte nüfus sayımlarının 0 ve 5 ile biten yıllarda yapılmasına karar verilmiştir.¹¹⁹

1935 yılının nüfus sayımında, ülkenin bazı köy ve kasabaların kış şartlarından dolayı şehirle bağlantısının kesilmesi ihtimaline karşı, aynı zamanda yarı göçebelerin devamlı kaldıkları yerlerine döndükleri tarih olarak 20 Teşrinievvel 1935 Pazar günü tercih edilmiştir.¹²⁰

¹¹⁶ Zafer Toprak, "Cumhuriyet Ankara'sında İlk Nüfus Sayımı (Tecrübe Tahriri-1927)", *Ankara Dergisi*, 1/2 (Mayıs 1991): 61.

¹¹⁷ Toprak, "Cumhuriyet Ankara'sında İlk Nüfus Sayımı (Tecrübe Tahriri-1927)", 60.

¹¹⁸ Fatih Tuğluoğlu, "Türkiye Cumhuriyeti'nin İkinci Nüfus Sayımı: 20 İlkteşrin 1935", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XII/2 (Güz- 2012): 55.

¹¹⁹ Ebru Çoban vd., "1935 Nüfus Sayımı ve Bingöl'ün Nüfus Potansiyeli", *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 7/1 (2017): 89.

¹²⁰ Çoban, vd., "1935 Nüfus Sayımı ve Bingöl'ün Nüfus Potansiyeli", 91.

Bu nüfus sayımında kayda tabi tutulan nüfus, belirlenen yerlerde hazır bulunanlar olmuştur. Sayım yapılacağı tarihten bir yıl önce yurt içinde şehirlerde, köylerde, kırlarda insan oturan veya oturması ihtimaline karşılık bütün binalara ve hatta bazı mağara ile sabit kalınan çadırlara hususi talimatnameye göre bir numara konulmuş olup bu numara konulan yerler sayım mıntıkası olarak kabul edilmiştir.¹²¹

Cumhuriyet döneminin üçüncü genel nüfus sayımı olan 1940 Nüfus Sayımı, 20 Ekim 1940 tarihinde gerçekleştirilmiştir.¹²² Hatay'ın 23 Haziran 1939'da Türkiye topraklarına katılması¹²³ neticesinde 108.726'ı erkek ve 99.390'ı kadın nüfus olmak üzere toplam 208.116 kişi Türkiye nüfusuna katılarak nüfusu arttırmıştır.¹²⁴ 1940 sayımına göre Türkiye nüfusu 17.820.950 olarak belirlenmiştir. İstatistiklere bakıldığında nüfusun % 49.9'unu 8.898.912 kişi ile erkeklerin, % 50.1'ini 8.922.038 kişi ile kadınların oluşturduğu dikkati çekmektedir.¹²⁵ Nüfusun ağırlıklı bir kısmının % 75.61'i köylerde yaşamakta olanlar oluşturmuştur ve kentte yaşayanların oranı ise % 24.39'dur.¹²⁶ Cumhuriyet'in kuruluşundan II. Dünya Savaşı sürecinin sonuna değin, ilki 1927'de olmak üzere 1935, 1940 ve 1945 yıllarında nüfus sayımı yapıldığı görülmektedir. Bunlardan yalnızca 1940 Sayımı II. Dünya Savaşı sürecindedir. 1945 Sayımı ise savaş bittikten sonradır.

2.1.1. Urfa'da Nüfus Sayımları

1935 Nüfus Sayımı gerçekleştirilmeden önce Urfa'da yerel basına yansıyan bir haberde “*Eskiden devletler ulus için değil uluslar devlet için kaidesi hâkim iken, devletler sayıma önem vermezlerdi. Kazıye tersine döndüğü zamandan beri devletler sayım gibi ulusa iyi hizmet yollarını gösteren işlere başvurmağa başlamışlardır.*” ifadeleriyle nüfus sayımlarının önemine vurgu yapılmıştır.¹²⁷

¹²¹ Başvekâlet İstatistik Genel Direktörlüğü, *1935 20 İkteşrin Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfus Sayımı*, (Ankara: Ulus Basımevi, 1935), 3.

¹²² AlmanakTr, “20 Ekim 1940 Türkiye Nüfusu”, erişim: 29 Nisan 2019, <http://www.almanaktr.com/index.php/turkiye-den-olaylar/turkiye-1940-1949/100-1940/473-20-ekim-1940-turkiye-nufusu>.

¹²³ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 2: 348.

¹²⁴ Atilla Acar, *Isparta Nüfusunun Genel Özellikleri (1900-1950)*, (Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012), 40.

¹²⁵ İUM, *20 İkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı Vilayetler Kazalar Nahiyeler ve Köyler İtibariyle Nüfus Ve Yüzey Ölçü*, (Ankara: T.C. Başbakanlık Umum Müdürlüğü, 1941), 3.

¹²⁶ İUM, *22 Ekim 1950 Umumi Nüfus sayımı Vilayet Kaza ve Köyler İtibariyle Nüfus*, (Ankara: T.C. Başbakanlık Umum Müdürlüğü, 1961), 24.

¹²⁷ *Urfa'da Ulusal* (19 Eylül 1935), 1.

26 Eylül 1935'te yer alan başka bir haber ise nüfusun arttığını belirterek yapılacak olan nüfus sayımına dikkat çekmiştir. Bu nüfus sayımının ise nüfusun nerelerde, ne kadar, en çok hangi yerlerde arttığına ve niçin başka yerlerde artmadığına dair sorulara cevap vereceği bu haberde belirtilmiştir.¹²⁸ Üstelik yine aynı tarihli sayıda yapılacak nüfus sayımının Cumhuriyet rejiminin Türk nüfusu üzerinde yaptığı tesiri ve vardığı müspet neticeleri ortaya koyacağını ve bu yönüyle de bu sayımın tüm dünyayı ilgilendirdiği iddia edilmiştir.¹²⁹

1935 yılındaki sayımın yapıldığı güne kadar ara ara yerel basında nüfus sayımının önemine değinilerek bu sayımın hem devletin bir ödevi olduğu hem de dünya ulusları içerisinde gelişimimizi duyurmak açısından önem arz ettiği halka hatırlatılmıştır.¹³⁰ Bir başka hatırlatma ise evde hazır bulunan herkesin sayımda yazdırılması üzerinedir.¹³¹

1940 Nüfus Sayımı ile ilgili olarak Milli Şef İsmet İnönü'nün yeni yapılacak sayıma verdiği önem Urfa'da yerel basında sıklıkla yer almıştır.¹³² Ayrıca yine belirtmek gerekir ki, 1940 yılında yapılacak olan sayım için de 1935 yılındaki sayımda yapılan hatırlatmalar geçerli gibidir. Belirli aralıklarla nüfus sayımı yapmanın bir ihtiyaç ve kural olduğu ve bu işe yüksek önem ve gayret verilmesinin de hem medeniyet hem de yurt görevi olduğu basında yer almıştır.¹³³ Tüm politikalar içinde nüfus politikasının başı çektiği de ayrıca belirtilmiştir.¹³⁴ Bir diğer husus da sayımda görev alacak kişilerle ilgilidir. Sayım memurunun evlere gelmemesi durumunda bekçi, polis veya telefon vasıtalarıyla hükümeti haberdar etmeye halkın mecbur olduğu ifade edilmiştir.¹³⁵ Urfa'da yapılan sayıma gelince burada yapılan sayımın başarıyla neticelendiği, havanın yağmurlu olmasına rağmen bütün memurların görevlerini eksiksiz bir şekilde yerine getirdiği ve halkın da memurlara kolaylık gösterdiği yerel basında yer almıştır.

¹²⁸ *Urfa'da Ulusal* (26 Eylül 1935), 1.

¹²⁹ *Urfa'da Ulusal* (26 Eylül 1935), 2.

¹³⁰ *Urfa'da Ulusal* (30 Eylül 1935), 1; *Urfa'da Ulusal* (3 Ekim 1935), 1.

¹³¹ *Urfa'da Ulusal* (7 Ekim 1935), 1; *Urfa'da Ulusal* (14 Birinciteşrin 1935), 1.

¹³² *Işık* (30 Temmuz 1940), 2; *Işık* (1 Ağustos 1940), 2; *Işık* (2 Ağustos 1940), 1.

¹³³ *Işık* (29 Temmuz 1940), 1; *Işık* (30 Temmuz 1940), 1; *Işık* (31 Temmuz 1940), 1.

¹³⁴ *Işık* (29 Temmuz 1940), 2.

¹³⁵ *Işık* (14 Ağustos 1940), 2.

Yer alan bir başka bilgi ise dönemin Urfa Valisi Kâzım Demirer'in sayım işlerini tetkik ve teftişlerde bulunarak geçirdiğidir.¹³⁶ 1945 Nüfus Sayımı ile ilgili olarak yerel basında dikkati çeken bir detay bir memlekette nüfusun artmasının bütün çalışma ve gelişme faaliyetlerine olanak veren aynı zamanda halka güven ve sükûn veren bir idarenin varlığı demek olduğuna vurgu yapılmasıdır. Ayrıca nüfus işinin her işin hem başı hem de sonu olduğu belirtilmiştir.¹³⁷

2.2. NÜFUS SAYIMLARINA GÖRE URFA NÜFUSUNA İLİŞKİN GENEL BİLGİ

1927 yılında yapılan ilk genel nüfus sayımına göre Urfa'nın toplam nüfusu 207.487'dir. 1935 yılına gelindiğinde Urfa nüfusu, %10,66'lık bir artış oranıyla 229.614 kişiye ulaşmıştır. Nüfusta artışa sebep olan faktörler arasında I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele gibi savaş dönemlerinin sona erip barış dönemine girilmiş olması, sağlık koşullarının iyileştirilmesi gibi unsurlar önemli bir rol oynamaktadır. 1935 Nüfus Sayımı'na göre Urfa ili ve kazalarının nüfusuna ilişkin veriler aşağıda Tablo 1'de gösterilmiştir:

Tablo 1: 1935 Nüfus Sayımına Göre Urfa İli ve Kazalarının Nüfusu

	Merkez	Birecik	Harran	Hilvan	Siverek	Suruç	Viranşehir	Yaylak	Toplam
Erkek	33.917	17.781	6.291	6.819	21.522	10.665	7.525	9.984	114.704
Kadın	33.445	17.695	6.092	6.721	22.722	10.882	7.524	9.829	114.910
Toplam	67.362	35.476	12.333	13.540	44.244	21.547	15.249	19.813	229.614

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, *Genel Nüfus Sayımı (20 İlkteşrin 1935)*, (Ankara: Mehmet İhsan Basımevi, 1937), 55: 5.

Tablo 1'den hareketle, 1935 Nüfus Sayımına göre Urfa'da 114.704 erkek ve 114.910 kadın olmak üzere toplam 229.614 kişinin yaşadığı ve nüfusun en kalabalık olduğu yerin 67.362 kişi ile Urfa Merkez olduğu dikkati çekmektedir. Aşağıda Tablo 2'de ise aynı sayıma göre Urfa Merkez'deki nüfus gösterilmiştir:

¹³⁶ *Işık* (21 İlkteşrin 1940), 1.

¹³⁷ *Akgün* (24 Eylül 1945), 2.

Tablo 2: 1935 Nüfus Sayımına Göre Urfa Merkez Kazasında Nüfus

	Şehir	Akziyaret	K.Haydar	Mecrihan	Payamlı	Sumatar	Merkez	Toplam
Erkek	16.070	3.436	1.659	3.183	2.364	4.566	2.639	33.917
Kadın	15.651	3.597	1.751	3.066	2.247	4.547	2.586	33.445
Toplam	31.721	7.033	3.410	6.249	4.611	9.113	5.225	67.362

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, *Genel Nüfus Sayımı (20 İlkteşrin 1935)*,75.bs. (Ankara: Mehmet İhsan Basımevi, 1937), 55: 6.

O dönemde Urfa Merkez kazası; Şehir, Merkez, Akziyaret, Kabahaydar, Mecrihan, Payamlı ve Sumatar'dan oluşmaktadır. Urfa Merkez kazasına bağlı köy adedi 194'tür. Şanlıurfa Merkez kazasında erkek nüfus 33.917 ve kadın nüfus 33.445 olmak üzere toplam nüfus 67.362 kişidir.¹³⁸ Burada dikkati çeken husus kadın nüfus ile erkek nüfusun birbirine çok yakın seyrettiğidir.

1935 yılı itibariyle Akziyaret'in nüfusunun 3.436'sı erkek ve 3597'si kadın olmak üzere toplam 7.033 kişi olduğu göze çarpmaktadır. Kabahaydar'da 1.659 erkek ve 1.751 kadın olmak üzere toplam 3.410; Payamlı'da 2.364 erkek ve 2.247 kadın olmak üzere toplam nüfusu 4.611 kişi yaşamaktadır. Mecrihan'ın erkek nüfusu 3.183 ve kadın nüfusu 3.066 kişi olmak üzere toplam nüfusu 6.249'dur. Sumatar'da 4.566'sı erkek ve 4.547'si kadın olmak üzere toplam 9.113 kişi vardır.

Bu verilerden hareketle; Merkez kazasının nahiyeleri incelendiğinde en fazla nüfusun Sumatar'da, en az nüfusun ise Kabahaydar'da olduğu görülmektedir. Kimi yerde erkek kimi yerde ise kadın nüfus fazla olmakla birlikte kadın ve erkek nüfus arasında niceliksel olarak yakınlık olduğu dikkati çekmektedir. 1940 Nüfus Sayımı'na göre Urfa ili ve kazalarının nüfusuna ilişkin veriler aşağıda Tablo 3'te gösterilmiştir:

¹³⁸ Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, *Genel Nüfus Sayımı (20 İlkteşrin 1935)*, 75.bs. (Ankara: Mehmet İhsan Basımevi, 1937), 55: 6.

Tablo 3: 1940 Nüfus Sayımına Göre Urfa İli ve Kazalarının Nüfusu

	Merkez	Birecik	Harran	Hilvan	Siverek	Suruç	Viranşehir	Yaylak	Toplam
Erkek	38.702	19.454	7.236	6.568	22.516	12.742	7.689	10.969	125.876
Kadın	35.031	19.356	6.689	6.266	22.362	12.410	6.573	10.835	119.527
Toplam	73.733	38.810	13.925	12.834	44.878	25.152	14.262	21.804	245.398

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, *1940 Genel Nüfus Sayımı*, (Ankara: Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Yayınları, 1950), 65: 657.

Tablo 3'ten hareketle, 1940 Nüfus Sayımına göre Urfa'da 125.876 erkek ve 119.527 kadın olmak üzere toplam 245.398 kişinin yaşadığı ve nüfusun en kalabalık olduğu yerin 73.733 kişi ile Urfa Merkez olduğu dikkati çekmektedir. Aşağıda Tablo 4'te ise aynı sayıma göre Urfa Merkez'deki nüfus gösterilmiştir:

Tablo 4: 1940 Nüfus Sayımına Göre Urfa Merkez Kazasında Nüfus

	Şehir	Akziyaret	K.Haydar	Mecrihan	Payamlı	Sumatar	Merkez Nahiye	Toplam
Erkek	19.157	4.281	1.678	3.571	2.749	4.595	2.676	38.702
Kadın	16.109	4.174	1.640	3.431	2.365	4.621	2.691	35.031
Toplam	35.266	8.455	3.318	7.002	5.114	9.212	5.367	73.733

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, *1940 Genel Nüfus Sayımı*, (Ankara: Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Yayınları, 1950), 65: 637.

O dönemde Urfa Şehri; Şehir, Akziyaret, Kabahaydar, Mecrihan, Payamlı Sumatar ve Merkez Nahiyesi'nden oluşmaktadır. 1935 Nüfus Sayımı'na göre Urfa ili ve kazalarının nüfusuna ilişkin veriler aşağıda Tablo 5'te gösterilmiştir:

Tablo 5: 1945 Nüfus Sayımına Göre Urfa İli ve Kazalarının Nüfusu

	Merkez	Birecik	Bozova	Harran	Hilvan	Siverek	Sürüç	Viranşehir	Toplam
Erkek	39.845	19.874	12.850	9.254	7.154	23.229	13.670	7.719	133.595
Kadın	39.419	19.347	12.449	8.390	6.865	23.463	13.374	6.953	130.260
Toplam	79.264	39.221	25.299	17.644	14.019	46.692	27.044	14.672	263.855

Kaynak: Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı*, (Ankara: Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Yayınları, 1950), 65: 604.

Tablo 5'e bakıldığında Şanlıurfa Merkez'de 39.845 erkek ve 39.419 kadın olmak üzere toplam 79.264 kişinin yaşamış olduğu görülmektedir. O dönemde 79.264 kişi olarak belirtilen Urfa Merkez kazası; Şehir, Akziyaret, Kabahaydar, Mercihan, Payamlı ve Sumatar ve Merkez nahiyelerinden oluşmaktadır.

2.3. NÜFUS SAYIMLARINA GÖRE URFA'NIN KAZALARINA İLİŞKİN BİLGİ

Urfa'da nüfus sayımları yalnızca Urfa Merkez temel alınarak değil Urfa'nın kazaları da değerlendirilerek ele alınmıştır. Bu bağlamda ele alınan kazalar Birecik, Bozova (Yaylak), Harran, Hilvan, Siverek, Sürüç ve Viranşehir'dir. Bu kazaların tarihinin ardından buralardaki nüfus ve göç hareketleri ele alınmıştır. Ele alınan ilk kaza ise Birecik'tir.

2.3.1. Birecik

Cumhuriyet döneminde Urfa'nın kazalarından biri Birecik'tir. Birecik, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan Şanlıurfa iline bağlı, Fırat nehrinin sol tarafında bulunan etrafı dağlarla çevrili olan bir ovanın merkezini teşkil etmektedir. Fırat Nehri'nin Suriye-Mezopotamya'ya giden ana yollarından birinin Birecik'ten geçmesi dolayısıyla burası tarihte Yakın Doğu'nun önemli merkezlerinden biri olmuştur.¹³⁹

¹³⁹ 1973 İl Yıllığı, *Cumhuriyetin 50. Yılında Urfa*, (Adana: Kemal Matbaası, 1973), 64.

2.3.1.1. Birecik Adının Menşei ve Buranın Tarihi

Birecik isminin menşesine bakıldığında, burasının Arami ve Etiler tarafından *Birtha*, Asurlular'a göre *Karsulmani Asaria*, Med ve Babililer'de ise *Elbiria* olarak anıldığı dikkati çekmektedir.¹⁴⁰ Arapça kale ve hisar anlamlarına gelen *el-bire*, yerel Halep dilinde *Baracık*, halk dilinde ise *Belecik* şeklinde kullanılmıştır. XVI. yüzyılda *Berecük* olarak yazılan Birecik "küçük kale" anlamına gelmektedir. XIX. yüzyılda *Biretü'l Fırat* olarak adlandırıldığı da görülmektedir. *El-bire* ifadesini İbnü'l- Esir'in de kullandığına rastlanılmaktadır.¹⁴¹

Birecik, MÖ 2000 yıllarında Hitit egemenliğindedir. MÖ 840'larda Asur egemenliğine ve sonra sırasıyla Pers, Makedonya, Roma ve Bizans hakimiyetine girmiştir. İslam tarihinde ise Hz. Ömer zamanında İyaz b. Ganem tarafından bölgenin fethedilmesi ile İslam topraklarına dâhil edilmiştir.¹⁴²

Birecik'in Büyük Selçuklu Devleti'nin sınırlarına XI. yüzyılın ikinci yarısında dahil edildiği tahmin edilmektedir. Daha sonra burayı Selçuklular, Bizans'a kaptırması (1096) ancak Bizans da Birecik'i elinde tutamamıştır. Bizans'tan sonra burası sırasıyla Artuklu, Eyyübi, Memlûk, Akkoyunlu ve Karakoyunlu; 1098-1150 yılları arasında ise Urfa Haçlı Kontluğu'nun hâkimiyetinde bulunmuştur.

Bu dönemde Selçukluların Musul Atabegi İmadüddin Zengi, Urfa'yı fethetmiş ancak Birecik'i kuşatmasına rağmen alamamıştır. Urfa'nın Müslümanların eline geçmesi üzerine Haçlılar, Birecik'i Bizans'a bırakmak zorunda kalmıştır. Bunun hemen akabinde Birecik, Mardin Artuklularının eline geçmiştir. Müstahkem bir mevki olarak XIII. yüzyılın ikinci yarısının hemen başlarında Moğol saldırılarına karşı İslam topraklarının savunulmasında büyük bir rol oynamıştır. Artuklulardan sonra Suriye Memlûklarının idaresine giren Birecik, Karakoyunlu Hükümdarı Kara Yusuf tarafından kuşatılıp (1418) yağmalansa da Memlûk yönetiminde uzun süre kalmıştır.¹⁴³

¹⁴⁰ 1973 İl Yıllığı, *Cumhuriyetin 50. Yılında Urfa*, 64.

¹⁴¹ 1973 İl Yıllığı, *Cumhuriyetin 50. Yılında Urfa*, 64.

¹⁴² Cengiz Aydın vd., "Birecik", *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 2: 187.

¹⁴³ 1973 İl Yıllığı, *Cumhuriyetin 50. Yılında Urfa*, 64.

Birecik, Osmanlı hâkimiyetine ise XVI. yüzyılın hemen başlarında Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi esnasında Mercidabık Savaşı sonucunda girmiş ve Urfa sancağının merkezi olarak teşkilatlandırılmıştır. Osmanlı'nın Birecik'in fethinden sonra, buraya bir tersane kurduğu da bilinmektedir. Ayrıca Osmanlı Devleti döneminde Birecik sancak statüsü kazanmıştır. Birecik Sancağı önce Halep eyaletine (1568-1574) sonra da Rakka beylerbeyliğine (1609) bağlı olmuştur. Bu sancak XVII. yüzyılda bağımsız hale getirilse de daha sonra tekrar Rakka eyaletine bağlanmıştır (1653). Birecik 1856-57 devlet salnamesine göre Urfa sancağında bir kaza merkezi haline gelmiştir.¹⁴⁴

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Birecik 1919 tarihinde ilk önce İngilizler sonra da Fransızlar tarafından işgale uğramıştır. Milli Mücadele'nin başarı ile sonuçlanması üzerine işgalci kuvvetlerin şehri terk etmesiyle birlikte Birecik de 10 Temmuz 1920'de kurtulmuştur.¹⁴⁵

2.3.1.2. Birecik'te Nüfus ve Göç Hareketleri

1935 Nüfus Sayımına göre Birecik; Şehir, Merkez Nahiye ve Halfeti'den oluşmaktadır ve Halfeti o dönemde henüz kaza statüsünde değildir, nahiyedir. Birecik'in nüfusu aşağıda Tablo 6'da gösterilmiştir:

Tablo 6: 1935 Nüfus Sayımına Göre Birecik'te Nüfus

	Şehir	Merkez Nahiye	Halfeti	Toplam
Erkek	4.732	3.568	9.481	17.781
Kadın	4.927	3.485	9.283	17.695
Toplam	9.659	7.053	18.762	35.474

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, *1935 Genel Nüfus Sayımı* (Ankara: Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Yayınları, 1950), 65: 682.

Tablo 6 incelendiğinde; Birecik'in toplam nüfusunun 35.476 kişiden ibaret olduğu ve kadın nüfus oranı ile erkek nüfus oranının birbirine yakın seyrettiği dikkati çekmektedir. Birecik kazasının şehir nüfusunun 4.732'sini erkek, 4.929'unu kadınlar oluşturmakta ve şehrin toplam nüfusu 9.659 kişiden oluşmaktadır. Buna göre şehir

¹⁴⁴ 1973 İl Yıllığı, *Cumhuriyetin 50. Yılında Urfa*, 64.

¹⁴⁵ Birecik Kaymakamlığı, *21. Yüzyıla Girenken Birecik*, (Ankara: T.C. Birecik Kaymakamlığı Yayını, 2013), 23-24.

merkezinde kadın nüfusu erkek nüfusundan daha fazladır. O dönemde Merkez nahiyesinde 7.053 kişiden oluşmaktadır. Halfeti'nin nüfusu ise 18.764'tür.

1940 yılına gelindiğinde Birecik'in nüfusunun artış gösterdiği ve 1935 yılına oranla 3.000 kişilik bir nüfus artışı olduğu dikkati çekmektedir. 1940 Nüfus Sayımına göre Birecik ve nahiyelerinin nüfusu aşağıda Tablo 7'de gösterilmiştir:

Tablo 7: 1940 Nüfus Sayımına Göre Birecik'te Nüfus

	Şehir	Merkez Nahiye	Halfeti	Böğürtlen	Toplam
Erkek	5.268	4.112	4.870	5.209	19.454
Kadın	5.182	4.107	4.897	5.170	19.356
Toplam	10.445	8.219	9.767	10.379	38.310

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, *1940 Genel Nüfus Sayımı*, (Ankara: Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Yayınları, 1950), 65: 637.

Tablo 7 incelendiğinde; Birecik'in nüfusunun 19.454 kişinin erkek ve 19.356 kişinin ise kadın olmak üzere toplam 38.310 kişiden ibaret olduğu görülmektedir. 1940 Nüfus Sayımına göre Birecik kazası; Şehir, Merkez Nahiyesi, Halfeti ve Böğürtlen nahiyelerinden oluşmaktadır ve Halfeti halen kaza statüsünde değildir. Aynı zamanda Birecik kazasına Böğürtlen isminde bir nahiye eklendiği dikkati çekmektedir. 1940 Sayımına göre Birecik kazasının toplam nüfusunda bir önceki sayım dönemi olan 1935 verilerine göre 2.674 kişilik bir artış olduğu görülmektedir.

Şehir nüfusunun 5.268'ini erkek, 5.182'sini kadınlar oluşturmakta ve şehrin toplam nüfusu 10.445 kişiden oluşmaktadır. Verilerden hareketle şehir merkezinde 1940 yılı itibariyle ve 1935 verilerine kıyasla erkek nüfusunun kadınlara göre daha fazla olduğu görülmektedir. Merkez nahiyesinde erkek nüfusu 4.112 ve kadın nüfusu 4.107 kişi olmak üzere toplam nüfus 8.219 kişidir. Halfeti toplam nüfus 9.767 kişiden oluşmaktadır ve nüfusun 4.870'ini erkekler, 4.897'sini kadınlar oluşturmaktadır. 1935 verilerine göre 18.764 kişilik bir nüfusu olan Halfeti'nin 1940 yılı itibariyle toplam nüfusu 9.767 kişiye düşmüştür.

Genel bir değerlendirme yapıldığında her ne kadar Bögürtlen, Birecik kazasının nahiyesi gibi görünse de Türkiye'nin idari taksimatı incelendiğinde 1940 yılı itibari ile Birecik'in Bögürtlen diye bir nahiyesi gözükmemektedir.¹⁴⁶ Asıl dikkati çeken Bögürtlen'in 14 Ocak 1941 tarihinde düzenlenen üçlü kararname¹⁴⁷ ile nahiye kimliğini kazanmasıdır.¹⁴⁸ Tablo 7'ye göre Bögürtlen nahiyesinin erkek nüfusu 5.209 ve kadın nüfusu 5.170 olmak üzere toplam nüfusu 10.379 kişidir. 1945 Nüfus Sayımına göre Birecik kazası ve nahiyelerinin nüfusu aşağıda Tablo 8'de gösterilmiştir:

Tablo 8: 1945 Nüfus Sayımına Göre Birecik'te Nüfus

	Şehir	Merkez Nahiye	Halfeti	Bögürtlen	Toplam
Erkek	5.441	4.020	7.086	3.327	19.874
Kadın	5.349	3.804	7.119	3.075	19.347
Toplam	10.790	7.824	14.205	6.402	39.221

Kaynak: Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı*, (Ankara: Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Yayınları, 1950), 65: 605.

Tablo 8'den hareketle, 1945 yılı itibariyle Birecik'in toplam nüfusunun 39.221 kişiden ibaret olduğu ve bu nüfusun 19.874 kişisini erkeklerin, 19.347 kişisini ise kadınların oluşturduğu görülmektedir. Birecik; Şehir, Merkez Nahiyesi, Halfeti ve Bögürtlen nahiyesinden oluşmaktadır. Halfeti 1945 yılına gelindiğinde de henüz kaza statüsünü kazanmamıştır ve Birecik kazasının bir nahiyesidir. Yine Tablo 8'den hareketle şehir nüfusunun 5.441 kişisini erkeklerin, 5.349 kişisini kadınların oluşturduğu görülmektedir.

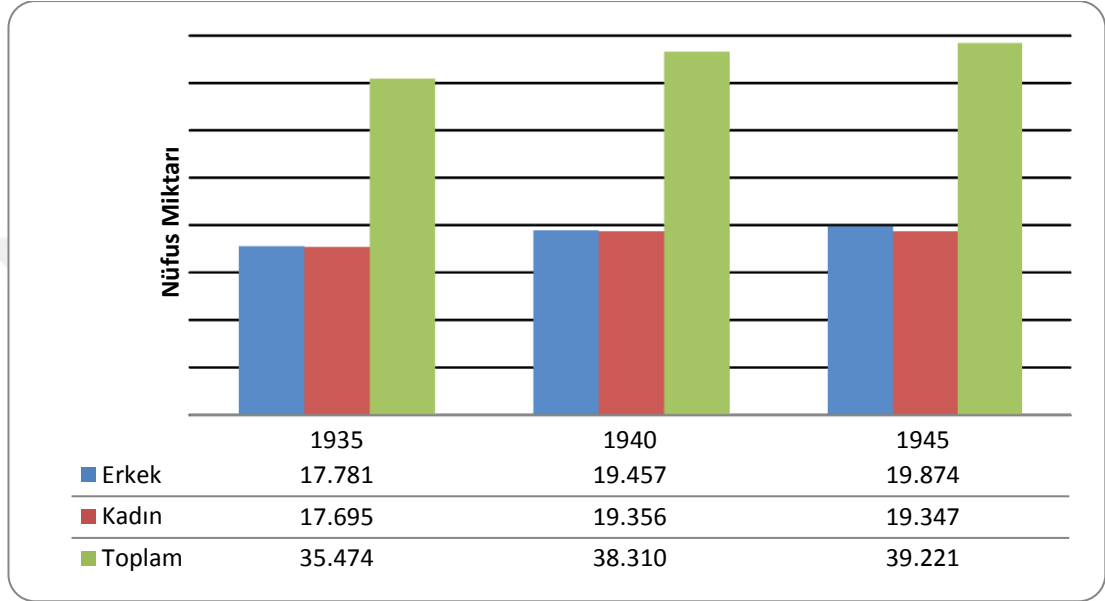
¹⁴⁶ Musa Şaşmaz, *Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014), XIV: 353.

¹⁴⁷ Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Başvekil Refik Saydam ve Dahiliye Vekili Faik Öztrak tarafından çıkarılmıştır.

¹⁴⁸ Bögürtlen Nahiye olduğunda, Eski Göğlü Nahiyesinden şu köyler bağlanmıştır: Bögürtlen (N.M.), Kalkan, Kınık, Mehlem, Nohrut, Ardeş, Naaş, İshak, Macunlu, Beyburcu, Üçayak, Tavşanvıran, Harvenek, Bademhatun, Bozok, Derşebek, Cibinviran, Savaşa, Girevoz, Hobab, Külünçe, Biresor, Sumaklı, Künefirik, Talikan, Kündürü, Düderi, Hermi, İğdeli, Korunca, Sosik, Cılbaş, Titanik, Alahacı, Muğribi, Asuman, Şeker, Zagara, Ağvıran. Birecik Merkez Nahiyesinden Bögürtlene bağlanacak köyler: Bögürtlen, Akpınar, Çepçepi, Tepeviran, Havana, Haydarahmet, Madrabaz, Yuvacık ma'Derik mezası. Şaşmaz, *Türkiye'nin İdari Taksimatı(1920-2013)*, 353.

Şehrin toplam nüfusu ise 10.790 kişidir. Merkez nahiyede 7.824 yurttaş yaşamaktadır. Halfeti nahiyesinin toplam nüfusu Birecik kazasının nahiyeleri içinde en fazla paya sahiptir. Böğürtlen nahiyesi ise 6.402 vatandaşımızın barındığı bir yerdir.

Şekil 1: Birecik Kazasının 1935.1940.1945 Yıllarındaki Nüfus Miktarlarının Değişimi

Şekil 1’de incelendiğinde, Birecik kazasının 1935–1945 yılları arasındaki nüfusu incelendiğinde 1935’ten 1945’e değin nüfusun 3.747 kişi arttığı dikkati çekmektedir. Urfa merkez kazasının erkek nüfusunda da belirtilen yıllar arasında devamlı artış görülmüş ve erkek nüfusu 2.093’ü bulmuştur. Benzer durum kadın nüfusunda da gözlenmektedir ki kadın nüfusu da 1935–1945 yılları arasında 1.652 kişi artmıştır.

2.3.2. Bozova (Yaylak)

Bozova, Urfa Ovası’nın doğal uzantısı olup Fırat nehrine doğru arazisi de engebelerdir. Güney bölgelerden kuzeye doğru uzanan yol güzergâhın üzerinde bulunmasıyla önemli bir stratejik konuma sahiptir. Bozova sınırları içinde önemli bir tarih alanı olan Lidar ile Arap Kantara, Cüncüme ve Şaşkın köyleri de ulunmaktadır.

Ayrıca bölgede Fırat suyu ile birleşen İncesu ve Tavuk deresi gibi iki küçük akarsu da bulunmaktadır.¹⁴⁹

2.3.2.1. Bozova (Yaylak) Adının Menşei ve Buranın Tarihi

Bozova, birçok devlete ev sahipliğini yapmıştır ve buraya Asurlular *Asuraniau*, Araplar *Tel- Hüvek* ve Romalılar da *Tornapa* adını vermişlerdir. Daha sonraki süreçte ise *Boz-âbâd* şeklinde anılan Bozova, buradaki arazisini boz renginden olmasından dolayı *Bozova* adını almıştır.¹⁵⁰

Bozova ve çevresinin tarihi ile ilgili en kapsamlı bilgileri Lidar Köyü'nde bulunan Lidar Höyük vermektedir. Burada yapılan ilk kazıları, Heidelberg Üniversitesi'nden Hauptman'ın başkanlığını yaptığı bir ekip başlatmıştır. Bu höyükte yapılan araştırmalar sonucundan Erken Kalkolitik'ten Ortaçağ Selçuklu dönemine kadar devam eden yerleşim katları saptanmıştır. Ayrıca bu höyükte Hellenistik ile Roma katlarına da rastlanmıştır.¹⁵¹ Bozova bölgesi bir süreliğine Makedonyalıların eline geçtikten sonra Roma ve Bizans İmparatorluğu'nun eline geçmiştir. Hz. Ömer döneminde Übeyt ibni el Cerrah tarafından Urfa'nın fethiyle buralar da ele geçirilmiştir.¹⁵² Selçuklular'ın Bozova'ya ne zaman geldiği bilinmemekle beraber buraya 1234 yılından önce Büyük Han (Çarmelik) denilen bir han inşa ettikleri çeşitli kaynaklarda geçmektedir. Evliya Çelebi burayı Türkmenlerin yaşadığı bir han olarak tanımlamaktadır. XVII. yüzyılda Anadolu'yu dolaşmış Tavernier adındaki Fransız bir seyyah, buradaki yerleşimin büyük olduğunu ve yakınındaki bir dağın üzerinde bir kale bulunduğunu belirtmiştir. XIX. yüzyılda Çarmelik'i ziyaret eden Alman seyyahı Sachau'nun, buradaki handan ve güzel suyu olan bir kuyudan bahsettiği kaynaklarda geçmektedir.¹⁵³

¹⁴⁹ Meryem Acara, "Bozova ve Çevresi Tarihçesi" *Birecik, Halfeti, Suruç, Bozova, İlçeleri ile Rumkale'deki Taşınmaz Kültür Varlıkları*, ed. Aynur Dorukan, (Ankara: T.C. Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 1999), 297.

¹⁵⁰ Cengiz Aydın vd., "Birecik", *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul:TDV Yayınları, 2005), 2:187. (kaynakça ekle)

¹⁵¹ Acara, "Bozova ve Çevresi Tarihçesi" *Birecik, Halfeti, Suruç, Bozova, İlçeleri ile Rumkale'deki Taşınmaz Kültür Varlıkları*, 298- 300.

¹⁵² Ali Bakkal, "İslam Tarihinde Tıbbın Gelişmesi ve Silvan'da Tıp", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18/30 (Temmuz- Aralık 2013): 16-17.

¹⁵³ Acara, "Bozova ve Çevresi Tarihçesi" *Birecik, Halfeti, Suruç, Bozova, İlçeleri ile Rumkale'deki Taşınmaz Kültür Varlıkları*, 302.

Osmanlı İmparatorluğu 1526 yılında burayı aldıktan sonra buraya aşiretleri iskân etmiş ve bu aşiretler de *Yaylak* olarak anılan Bozova'yı oluşturmuştur. Aslında burasının Malazgirt'ten de önce Türkler'in elinde olduğu bilgisi mevcuttur.¹⁵⁴

Bozova, Cumhuriyet'in kuruluş döneminde bir bucaktır. 1930'da Bozova, Urfa'ya bağlı bir kaza merkezi haline getirilmiş, eski adı Hüvek olan yere taşınmıştır. Osmanlı döneminde Bozova için kullanılan Yaylak ise, kendi adıyla anılan belediye konumuna getirilmiştir.¹⁵⁵

2.3.2.2. Bozova'da (Yaylak) Nüfus ve Göç Hareketleri

1935 Nüfus Sayımı'na göre Bozova (Yaylak) Şehir, Merkez Nahiye ve Baziki'den oluşmaktaydı ve nüfusları aşağıda Tablo 2.9'da gösterilmiştir:

Tablo 9: Bozova (Yaylak) Kazası ve Nahiyelerin Nüfusları

	Şehir	Merkez Nahiye	Baziki	Toplam
Erkek	627	3.118	6.239	9.984
Kadın	591	3.060	6.178	9.829
Toplam	1.218	6.178	12.417	19.813

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, *1935 Genel Nüfus Sayımı* (Ankara: Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Yayınları, 1950), 65: 6.

Tablo 9'da incelendiğinde Bozova (Yaylak) kazasının toplam nüfusu 19.813 kişi olduğu görülmektedir. Erkek sayısı 9.984, kadın sayısı ise 9.829'dur. Şehrin erkek sayısı 627, kadın sayısı 591 ve toplam nüfus 1.218 kişidir. Merkez nahiyesinde erkek sayısı 3.118, kadın sayısı 3.060'dır ve erkekler kadınlardan 58 kişi daha fazladır. Baziki nahiyesinde de durum değişken olmayıp erkek sayısının kadınlardan 61 kişi daha fazla olduğu görülmektedir. Bozova (Yaylak) kazasının ve nahiyelerinin 1940 Nüfus Sayımı'na göre nüfusu aşağıda Tablo 10'da gösterilmiştir:

¹⁵⁴ Emin Baydil, "XVI. Yüzyıl Urfa Sancağının Boz- Âbâd ve Yalak Nahiyelerindeki Kırsal Yerleşme Adlarının Tarihi Coğrafya Bakımından Değerlendirilmesi", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 15/2 (Ekim 2007): 677.

¹⁵⁵ Baydil, "XVI. Yüzyıl Urfa Sancağının Boz- Âbâd ve Yalak Nahiyelerindeki Kırsal Yerleşme Adlarının Tarihi Coğrafya Bakımından Değerlendirilmesi", 677.

Tablo 10: Bozova (Yaylak) Kazası ve Nahiyelerin Nüfusları

	Şehir	Merkez Nahiye	Baziki	Kanlıavşar	Toplam
Erkek	621	3.619	4.938	1.791	10.969
Kadın	667	3.470	4.875	1.823	10.835
Toplam	1.288	7.089	9.813	3.614	21.804

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, *1940 Genel Nüfus Sayımı*, (Ankara: Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Yayınları, 1950), 65: 637.

Tablo 10 incelendiğinde kazanın toplam nüfusu 21.804 kişidir. Erkek sayısı 10.969, kadın sayısı 10.835 kişidir. Şehrin erkek sayısı 621, kadın sayısı 667 ve toplam nüfus 1288 kişidir. Merkez nahiyesi göz önüne alınırsa erkek sayısı 3619, kadın sayısı 3470 kişidir. Baziki nahiyesinde de toplam 9813 kişi barınmaktadır. Kanlıavşar nahiyesi yeni eklenmiş olup toplam nüfusu 3614 kişiden oluşmaktadır. Kanlıavşar'ın erkek nüfusu ile kadın nüfusu arasında belirgin fark olmayıp kadın sayısı erkeklere göre daha fazladır.

Tablo 11: Bozova Kazası ve Nahiyelerin Nüfusları

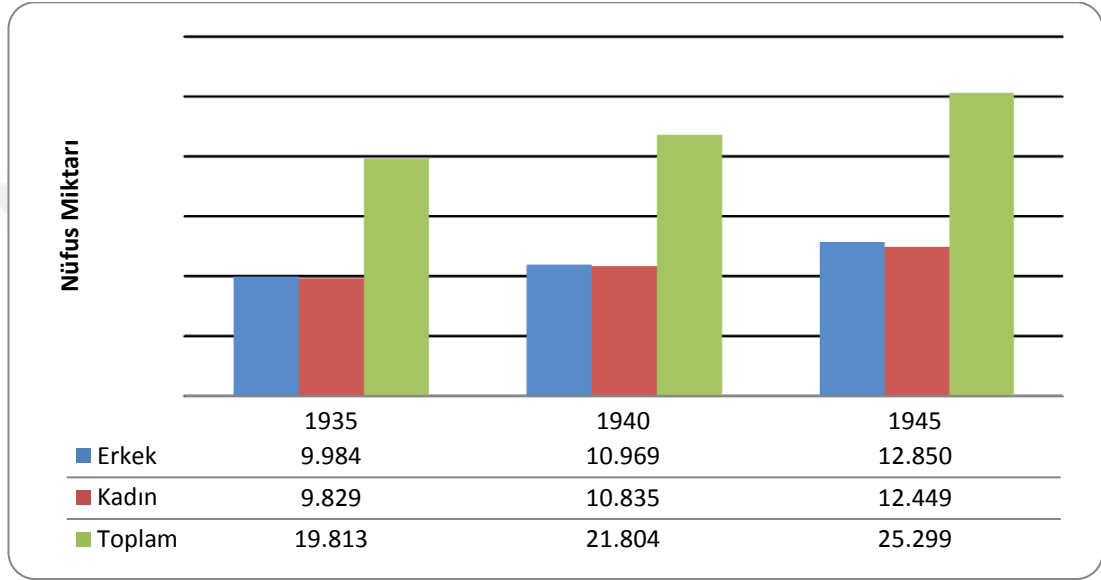
	Şehir	Merkez Nahiye	Baziki	Kanlıavşar	Toplam
Erkek	773	3.981	5.964	2.132	12.850
Kadın	832	3.820	5.753	2.044	12.449
Toplam	1.605	7.801	11.717	4.176	25.299

Kaynak: Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı*, (Ankara: Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Yayınları, 1950), 65: 605.

Tablo 11'de de belirtildiği üzere Yaylak kazası isim değiştirerek Bozova kazası ismini almıştır. Tablo 11 incelendiğinde Bozova kazasının toplam nüfusu 25.299 kişidir. Erkek sayısı 12.850, kadın sayısı ise 12.449'dur. Şehrin erkek sayısı 773, kadın sayısı 832 ve toplam nüfus 1.605 kişidir.

Merkez nahiyesi göz önüne alınırsa erkek sayısı 3.981, kadın sayısı 3.820 kişidir. Baziki nahiyesinde de toplam 7.801 kişi barınmaktadır. Kanlıavşar nahiyesi yeni eklenmiş olup toplam nüfusu 4.176 kişiden oluşmaktadır. Kanlıavşar'ın erkek nüfusu ile kadın nüfusu arasında belirgin bir fark olmayıp erkek sayısı kadınlara göre daha fazladır.

Şekil 2: Bozova Kazasının 1935,1940,1945 Yıllarındaki Nüfus Miktarlarının Değişimi

Şekil 2'ye bakıldığında eski ismi Yaylak olan Bozova kazasının nüfus miktarlarında artış olduğu gözlenmektedir. Kadın erkek sayıları birbirine yakın olsa da erkek nüfusun tüm yıllarda kadın nüfusundan daha fazla olduğu görülmektedir.

2.3.3. Harran

Cumhuriyet döneminde Urfa'nın ön plana çıkan kazalarından biri de Harran'dır. Köklü geçmişiyle ve verimli topraklarıyla gözde olan Harran'ın tarihi ve buranın nüfusu pek çok bilimsel araştırmaya konu olmuştur.

2.3.3.1. Harran Adının Menşei ve Buranın Tarihi

Kelime anlamı "Medine" şehir anlamına gelen Harran, Tevrat'ta Hz. İbrahim ile adı sıkça anılmış olup ismi ilk kez M.Ö.2000 yıllarında Asurlar tarafından kullanıldığı söylenilmektedir. Harran, Kültepe ve Mari'de bulunan tabletlerde "Har-ra-na" veya "Ha-ra-na" şeklinde rastlanırken, Suriye'de yer alan Ebla'da ise "Ha-ra-

an” ya da “Ha-ra-an-ki” şeklinde yer almıştır.¹⁵⁶ Birçok medeniyete ev sahipliği yapan Harran, sırayla Ârami, Âsur, Bâbil, Med ve Perslerin hâkimiyetine girmiştir. M.Ö. IV. yüzyılda Büyük İskender’in hâkimiyetine girmiş ve Yunan kültürüne de ev sahipliği yapmıştır.¹⁵⁷

Anadolu, Suriye, Irak ve İran’ı birbirlerine bağlayan kervan güzergâhı konumunda olan Harran, 640 yılında Hz. Ömer döneminde Müslümanların hâkimiyetine girmiştir. Halife Ömer Bin Abdülaziz döneminde de İskenderiye’deki bir tıp medresesinin Harran’a taşındığı da bilinmektedir. Abbasiler’de ise ilim merkezi olan Harran’da Matematik, Astronomi ve Tıp bilimlerine ait birçok kitap Grekçe’den Arapça’ya tercüme edilmiştir. Ayrıca, İslam astronomilerin en meşhuru sayılan Sabit b. Kurre (835-902) Harran’ın yerlilerinden olup önemli çalışmalarını burada yapmıştır.¹⁵⁸

Melikşah döneminde Harran 1086 yılında Selçukluların ve daha sonraları da İmadeddin Zengi’nin eline geçmiştir. Zengilerden Nûreddin ölünce Harran, Eyyûbiler burayı alana kadar Musul’a bağlanmıştır. 1182 yılında Gökbori’nin Salahaddin el- Eyyûbi’nin tarafına geçmesiyle burası, Gökbori’ye ikta olarak verilmiş ve onun zamanında en parlak dönemini yaşamıştır. Bu dönemden sonra da burası Moğol istilalarına maruz kalmış ve bu istilalar sonucundan da başlayan gerileme Memlûklerin hâkimiyetine kadar devam etmiştir. Memlûkler’den sonra Harran, 1517 yılında Osmanlı İmparatorluğu’nun hâkimiyeti altına girmiştir.¹⁵⁹

Harran, Cumhuriyet döneminde Urfa’nın Akçakale ilçesine bağlı bir köy konumundaydı. 1987 yılında çıkarılan bir kanunla burası, tarihi açıdan ve Güneydoğu Anadolu Projesi ile kazanacağı önem göz önünde bulundurularak ilçe merkezi haline getirilmiştir.¹⁶⁰

¹⁵⁶ Salih Birinci vd., “Kültür Turizmi Açısından Harran İlçe Merkezi ve Geleneksel Kubbe Meskenleri (Şanlıurfa)”, *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 12/3 (Kış-2017): 101.

¹⁵⁷ Ali Bakkal, *Harran Okulu*, (İstanbul: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2006), 2-3.

¹⁵⁸ Bakkal, *İslam Tarihinde Tıbbın Gelişmesi ve Silvan’da Tıp*, 16-17.

¹⁵⁹ Bakkal, *Harran Okulu*, 17-22.

¹⁶⁰ Ramazan Şeşen, “Harran”, *İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16: 239.

2.3.3.2. Harran’da Nüfus ve Göç Hareketleri

Tarihi açıdan çok eski dönemlere uzanan Harran pek çok özelliği ile ayrıca jeostratejik konumunun da bir getirisi olarak tarih boyunca nüfus ve göç hareketlerine sahne olmuştur. 1935 Nüfus Sayımı’na göre Harran’ın nüfusu aşağıda Tablo 12’de gösterilmiştir:

Tablo 12: Harran Kazası ve Nahiyelerinin Nüfusları

	Şehir	Merkez Nahiye	Nusratiye	Toplam
Erkek	410	3.910	1.971	6.291
Kadın	258	4.033	1.801	6.092
Toplam	668	7.943	3.772	12.383

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, *1935 Genel Nüfus Sayım*, (Ankara: Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Yayınları, 1950), 65: 20.

Tablo 12 incelendiğinde Harran kazasının Şehir, Merkez ve Nusratiye olmak üzere üç nahiye müttesekkil olduğu görülmektedir. 1935 yılı itibariyle Harran kazasının toplam nüfusu 12.383 kişidir ve bu nüfusun 6.291 kişisi erkek, 6.092 kişisi ise kadındır.

Nüfusun dağılımı incelendiğinde ise şehir nüfusunun 668 kişiden oluştuğu göze çarpar. Merkez nahiyesinin erkek nüfusu 3.910, kadın nüfusu ise 4.033 kişi olmak üzere toplam nüfusu 7.943 kişidir. Nusratiye incelendiğinde ise 1.971’i erkek ve 1.801’i kadın olmak üzere buranın toplam nüfusu 3.772 kişidir. 1940 yılına gelindiğinde Harran’ın nüfusunun arttığı dikkat çekmektedir. Buna göre nüfus verileri aşağıda Tablo 13’te gösterilmiştir:

Tablo 13: Harran Kazası ve Nahiyelerinin Nüfusları

	Şehir	Merkez Nahiye	Nusratiye	Akçakale	Toplam
Erkek	352	2.956	1.604	2.824	7.236
Kadın	304	3.104	1.452	1.829	6.689
Toplam	656	6.060	3.056	4.153	13.925

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, *1940 Genel Nüfus Sayımı*, (Ankara: Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Yayınları, 1950), 65: 637.

Tablo 13 incelendiğinde Harran kazasının Şehir, Merkez, Nusratiye ve Akçakale olmak üzere dört nahiyeden müteşekkil olduğu görülmektedir ve toplam nüfusu 13.925 kişidir. Bu nüfusun 7.236'sını erkek, 6.689'unu ise kadınlar oluşturmaktadır. Nüfusun dağılımını incelediğimizde ise şehir nüfusunun 656 kişidir ve bunların 352'sini erkekler, 304'ünü kadınlar oluşturmaktadır.

Merkez nahiyesinin erkek nüfusu 2.956, kadın nüfusu 3.104 olmak üzere toplam nüfusu 6.060 kişidir. Nusratiye incelendiğinde 1.604 erkek ve 1.452 kadın olmak üzere toplam nüfusu 3.056'dır. Harran'a o dönemde yeni eklenen Akçakale'nin toplam nüfusu ise 4.153'tür. Akçakale'de erkek nüfusu 2.824, kadın nüfusu ise 1.829 kişidir.

1945 yılına gelindiğinde Harran'ın nüfusu daha da artmış ve nüfus 17.644 kişiyi bulmuştur. 1945 Nüfus Sayımı verilerine göre Harran'ın nüfusu aşağıda Tablo 14'te gösterilmiştir:

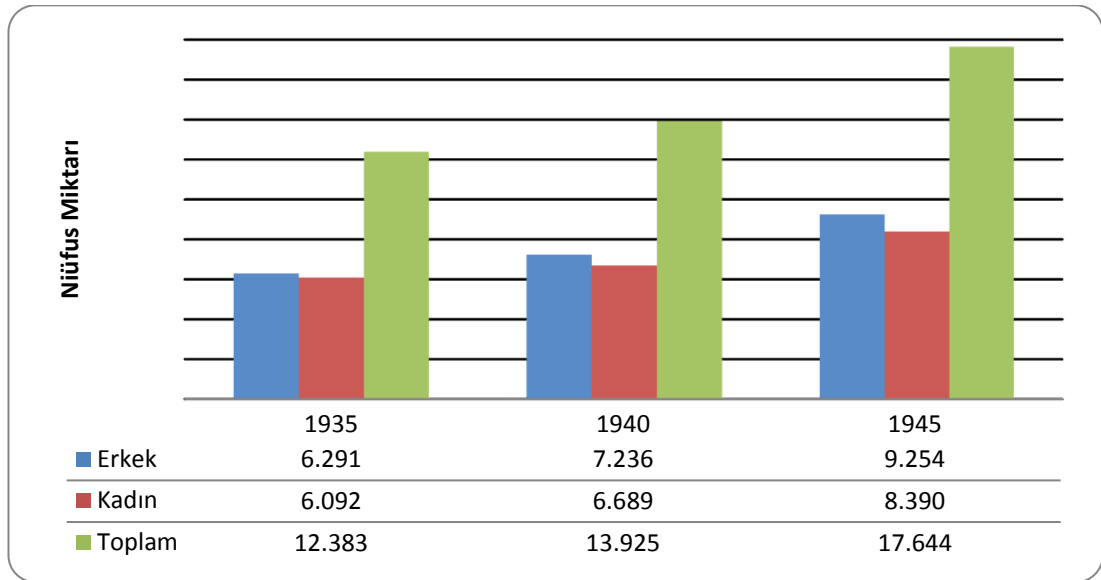
Tablo 14: Harran Kazası ve Nahiyelerinin Nüfusları

	Şehir	Merkez Nahiye	Nusratiye	Akçakale	Toplam
Erkek	412	3.534	2.089	3.219	9.254
Kadın	336	3.571	2.020	2.463	8.390
Toplam	748	7.105	4.109	5.682	17.644

Kaynak: Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı*, (Ankara: Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Yayınları, 1950), 65: 605.

Tablo 14 incelendiğinde Harran kazasının Şehir, Merkez, Nusratiye ve Akçakale olmak üzere dört nahiyeden müteşekkil olduğu dikkati çekmektedir. Nüfus 17.644 kişidir ve bu nüfusun 9.254’ü erkek, 8.390’ı ise kadındır. Merkez nahiyesinin toplam nüfusu 7.105 kişidir ve merkez nahiye, nahiyeler içinde nüfusu en fazla olanıdır. Akçakale nahiyesi o dönemde hala kaza statüsünü alamamıştır ve Harran kazasının nahiyesi konumunda olup toplam nüfusu 5.682’dir. Nusratiye nahiyesinde ise 2.089 erkek, 2.020 kadın olmak üzere toplam 4.109 kişi barınmaktadır.

Şekil 3: Harran Kazasının 1935,1940,1945 Yıllarındaki Nüfus Miktarlarının Değişimi

Şekil 3’e bakıldığında Harran kazasının nüfus miktarlarında seneler itibariyle artış olduğu görülmektedir. Kadın erkek sayıları birbirine yakın olsa da erkek nüfusun tüm yıllarda kadın nüfusundan daha fazla olduğu görülmektedir.

2.3.4. Hilvan

II. Dünya Savaşı sürecinde Urfa'da nüfusu ve nüfus hareketleri incelenmeye çalışılan kazalardan biri de Hilvan'dır.

2.3.4.1. Hilvan Adının Menşei ve Buranın Tarihi

Hilvan Arapça asıllı bir kelime olmakla birlikte, sözlük anlamı ise “Bağış, Tathı, Hediye” demektir. Ayrıca Hilvan “meyveleriyle ünlü belde” anlamına da gelmektedir.¹⁶¹

Hilvan'ın tarih öncesi dönemlerine ilişkin yeterli bilgi bulunmamaktadır. Hilvan'ın bugünkü yerleşim yeri 1820'de Karacurum (Karacurun) adı ile göçer aşiretleri tarafından kurulmuştur. Karacurun, o dönemde köy meydanında bulunan kara dibek taşından adını almaktadır. 1820'lerden sonra çevredeki diğer aşiretler de gelerek buraya yerleşmiştir. Cumhuriyet döneminde ise Karacurun, Siverek ilçesine bağlı olan Hoşin (Uluyazı) nahiyesine bağlı bir köy niteliğinde idi. Ancak Uluyazı nahiyesine göre daha çok gelişmiş, bundan dolayı bazı köyler buraya bağlanmıştır. Karacurun 30 Mayıs 1926 yılında çıkarılan 877 Sayılı Kanunla Şanlıurfa'ya bağlanarak “Hilvan” adını almış ve ilçe merkezi olmuştur.

2.3.4.2. Hilvan'da Nüfus ve Göç Hareketleri

1935 Nüfus Sayımı'na göre Hilvan'ın kazalarının ve nahiyelerinin nüfusları aşağıda Tablo 15'te gösterilmiştir:

Tablo 15: Hilvan Kazası ve Nahiyelerinin Nüfusları

	Şehir	Merkez Nahiye	Toplam
Erkek	547	6.272	6.819
Kadın	535	6.186	6.721
Toplam	1.082	12.487	13.540

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, *1935 Genel Nüfus Sayımı*, (Ankara: Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Yayınları, 1950), 65: 6.

¹⁶¹ T.C. İçişleri Bakanlığı Hilvan Kaymakamlığı, “Hilvan Tarihi”, erişim: 29 Nisan 2019, <http://www.hilvan.gov.tr/hilvan-tarihi>.

Tablo 15 incelendiğinde Hilvan kazasının Şehir ve Merkez olmak üzere iki nahiyeden oluştuğu görülmektedir. Şehir nüfusunda 547 erkek ve 535 kadın olmak üzere toplam 1.082 kişi vardır.

Merkez nahiyesi ise 6.272 erkek ve 6.186 kadın olmak üzere toplam 12.487 kişiden oluşmaktadır. Hilvan kazasının toplam nüfusu 13.540 kişi iken bu nüfusun 6.819 kişisini erkekler ve 6.721 kişisini ise kadınlar oluşturmaktadır. 1940 Nüfus Sayımı'na göre Hilvan kazasının ve nahiyelerinin nüfusları aşağıda Tablo 16'da gösterilmiştir:

Tablo 16: Hilvan Kazası ve Nahiyelerinin Nüfusları

	Şehir	Merkez Nahiye	Göllük	Ovacık	Toplam
Erkek	683	2.097	1.669	2.116	6.568
Kadın	658	2.003	1.661	1.944	6.266
Toplam	1.344	4.100	3.330	4.060	12.834

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, *1940 Genel Nüfus Sayım*, (Ankara: Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Yayınları, 1950), 65: 367.

Tablo 16 incelendiğinde 1940 yılı itibariyle Hilvan'ın; Şehir, Merkez, Göllük ve Ovacık nahiyelerinden oluştuğu görülmektedir. Şehir nüfusu 683'ü erkek ve 658 kadın olmak üzere toplam 1.344 kişiden; Merkez nahiyesinin nüfusu da 2.097'si erkek ve 2.003'ü kadın olmak üzere toplam 4.100 kişiden oluşmaktadır.

Merkez'de 1935 yılında toplam nüfus 12.458 kişi iken 1940 yılında bu sayı 4.100'e düşmüştür. Veriler, 1935 yılına oranla 1940 yılında burada 8.358 kişilik bir düşüş yaşandığını göstermektedir.

1940 Sayımı itibariyle Göllük ve Ovacık nahiyelerinin Hilvan'a dahil olduğu görülmektedir. O dönemde Göllük'te 1.669 erkek ve 1.661 kadın; Ovacık'ta ise 2.116 erkek, 1.944 kadın yaşamaktadır.

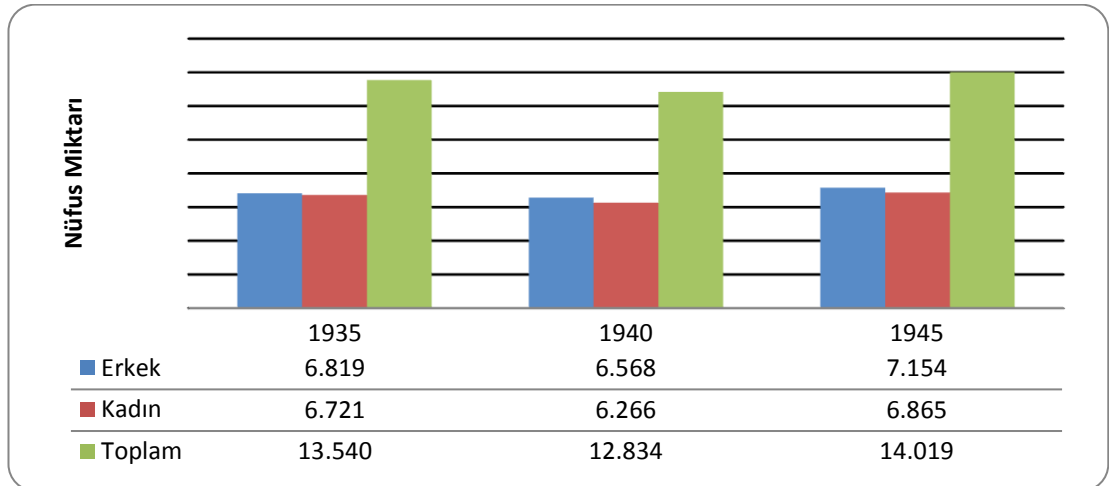
Tablo 17: Hilvan Kazası ve Nahiyelerinin Nüfusları

	Şehir	Merkez Nahiye	Göllük	Ovacık	Toplam
Erkek	669	2.341	1.923	2.221	7.154
Kadın	647	2.096	1.850	2.272	6.865
Toplam	1.316	4.437	3.773	4.493	14.019

Kaynak: Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı*, (Ankara: Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Yayınları, 1950), 65: 605.

Tablo 17 incelendiğinde Hilvan kazasının Şehir, Merkez, Göllük ve Ovacık nahiyelerinden oluştuğu görülmektedir. Şehir nüfusu 669'u erkek ve 647'si kadın olmak üzere toplam 1.316 kişiden oluşmaktadır. Merkez nahiyesi ise 2.341'i erkek ve 2.096'sı kadın olmak üzere toplam 4437 kişiden oluşmaktadır. Göllük nahiyesinin erkek nüfusu 1.923 ve kadın nüfusu 1.850 olmak üzere toplam nüfusu 3.773 kişidir. Ovacık nahiyesinde ise erkek nüfusu 2.221 ve kadın nüfusu 2.272 kişi olmak üzere toplam nüfusu 4.493'tür. Sonuç olarak 1945 sayımlarında Hilvan kazasının nahiye sayısında değişiklik yoktur ve toplam nüfusta artış gözlenmiştir.

Şekil 4: Hilvan Kazasının 1935,1940,1945 Yıllarındaki Nüfus Miktarlarının Değişimi

Şekil 4 incelendiğinde Hilvan kazasının 1935-1945 yılları arasında nüfus miktarları sürekli olarak artmamıştır. 1935 yılındaki toplam nüfus 13.540 kişiyken, 1940 yılında bu sayı 12.834'e düşmüştür.

2.3.5. Siverek

II. Dünya Savaşı sürecinde nüfusu ve nüfus hareketleri incelenen kazalardan biri de Siverek'tir.

2.3.5.1. Siverek Adının Menşei ve Buranın Tarihi

Mezopotamya'nın önemli yerleşim yerlerinden biri olan Siverek tarih boyunca pek çok isimle anılmıştır. Asurlular döneminde *Kinaba* adıyla anılmıştır ve *Halzidima*'nın merkezidir. Subaruların bölgede yaşadığı M.Ö. 3000'li yıllarda Siverek'in ismi *Subartu*'dur. Siverek'in bulunduğu bölge Hitit-Asur-Mitanni dönemlerinde ise *Kummuh* diye anılmıştır.

Mitanni Devleti döneminde önemli şehir devletlerinden biri olan Siverek o dönemde *İsmerika* olarak anılmıştır. Aramiler döneminde Kişyari (Kaşyari, Kashiari) diye anılan Siverek'e Süryaniler *Şebhabherak* demişlerdir. Burası Ermenilerin hakim oldukları dönemde *Sevaverek*, Arapların hakim olduğu dönemde ise *es-Süveyda* adını almıştır. Haçlı Kontluğu döneminde buranın ismi haritalarda *Sovorak*'tır. Siverek'ten Urfalı Mateos *Sevaragk*, Ebul Farac ise *Sibabarak* olarak bahsetmektedir. Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde ise *Siverek* diye anılmıştır.¹⁶²

Milli Mücadele döneminde özellikle de Urfa'nın kurtuluşunda Siverek'in önemli katkılarının olduğu bilinmektedir. Burası 1923 yılında vilayet merkezi yapılmıştır. Ancak daha sonra bölgedeki aşiret yapılanması ve bu aşiretler arasındaki çeşitli anlaşmazlıklardan dolayı buranın 1926 yılında kaza yapılmasına karar verilmiştir.¹⁶³

2.3.5.2. Siverek'te Nüfus ve Göç Hareketleri

Siverek, Karacadağ'ın batısında, Fırat'a doğru uzanan bölgede, Diyarbakır, Şanlıurfa, Adıyaman arasındaki üçgende kurulmuştur. Çok eski bir yerleşim yeri olan Siverek, tarih boyunca pek çok kez göç ve iskân hareketlerine sahne olmuştur. Bu durumun temel nedenlerinden belki de en önemlilerinden biri Siverek'in Diyarbakır-Halep ticaret yolu üzerinde olmasıydı.

¹⁶² Ramazan Özgültekin vd., *Tarihi ve Kültürüyle Siverek*, (Şanlıurfa: Siverek Kaymakamlığı Yayınları, 2003), 23.

¹⁶³ T.C. Siverek Kaymakamlığı, "Siverek Tarihçesi", erişim: 10 Aralık 2018, <http://www.siverek.gov.tr/siverek-tarihcesi>.

XV. Yüzyılla birlikte ticaret yolları değişmeye ve böylelikle Siverek de zaman içerisinde önemini kaybetmeye başlamıştır. XVI. yüzyılda Siverek, Müslüman ve gayrimüslimlerden oluşan büyük bir köy görünümündedir. XIX. yüzyılın ikinci yarısında kazanın nüfusu 14.000'i bulmuştur. Oysa son yapılan araştırmalarda nüfusun 14.000'in çok üzerinde olduğu ve 30.000'i geçtiği kaydedilmektedir. XX. yüzyıla yaklaşılırken nüfus da 40.000'e yaklaşmıştır.¹⁶⁴

Cumhuriyet'in kuruluş döneminde, 1923 yılı itibariyle Siverek'in nüfusu 65.000'dir ve 1 kazası (Viranşehir), 3 nahiyesi (Karakeçi, Karacadağ, Bucak) ve mezralar dâhil 508 köyü vardır. 1927 yılında 3 nahiye ve 317 köy ile toplamda 43.344 kişi vardır. Bu nüfusun 20.868'i erkek ve 22. 516'sı ise kadındır. O dönemde tarıma bağlı nüfusun büyük bir kısmı köylerde yaşamaktadır ve gerek şehir gerekse kasaba nüfusu uzun süre durağan kalmıştır.¹⁶⁵

Cumhuriyet'in ilk genel nüfus sayımının yapıldığı 1927 yılında Siverek'in nüfusu 14.988 olarak geçmektedir.¹⁶⁶ Başka bir kaynak ise Başvekâlet Umum Müdürlüğü'nün istatistiksel verilerinden hareketle Siverek'in nüfusunu 20.590'ı kadın ve 22.532'si erkek olmak üzere 43.122 olarak kaydetmektedir.¹⁶⁷

Tablo 18: Siverek Kazası ve Nahiyelerinin Nüfusları

	şehir	Merkez Nahiye	Bucak	Karacadağ	Karakeçi	Toplam
Erkek	7.129	3.332	4.288	3.391	3.382	21.522
Kadın	8.008	3.379	4.181	3.567	3.587	22.722
Toplam	15.137	6.711	8.469	6.958	6.969	44.244

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, *1935 Genel Nüfus Sayımı*, (Ankara: Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Yayınları, 1950), 65: 6.

¹⁶⁴ Özgültekin vd., *Tarihi ve Kültürüyle Siverek*, 401-403; Koç Ali Aymaz, *Tarihi Siverek İl'inin Potansiyeli ve Kültürü*, (Bursa: Siverek'i İl Yapma ve Kalkındırma Derneği Bülteni, 2002), 16.

¹⁶⁵ Özgültekin vd., *Tarihi ve Kültürüyle Siverek*, 404-405.

¹⁶⁶ Aymaz, *Tarihi Siverek İl'inin Potansiyeli ve Kültürü*, 16.

¹⁶⁷ Ahmet İlyas, "1927 Nüfus Sayım Sonuçlarına Göre Urfa Nüfusunun Genel Yapısı ve Özelliği", *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 12/ 24 (Yaz- 2017): 148.

Tablo 18'e bakıldığında 1935 Genel Nüfus Sayımı'ndan hareketle Siverek'in toplam nüfusunun 44.244 kişiden oluştuğu görülmektedir. Bu nüfusun 21.522 kişisi erkek ve 22.722 kişisi ise kadındır. Siverek'in Şehir, Merkez Nahiye, Karacadağ ve Karakeçi nahiyelerinde kadın nüfusunun erkek nüfusundan daha fazla olduğu görülmektedir. Şehirde toplam nüfus 15.137 kişiden müteşekkildir.

Merkez nahiye'nin nüfusu 6.711'dir ve bu nüfusun 3.332 kişisi erkek ve 3.279 kişisi ise kadındır. Bucak nahiyesinde toplam nüfus 8469 kişiden ibarettir ve erkek nüfusu 4.288 kişi ile kadın nüfusunun önüne geçmiştir. Karacadağ nahiyesinde 3.391'i erkek ve 3.567'si kadın olmak üzere toplam nüfus 6.958 kişidir. Karakeçi nahiyesinde ise toplam nüfus 6.969 kişidir ve bu nüfusun 3.382 kişisi erkek, 3.587 kişisi ise kadındır. Tabloya göre Siverek kazasının en fazla nüfusa sahip nahiyesi şehirken, en az nüfuslu nahiyesi ise Karacadağ'dır. Buna etken sebep olarak erkeklerin çalışmak için yaptığı göç gösterilebilir.

1940 Yılına gelindiğinde Siverek'in nüfusunda 1935 yılına oranla önemli bir değişiklik olmadığı dikkati çekmektedir. 1940 yılı Genel Nüfus Sayımı verilerinden hareketle Siverek'in kaza ve nahiye nüfusları aşağıda Tablo 19'da gösterilmiştir:

Tablo 19: Siverek Kazası ve Nahiyelerinin Nüfusları

	Şehir	Merkez Nahiye	Bucak	Karacadağ	Karakeçi	Çaylarbaşı	Dağbaşı	Şekerli	Toplam
Erkek	8.146	2.118	2.585	2.901	1.822	1.707	1.272	1.970	22.516
Kadın	8.665	1.946	2.457	2.838	1.665	1.655	1.249	1.987	22.362
Toplam	16.711	4.059	5.042	5.739	3.487	3.362	2.521	3.957	44.878

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, *1940 Genel Nüfus Sayımı*, (Ankara: Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Yayınları, 1950), 65: 637.

Tablo 19'e bakıldığında Siverek'te toplam nüfus 44.878 kişiden oluşmaktadır ve bu nüfusun 22.516 kişisi erkek, 22.362 kişisi ise kadındır. Şehirde yaşamış olan nüfusun 8.146 kişisi erkek ve 8.665 kişisi kadın olmak üzere toplam nüfus 16.711 kişi olarak kayıtlara geçmiştir. Merkez nahiye'de ise toplam nüfus 4.059 kişidir ve bu nüfusun 2.118 kişisi erkek ve 1.946 kişisi ise kadındır.

Bucak nahiyesinde erkek nüfusu kadın nüfusundan 128 kişi daha fazladır. Nahiyede toplam nüfus 5.042 kişidir. Karacadağ nahiyesinde 2.901'i erkek ve 2.838'si kadın olmak üzere toplam nüfusu 5.739 kişidir. Karakeçi nahiyesinde ise toplam nüfus 3.487'dir. Bu nüfusun 1.822 kişisi erkek, 1.665 kişisi ise kadındır. 1935 yılında Siverek kazasında toplam 5 nahiye mevcutken 1940 yılında bu sayı 8'e çıkmıştır. Yeni eklenen nahiyeler ise Çaylarbaşı, Dağbaşı ve Şekerli'dir. 1940 yılı itibariyle Çaylarbaşı'nın erkek nüfusu 1.707, kadın nüfusu 1.655 ve toplam nüfusu ise 3.362 kişidir. Dağbaşı nahiyesinin toplam nüfusu 2.521 kişidir. Bu nüfusun 1.272'si erkek ve 1.249'u kadındır. Şekerli nahiyesinde ise 1.970'i erkek ve 1.987'si kadın olmak üzere toplam 2.957 kişi yaşamıştır. 1945 Nüfus Sayımına göre Siverek ve nahiyelerinin nüfusu aşağıda Tablo 20'de gösterilmiştir:

Tablo 20: Siverek Kazası ve Nahiyelerinin Nüfusları

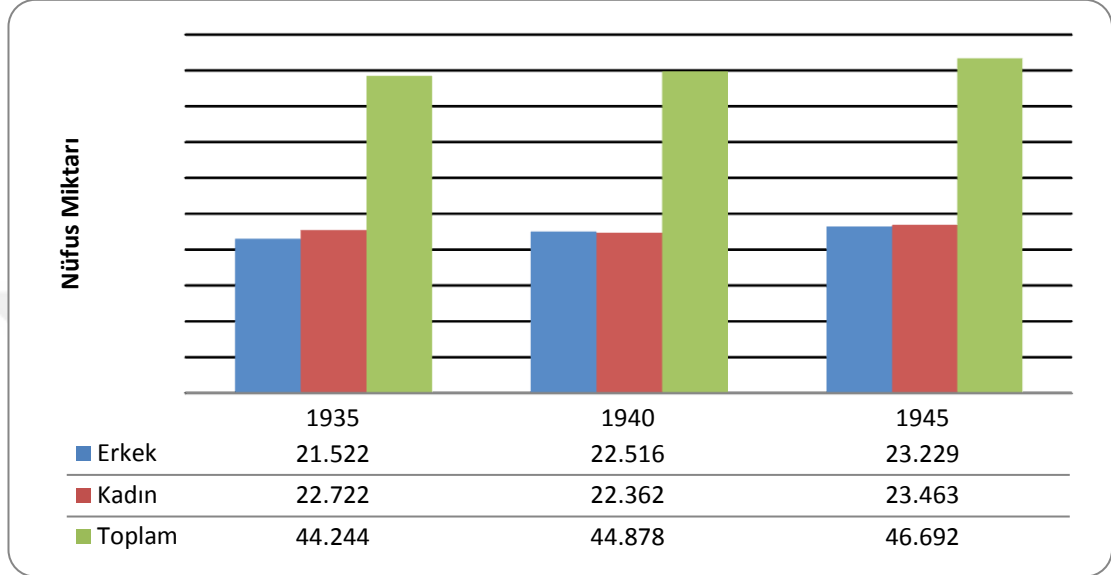
	Şehir	Merkez Nahiye	Bucak	Karacadağ	Karakeçi	Çaylarbaşı	Dağbaşı	Şekerli	Toplam
Erkek	8.189	1.378	2.689	3.446	1.781	1.805	1.672	2.269	23.229
Kadın	9.075	1.320	2.530	3.227	1.772	1.677	1.678	2.184	23.463
Toplam	17.264	2.698	5.219	6.673	3.553	3.482	3.350	4.453	46.692

Kaynak: Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı*, (Ankara: Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Yayınları, 1950), 65: 605.

Tablo 20'den hareketle 1945 yılı Genel Nüfus Sayımı'na göre, Siverek'in toplam nüfusu 46.692 kişidir ve bu nüfusun 23.229 kişisi erkek ve 23.463 kişisi ise kadındır. Siverek kazası; Şehir, Merkez Nahiye, Bucak, Karacadağ, Karakeçi, Çaylarbaşı, Dağbaşı ve Şekerli nahiyelerinden oluşmaktadır. Merkez nahiyede toplam nüfus 2.698 kişidir ve bu nüfusun 1378 kişisi erkek, 1.320 kişisi ise kadındır. Bucak nahiyesinde 2.689'u erkek ve 2.530'u kadın olmak üzere toplam nüfus 5.219 kişidir. Ayrıca belirtmek gerekir ki erkek nüfusu kadın nüfusundan 159 kişi fazladır. Karacadağ nahiyesinde toplam nüfus 6.673 olup bu nüfusun 3.446 kişisi erkek, 3.227 kişisi ise kadınlardan oluşmaktadır. Karakeçi'nin ise toplam nüfusu 3.553 kişidir ve buradaki kadın nüfus ile erkek nüfus birbirine çok yakındır.

Dağbaşı nahiyesinde ise 1.672'si erkek ve 1.678'i kadın olmak üzere toplam nüfus 3.350 kişidir. Şekerli nahiyesinde toplam nüfus 4.453 kişidir ve bu nüfusun 2.269 kişisi erkek ve 2.184 kişisi ise kadınlardan müteşekkildir.

Şekil 5: Siverek Kazasının 1935,1940,1945 Yıllarındaki Nüfus Miktarlarının Değişimi

Şekil 5'ten hareketle Siverek kazasının nüfusunun 1935'ten 1945'e değin sürekli olarak arttığı görülmektedir. Erkek nüfusunda düzenli bir artış söz konusu iken kadın nüfusunda değildir. 1935 yılında 22.722 olan kadın nüfusu, 1940 yılında 22.362'ye düşmüş ve 1945 yılında ise 23.463'e çıkmıştır.

2.3.6. Suruç

II. Dünya Savaşı sürecinde nüfusu ve nüfus hareketleri incelenen kazalardan biri de Suruç'tur. Suruç ilçesi Şanlıurfa'nın güneybatısında yer almaktadır ve Suruç Ovası ile bölgenin önemli bir tarım merkezi konumundadır.

2.3.6.1. Suruç Adının Menşei ve Buranın Tarihi

Antik çağda *Oshroene* ülkesi şehirleri arasında bulunan ve *Batna*, *Seruğ* ve *Seruc* olarak adlandırılan bu yer "ipek şehri" olarak da tanımlanmaktadır. Suruç'un saraç sözcüğünün çoğulu olduğu düşünülmektedir.¹⁶⁸

¹⁶⁸ Erdal Eser, "Suruç ve Çevresi Tarihçesi", *Birecik, Halfeti, Suruç, Bozova İlçeleri ile Rumkale'deki Taşınmaz Kültür Varlıkları*, ed. Aynur Durukan (Ankara: T.C. Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 1999), 270-271.

Tarihi incelendiğinde Suruç'un M.Ö. II. binde Hurri-Mitanni topraklarına dahil olduğu ve M.Ö. XI. yüzyılda bölgeye yeni gelen ve etnik bir kavim olan Aramilerin Bit-Adini Devleti'nin M.Ö. IX. yüzyılda ise Asurluların egemenliği altında olduğu dikkati çekmektedir. Daha sonraları ise buraya sırasıyla Persler ve Seleukoslar egemen olmuştur. Hellenistik dönemin sonuna doğru Suruç, Osrhoene Krallığı'na bağlı bir merkezdir. Suruç ve çevresi II. yüzyılda ise Roma İmparatorluğu'nun Suriye eyaletine bağlanmıştır.¹⁶⁹

Sümerlerin ve Asurluların egemenliği altına giren Suruç bu dönemde *Tepartip* adıyla Birecik'e bağlanmıştır. 639 yılında İyaz bin Ganem tarafından fethedilerek İslam topraklarına katılmış ve uzun süre Abbasilerin egemenliği altında kalmıştır. XI. yüzyılda Urfa Haçlı Kontluğu'nun topraklarına katılmıştır. Bu dönemde buranın adı kaynaklarda *Sororgia* olarak geçmektedir. Suruç aynı yüzyılda Urfa Haçlı Kontluğu ile Artuklular arasında sık sık el değiştirmiştir. 1114'te ise Zengi hükümdarı İmadeddin Zengi tarafından Haçlılardan geri alınmıştır. XV. yüzyıl başında yerleşim Timurluların istilasına uğramış ve Moğollarca yakılıp yıkılmıştır. 1517'de ise Yavuz Sultan Selim, Kudüs Seferi sırasında Suruç'u Osmanlı topraklarına katmıştır.¹⁷⁰

Suruç, Osmanlı Devleti döneminde Halep vilayetinin Urfa sancağına bağlı bir kasaba durumundadır. 1691 yılında Türkiye'de ve Suriye'de harap ve ahali tarafından terk edilmiş bulunan yerler hakkında resmi kayıtlar bulunmakta olup bunlar arasında Suruç da vardır.¹⁷¹

Suruç, 1918'de İngilizlerin, 1919'da Fransızların istilasına uğramıştır. Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte 1923 yılında kaza olarak Şanlıurfa'ya bağlanmış ve halen aynı statüyü sürdürmektedir.¹⁷²

¹⁶⁹ Eser, "Suruç ve Çevresi Tarihçesi", *Birecik, Halfeti, Suruç, Bozova İlçeleri ile Rumkale'deki Taşınmaz Kültür Varlıkları*, 271.

¹⁷⁰ Eser, "Suruç ve Çevresi Tarihçesi", *Birecik, Halfeti, Suruç, Bozova İlçeleri ile Rumkale'deki Taşınmaz Kültür Varlıkları*, 271-272.

¹⁷¹ Eser, "Suruç ve Çevresi Tarihçesi", *Birecik, Halfeti, Suruç, Bozova İlçeleri ile Rumkale'deki Taşınmaz Kültür Varlıkları*, 273.

¹⁷² Eser, "Suruç ve Çevresi Tarihçesi", *Birecik, Halfeti, Suruç, Bozova İlçeleri ile Rumkale'deki Taşınmaz Kültür Varlıkları*, 273.

2.3.6.2. Suruç'ta Nüfus ve Göç Hareketleri

Türkiye'nin idari taksimatına ilişkin verilerden hareketle (1920-2013) Cumhuriyet'in kuruluş yıllarından itibaren Suruç'un Urfa ilinin ilçelerinden biri olduğu dikkati çekmektedir.¹⁷³ 1935 yılı itibariyle Suruç, Şehir ve Merkez Nahiye'den oluşmaktadır ve buraların nüfusu aşağıda Tablo 21'de gösterilmiştir:

Tablo 21: Suruç Kazası ve Nahiyelerinin Nüfusları

	Şehir	Merkez Nahiye	Toplam
Erkek	1.228	9.437	10.665
Kadın	1.199	9.683	10.882
Toplam	2.427	19.120	21.547

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, *1935 Genel Nüfus Sayımı*, (Ankara: Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Yayınları, 1950), 65: 6.

Tablo 21'den hareketle 1935 Nüfus Sayımı'na göre Suruç kazası; Şehir ve Merkez Nahiyeden ibarettir ve toplam nüfus 21.547 kişidir. Şehrin toplam nüfusu 1.288'i erkek ve 1.199'u kadın olmak üzere 2.427 kişidir. Merkez Nahiyesinin erkek nüfusu 9.437, kadın nüfusu 9.683 ve toplam nüfusu ise 19.120 kişidir. Görüldüğü üzere Suruç'ta kadın ve erkek nüfusu arasında çok büyük bir fark bulunmamakla birlikte kadın nüfusu erkek nüfusundan 217 kişi daha fazladır. 1940 yılı itibariyle Suruç'un nüfusunun arttığı ve 25.152'ye çıktığı görülmektedir. 1940 Nüfus Sayımına göre Suruç ve nahiyelerinin nüfusu aşağıda Tablo 22'de gösterilmiştir:

Tablo 22: Suruç Kazası ve Nahiyelerinin Nüfusları

	Şehir	Merkez Nahiye	Mürşitpınar	Toplam
Erkek	1.626	8.448	2.668	12.742
Kadın	1.516	8.439	2.455	12.410
Toplam	3.142	16.887	5.123	25.152

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, *1940 Genel Nüfus Sayımı*, (Ankara: Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Yayınları, 1950), 65: 637.

¹⁷³ Şaşmaz, *Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)*, XIV: 353.

Tablo 22'den hareketle Suruç kazasının Şehir, Merkez ve Mürşitpınar Nahiyelerinden ibaret olduğu ve toplam nüfusun 25.152 kişi olduğu görülmektedir. Şehrin nüfusu 1.626'sı erkek ve 1516'sı kadın olmak üzere toplam 3.142 kişidir. Merkez Nahiyenin erkek nüfusu 8.448, kadın nüfusu 8.439 olmak üzere toplam nüfusu 16.887 kişidir. Mürşitpınar Nahiyesi'nde 2.668 erkek ve 2.455 kadınla toplam nüfus 5.123'tür. 1945 Nüfus Sayımı ise Suruç'un nüfusunun 1940 Sayımına göre arttığını ortaya koymaktadır. 1945 Nüfus Sayımına göre Suruç ve nahiyelerinin nüfusu aşağıda Tablo 23'te gösterilmiştir:

Tablo 23: Suruç Kazası ve Nahiyelerinin Nüfusları

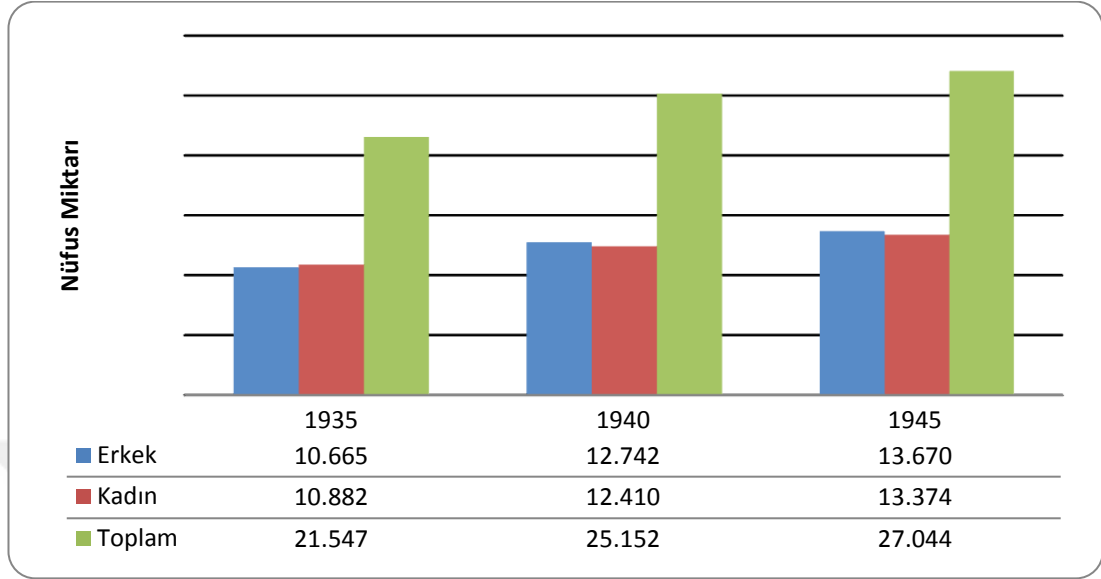
	Şehir	Merkez Nahiye	Mürşitpınar	Toplam
Erkek	1.940	8.986	2.744	13.670
Kadın	1.692	9.126	2.556	13.374
Toplam	3.632	18.112	5.300	27.044

Kaynak: Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı*, (Ankara: Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Yayınları, 1950), 65: 605.

Tablo 23 değerlendirildiğinde Suruç'un Şehir, Merkez ve Mürşitpınar Nahiyelerinden oluştuğu ve toplam nüfusunun 27.044 kişi olduğu dikkati çekmektedir. Şehrin erkek nüfusu 1.940, kadın nüfusu 1.692 ve toplam nüfusu ise 3.632 kişidir.

Merkez Nahiyesinin erkek nüfusu 8.986, kadın nüfusu 9.126 ve toplam nüfusu ise 18.112 kişidir. Mürşitpınar'da 2.744'ü erkek ve 2.556'sı kadın olmak üzere toplam nüfus 1945 sayımlarına göre 5.300 kişidir. Toplam nüfus içinde kadın erkek sayıları arasında belirgin bir fark olmayıp Suruç'un toplam nüfusu 27.044 kişidir.

Şekil 6: Suruç Kazasının 1935,1940,1495 Yıllarındaki Nüfus Miktarlarının Değişimi

Suruç kazasının nüfus miktarı Şekil 6’da görüldüğü üzere belirli periyotlarda sürekli olarak artmakla birlikte nüfus artış hızı 1940 – 1945 yılları arasında 1935–1940 yılları arasından daha fazladır. Genel olarak yıllara göre kadın nüfus ile erkek nüfus arasında ise belirgin bir fark yoktur.

2.3.7. Viranşehir

II. Dünya Savaşı sürecinde nüfusu ve nüfus hareketleri incelenen kazalardan biri Viranşehir’dir. Viranşehir, Şanlıurfa’nın ilçesi olup doğusunda yer alır.

2.3.7.1. Viranşehir Adının Menşei ve Buranın Tarihi

Yakın bir tarihte “Viranşehir” ismini alan bu kentin, İlkçağ’daki ismi Süryani dilinde *Tella de Mauzelat (Tel Mavzen)* veyahut sadece *Tella* olarak anılmıştır. Bu kent Doğu Roma İmparatorluğu döneminde Konstantina (*Constantius’sal, Constantius kenti*) adıyla anılmıştır. Kentin bir diğer adı ise *Antoninopolis*’tir (*Antoninus Kenti*).¹⁷⁴ Tarih boyunca konumu itibarıyla önem arz eden Viranşehir, Sümerler, Hititler, Asuriler, Hurriler, Mitaniler, Süryaniler, Medler, Persler ve Makedonyalılardan sonra Romalıların hâkimiyetine girmiştir.¹⁷⁵

¹⁷⁴ Bilge Umar, *Türkiye’deki Tarihsel Adlar*, (İstanbul: İnkılap Kitapevi, 1993), 461.

¹⁷⁵ Viranşehir Belediyesi, *Bir Mezopotamya Şehri; Viranşehir*, (Viranşehir: Viranşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Yayınları, 2017), 14.

639 yılında Hz. Ömer tarafından el-Cezire bölgesinin fethi için tayin ettiği İyaz b. Ganem tarafından Viranşehir de İslam coğrafyasına katılmıştır.¹⁷⁶ Müslüman coğrafyacıların el-Cezire adını verdiği bu bölge, Hz. Osman döneminde Arap kabilelerin bölgeye yerleştirilmeye başlanmasıyla bölgeye gelen en büyük kabilenin adından dolayı *Diyar-ı Mudar* olarak adlandırılmıştır.¹⁷⁷

Viranşehir, Emevi ve Abbasiler'den sonra aynı topraklarda kurulan Tulunoğulları, İhşidiler ve Fatımiler gibi devletlerin valileri tarafından yönetilmeye çalışılmıştır. Selçukluların Anadolu'ya ilk akınlarında bu bölgeye de akınlar olmakla birlikte hâkimiyet sağlanamamıştır. Sultan Melikşah döneminde Selçuklu Devleti'ne bağlanan Viranşehir, zaman zaman Bizans, İran, Selçuklu ve Artuklu arasında el değiştirmiştir. 1071'de Selçuklular, 1108'de Mardin Artukluları, 1202'de ise Musul Atabeyi Nurettin Zengi tarafından fethedilmiştir.¹⁷⁸ XIII. yüzyılda ise Viranşehir'de Hülâgular'ın işgali başlamış ve Hülâgular bu kenti yakıp yıktıktan sonra Mardin'e çekilmiştir. XIV. yüzyılın ikinci yarısında bu kent Timur'un işgaline uğramıştır (1400). Hülâgular'ın tesirinden kurtulan kent yine tahribata uğramıştır. Hatta bir söylentiye göre de Timur'un "Taş üstünde taş, omuz üstünde baş bırakmayacağım" sözünü burada söylediği rivayet edilmektedir. Viranşehir, daha sonra Akkoyunlular, Karakoyunlular, Araplar ve İranlılar (Sasaniler) arasında el değiştirmiş,¹⁷⁹ nihayetinde 1517 yılının ilkbaharında Osmanlı topraklarına katılmıştır.¹⁸⁰

Viranşehir, Mezopotamya bölgesinde özel konumu itibariyle ayrıca önem arz etmektedir. Nitekim Dicle havzası ve Akdeniz arasında, yine Urfa bölgesinden geçen yollar arasında bulunan bu kent güzergâhı şu şekildeydi: İskenderun'un kenarından başlayıp Halep'ten geçerek Birecik'in civarından Fırat'ın dirseğine doğru bir çizgi takip eder. Burada Fırat'ın civarındaki dağ geçitlerini terk ederek Birecik'ten doğuya

¹⁷⁶ Mustafa Korkmaz, "İslam Fethinden Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Urfa'nın Siyasi ve Sosyal Tarihi", *Edessa'dan Urfa'ya*, ed. Mehmet Çelik vd., (Ankara: Türkiye Tarih Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2007), 2: 28-29.

¹⁷⁷ Ahmet Aslan, *Urfa-Harran (Diyar-ı Mudar Bölgesi Tarihi*, 2. bs. (Ankara: Berikan Yayınevi, 2015), 17-18.

¹⁷⁸ Abdullah Ekinci, *Ortaçağ'da Urfa*, (Ankara: Gazi Kitapevi, 2006), 64-90.

¹⁷⁹ Hatice Kübra Ergun, *Yezidilerde Sosyo-Kültürel Hayat Ve Din Viranşehir Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi, Selçuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), 6-7.

¹⁸⁰ Ahmet Nezihi Turan, *XVI. Yüzyılda Urfa Sancağı*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2012),5.

doğru ilerleyen ticaret yolu, Kuzey Suriye'nin alçak bölgelerinden Urfa, Viranşehir, Mardin, Dara, Cizre üzerinden Erbil'e ulaşıyordu.¹⁸¹

2.3.7.2. Viranşehir'de Nüfus ve Göç Hareketleri

Viranşehir, Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Orta Fırat bölümünde yer alan Şanlıurfa iline bağlı bir ilçedir. Viranşehir ilçesi; batıdan Şanlıurfa'nın merkez ilçelerinden olan Haliliye'ye, doğudan Mardin ilinin Derik ve Kızıltepe ilçelerine, kuzeyden Şanlıurfa'nın Siverek ilçesi ve Diyarbakır ilinin Çınar ilçesine, güneyden ise Şanlıurfa'nın Ceylanpınar ilçesine komşudur. Viranşehir genel olarak plato özelliği taşımaktadır. Viranşehir'in en önemli yeri ise kuzeyinde yer alan Karacadağ volkan konisidir.¹⁸² 1927 Nüfus Sayımına göre Viranşehir ilçesinin nüfusunun 12.321 kişi olduğu bilinmektedir.¹⁸³ 1935 Nüfus Sayımı'na göre Viranşehir'in nüfusu aşağıda Tablo 24'te gösterilmiştir:

Tablo 24:Viranşehir Kazası ve Nahiyelerinin Nüfusları

	Şehir	Merkez Nahiyeye	Resülayn	Toplam
Erkek	1.552	5.182	991	7.725
Kadın	1.257	5.530	737	7.529
Toplam	2.809	10.712	1.728	15.249

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, *1935 Genel Nüfus Sayımı*, (Ankara: Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Yayınları, 1950), 65: 6.

Tablo 24'e göre 1935 yılı itibariyle Viranşehir'in toplam nüfusu 15.249'dur. O dönemde Viranşehir'de 7.725 erkek 7.529 kadın yaşamaktadır ve kadın sayısı erkek sayısından daha azdır. Yıllık nüfus artışı hızı ise %0 26.65 olarak gözlemlenmiştir. Buradan hareketle ülke genelinde izlenen nüfus arttırmaya yönelik politikaların Viranşehir'e de yansıdığı görülmektedir.

Ayrıca 18 Mart 1924 tarihinde çıkarılan Köy Kanunu ile köylüye toprak mülkiyetinin verilmesi ülke genelinde olduğu gibi Şanlıurfa ve Viranşehir'de de

¹⁸¹ Recep Yıldırım, "Urfa ve Yöresinin İlkçağ Tarihi ", *Edessa'dan Urfa'ya*, ed. Mehmet Çelik vd., (Ankara: Türkiye Tarih Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2007), 1: 56.

¹⁸² Fatih Kaplan, *Viranşehir İlçesinin Nüfus Gelişimi ve Özellikleri*, (Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007), XI.

¹⁸³ Kaplan, *Viranşehir İlçesinin Nüfus Gelişimi ve Özellikleri*, 23.

olumlu etki etmiş ve bu etki nüfus üzerinde de kendini göstermiştir.¹⁸⁴ Şehirde 1.552 erkek ve 1.257 kadın olmak üzere toplam nüfus 2.809 kişidir. Merkez nahiyenin 5.182 kişisini erkekler oluştururken, 5530 kişisini kadınlar oluşturmaktadır. Resülayn ise toplam 1728 kişiden müteşekkildir. Burada 991 erkek ve 737 kadın barınmaktadır.

Tablo 25: Viranşehir Kazası ve Nahiyelerinin Nüfusları

	Şehir	Merkez Nahiye	Resülayn	Demirci	Toplam
Erkek	2.118	3.711	783	1.077	7.689
Kadın	1.382	3.714	366	1.111	6.573
Toplam	3.500	7.425	1.149	2.188	14.262

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, *1940 Genel Nüfus Sayımı*, (Ankara: Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Yayınları, 1950), 65: 637.

Tablo 25'e göre kazanın toplam nüfusu 14.262 kişidir ve bu nüfusun 7.689 kişisi erkek ve 6.573 kişisi kadındır. Şehrin erkek nüfusu 2.118, kadın nüfusu 1.382 ve toplam nüfusu ise 3.500 kişidir. Merkez nahiyenin 3.711 kişisini erkekler oluştururken, 3.714 kişisini ise kadınlar oluşturmaktadır. Demirci'nin erkek nüfusu 1.077, kadın nüfusu ise 1.111 kişi olmak üzere toplam nüfusu 2.188 kişidir. Resülayn nahiyesinde toplam 1.149 kişi barınmakta olup bunların 783 kişisi erkek, 366 kişisi kadındır.

Tablo 25'ten hareketle Viranşehir'in toplam nüfusu 1940 yılında 14.262'ye düştüğü dikkati çekmektedir. Nüfusun artış hızı ise % -13,38'dir.¹⁸⁵ Bu düşüşte dünyada meydana gelen gelişmelerden yani 2.Dünya Savaşının etkisinden söz edilebilir. Türkiye her ne kadar bu savaşa doğrudan girmese de, her an savaşa girecekmiş gibi hazırlık yapmış, eli silah tutan erkeklerin askere alınması ülke nüfusuna dolayısı ile Viranşehir nüfusuna da yansımıştır.

Şehrin erkek nüfusu 2.118 ve kadın nüfusu da 1.382 kişi olmak üzere toplam nüfusu 3.500 kişidir. Merkez nahiyenin 3.711 kişisini erkekler oluştururken, 3.714

¹⁸⁴ Kaplan, *Viranşehir İlçesinin Nüfus Gelişimi ve Özellikleri*, 24.

¹⁸⁵ Kaplan, *Viranşehir İlçesinin Nüfus Gelişimi ve Özellikleri*, 24.

kişisini kadınlar oluşturmaktadır. Demirci'nin erkek nüfusu 1.077, kadın nüfusu ise 1.111 kişi olmak üzere nahiyenin toplam nüfusu 2.188 kişidir. Resülayn nahiyesinde toplam 1149 kişi barınırken bunların 783 kişisi erkek 366 kişisi kadındır.

Tablo 26: Viranşehir Kazası ve Nahiyelerinin Nüfusları

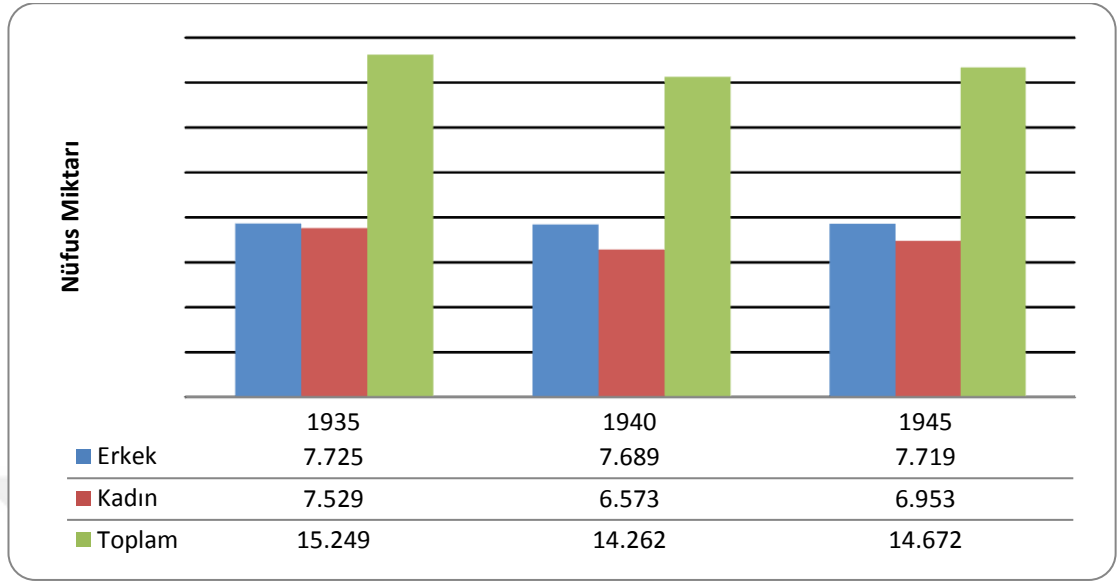
	Şehir	Merkez Nahiye	Resülayn	Demirci	Toplam
Erkek	1.463	4.275	1.104	877	7.719
Kadın	1.499	4.315	293	846	6.953
Toplam	2.962	8.590	1.397	1.723	14.672

Kaynak: Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı*, (Ankara: Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Yayınları, 1950), 65: 605.

Tablo 26'ya göre 1945 yılı itibariyle Viranşehir'in toplam nüfusu 14.672 kişidir. Bir önceki nüfus sayımından itibaren toplam 410 kişilik bir nüfus artışı gözlenmektedir. Bunun yanı sıra erkek nüfusunun 1940 nüfus sayımına göre 30 kişi artışla 7.719 kişi, kadın nüfusu ise 380 kişilik artış ile 6.953 olduğu görülmektedir. Nüfustaki bu artışta II. Dünya Savaşı'nın bitmesinin rolü olduğu söylenebilir.

1950 yılında ise Viranşehir İlçesinin nüfusu 19.835 kişiye ulaşmış ve %0 60,30'luk nüfus artış hızı görülmüştür. Nüfusta görülen bu artışta savaş sonrası ülkenin normalleşmeye başlamasından yani savaşın getirdiği olumsuz atmosferin ortadan kalkmasından söz edilebilir. Özellikle silâh altına alınan erkek nüfusunun savaşın sona ermesi ile birlikte tekrar sivil hayata dönmesinin bu artışta önemli rol oynadığı söylenebilir.

Şekil 7: Viranşehir Kazasının 1935,1940,1495 Yıllarındaki Nüfus Miktarlarının Değişimi

Şekil 7 incelendiğinde Viranşehir kazasının nüfus miktarında sürekli artış görülmemektedir. 1935 yılındaki toplam nüfusu 15.249 kişi iken, 1940 senesinde toplam nüfus 14.262 kişi ve 1945 senesinde toplam nüfus 14.672 kişiden oluşmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

II. DÜNYA SAVAŞI SÜRECİNDE URFA'DA EKONOMİK FAALİYETLER VE NÜFUSUN SOSYO- KÜLTÜREL ÖZELLİKLERİ

3.1. URFA NÜFUSUNUN EKONOMİK FAALİYETLERİ

II. Dünya Savaşı sürecinde Urfa'nın ekonomik faaliyetleri tarım, hayvancılık ve bunların dışında olan ekonomik faaliyetler (toprak mahsulleri, sanayi ve küçük sanatlar, ticaret, nakliye ve muvasala, umumi idare ve hizmetler serbest meslekler, ev iktisadiyatı ve şahsi hizmetler) olarak kategorize edilebilir. Bunların içerisinde belki de en önemlisi tarımdır.

3.1.1. Tarım

II. Dünya Savaşı sürecinde Urfa'nın ekonomik yapısı incelendiğinde bu yapının büyük ölçüde tarıma dayanmakta olduğu ve ekonominin de tarım sektörünün etkisinde bulunduğu dikkati çeker.¹⁸⁶ Köy nüfusunun neredeyse tamamı, şehir ve kasabalarda yaşayan nüfusun ise çok büyük bir kısmı geçimlerini doğrudan ya da dolaylı olarak tarımsal ürünlerden sağlamıştır. Bu durumda Urfa'nın iklim ve toprak yapısının birçok bitkinin yetişmesi açısından oldukça elverişli olması etkili olmuştur. Urfa'da yetişen ürünler genel olarak hububat, çeltik, bakliyat, sanayi bitkileri, zeytin ve fıstıktır. Ayrıca Urfa'da çeşitli meyve, narenciye ve sebze bahçelerinin olduğu bilinmektedir. Urfa bölgesinin yüzyıllar önce bile meyvelik olduğu Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde “*Urfa'dan Haleb'e giderken muz, hurma, portakal ağaçlarının gölgesinde gittim*” ifadeleriyle belirtilmiştir.¹⁸⁷

Üretim açısından bakıldığında Urfa'da tarla bitkileri ve bağ bahçe bitkileri olmak üzere iki farklı üretim çeşidi görülmektedir. Urfa'da yetişen tarla bitkileri; arpa, buğday, burçak, culbant (yabani bezelye, burçak), darı, fiğ, kenevir, mercimek, mısır, nohut, pamuk, pirinç, susam, biber, bostan, soğan ve sarımsaktır. Urfa'da yetişen bahçe bitkileri ise meyve ve sebze olarak ikiye ayrılmaktadır. Yetişen meyveler; elma, armut, ayva, şeftali, kiraz, vişne, nar, incir, ceviz, badem ve turunçgillerdir.

¹⁸⁶ 1967 İl Yıllığı, 1967 Urfa İl Yıllığı, (Sivas: Doğu Matbaası, 1967), 183.

¹⁸⁷ 1973 İl Yıllığı, Cumhuriyetin 50. Yılında Urfa, 177.

Sebzeler ise lahanaya, marul, patlıcan, domates, turp, maydanoz, hardal ve nanedir. Turunçgiller ve zeytin hariç diğer ürünlerin Urfa'nın her bölgesinde yetiştiği bilinmektedir.¹⁸⁸ 1939-1945 yılları arasında Urfa'da yetiştirilen hububat aşağıda Tablo 27'de gösterilmiştir. İlgili tabloda 1939-1945 yılları arasında Urfa genelinde üretilen hububat gösterilmekle birlikte 1943 yılına ait verilere ulaşılamamıştır.¹⁸⁹ Savaş döneminde özellikle 1943 yılında Urfa topraklarında bereketin hakim olduğu ve Harran ile Bozova bölgesinde ekin bolluğu olduğu ise bilinmektedir.¹⁹⁰

Tablo 27: 1939-1945 Yılları Arasında Urfa'daki Hububat Üretimi

Hububat	Urfa'daki Üretim (Ton)					
	1939	1940	1941	1942	1944	1945
Buğday	161.719	136.732	121.125	78.856	133.912	61.271
Arpa	43.505	44.106	27.261	29.720	73.773	33.400
Pirinç	571	590	600	500	896	600
Mısır	143	176	133	185	896	299
Darı	822	1.119	738	1.300	4.000	3.703
Yulaf	—	—	—	—	3	—

Kaynak: Abdullah Orak, *II. Dünya Savaşı Sürecinde Urfa (1939-1945)*, (Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015), 79.¹⁹¹

Tablo 27 incelendiğinde savaş yıllarında Urfa'da üretilen hububata bakıldığında tıpkı Türkiye'de olduğu gibi Urfa'da da en fazla üretilen hububat çeşidinin buğday olduğu göze çarpmaktadır. En az üretilen hububat ise mısırdır ve yulaf ise 1944 yılı haricinde hiç üretilmemiştir.

¹⁸⁸ 1973 İl Yıllığı, *Cumhuriyetin 50. Yılında Urfa*, 184.

¹⁸⁹ Bkz.

¹⁹⁰ *Akgün* (15 Haziran 1943), 1.

¹⁹¹ Ayrıca Bkz. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, *Tarla Ziraati Ürünleri İstatistiği 1937-1939*, (Ankara: Receb Ulusoğlu Basımevi, 1940), 24-34, 51-52, 78-79, 87-88, 96-97; Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, *Tarla Mahsulleri İstatistiği 1940-1942*, (Ankara: y.y., 1943), 9-19, 45, 53- 58; Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, *Tarla Mahsulleri İstatistiği 1937-1946*, (Ankara: y.y., 1947), 9, 20- 37, 48, 56- 61.

Savaşın etkileri hububat üretiminde olduğu gibi bakliyat üretimini de Türkiye genelinde etkilemiştir.¹⁹² Türkiye’de bakliyat üretiminde düşüş gözlemlenmekle birlikte Urfa’daki bakliyat üretimi, Türkiye geneli üretimle paralellik göstermemiş ve hatta 1944-1945 yıllarında üretimde artış yaşanmıştır. 1939-1945 yılları arasında Urfa’daki bakliyat üretimi aşağıda Tablo 28’de gösterilmiştir:

Tablo 28: 1939-1945 Yılları Arasında Urfa’daki Bakliyat Üretimi

Bakliyat	Urfa’daki Üretim (Ton)					
	1939	1940	1941	1942	1944	1945
Bakla	22	30	24	41	320	204
Nohut*	612	751	447	488	X	x
Mercimek	3.430	4.444	3.142	4.365	7.247	4.046
Burçak	4.660	6.230	4.476	5.560	8.700	5.425

Kaynak: Abdullah Orak, *II. Dünya Savaşı Sürecinde Urfa (1939-1945)*, (Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015), 82¹⁹³

Tablo 28’deki veriler incelendiğinde savaş yıllarında Urfa’da en fazla üretilen bakliyatın burçak en az yetişen bakliyat çeşidinin ise bakla olduğu dikkati çekmektedir.

Savaş yıllarında Türkiye geneli üretilen hububat ve bakliyat üretiminde gözlenen düşüş, sınaî nebatlarda da kendini göstermiştir. Savaş yıllarında ülkemizde en fazla üretilen sınaî nebat çeşidi patates, en az üretilen ise kenevirdir.¹⁹⁴

O dönemde Urfa’daki sınaî nebat üretimine bakıldığında Türkiye geneli üretim ile paralellik göstermediği görülmektedir. Bu üretim aşağıda Tablo 29’te gösterilmiştir:

¹⁹² Abdullah Orak, *II. Dünya Savaşı Sürecinde Urfa (1939-1945)*, (Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015), 81.

¹⁹³ Ayrıca Bkz. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, *Tarla Ziraati Ürünleri İstatistiği 1937-1939*, 114-115, 132-133, 150-151, 177-178; Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, *Tarla Mahsulleri İstatistiği 1940-1942*, 69,78, 93, 108; Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, *Tarla Mahsulleri İstatistiği 1937-1946*, 76, 104, 121. s.76, 104, 121. (*1944-1945 yıllarına ait veriler bulunmamaktadır.)

¹⁹⁴ Orak, *II. Dünya Savaşı Sürecinde Urfa (1939-1945)*, 83.

Tablo 29: 1939-1945 Yılları Arasında Urfa'daki Sınaî Nebat Üretimi

Sınaî Nebatlar	Urfa'daki Üretim (Ton)					
	1939	1940	1941	1942	1944	1945
Patates	300	30	150	32	4	—
Kenevir*	15	28	31	17	18	26
Pamuk**	31	35	29	22	51	35
Soğan	1.965	1.955	1.675	1.650	6.602	1.555
Sarımsak	256	349	333	228	1.200	1.030
Susam	350	424	317	383	372	236

Kaynak: Abdullah Orak, II. Dünya Savaşı Sürecinde Urfa (1939-1945), (Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015), 83¹⁹⁵

Tablo 29'teki veriler incelendiğinde savaş sürecinde Urfa'da genel olarak patates, kenevir, pamuk, soğan, sarımsak ve susam üretildiği dikkati çekmektedir. Verilerde yer alan kenevir tohum cinsinden ve pamuk ise lif cinsinden hesaplanmıştır. Sınaî nebat üretiminde en fazla payın soğana, en az payın ise kenevire ait olduğu görülmektedir.

1939-1945 yılları arasında Urfa geneli meyve üretimine bakıldığında armut, ayva, badem, ceviz, dut, elma, erik, fıstık, incir, kaysı, kiraz, şeftali, vişne, üzumdür ve aşağıda Tablo 30'da gösterilmiştir:

¹⁹⁵ Ayrıca Bkz. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, *Ziraati Ürünleri İstatistiği 1937-1939*, 186-187, 204-205, 231-232, 250, 258-259, 268; Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, *Tarla Mahsulleri İstatistiği 1940-1942*, 116, 124, 132, 141-142, 149; Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, *Tarla Mahsulleri İstatistiği 1937-1946*, 130-131, 141, 151, 165, 174, 182. (*Tohum cinsinden, ** Lif cinsinden hesaplanmıştır.)

Tablo 30: 1939-1945 Yılları Arasında Urfa'daki Meyve Üretimi

Meyve Cinsleri	Urfa'daki Üretim (Ton)						
	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945
Armut	25	13	12	17	17	16	43
Ayva	3	—	—	5	17	21	12
Badem	9	11	4	14	55	35	59
Ceviz	180	192	86	156	246	275	476
Dut	381	76	169	660	322	901	562
Elma	18	20	10	15	38	64	38
Erik	59	53	18	75	199	76	377
Fıstık	1.900	1.656	149	985	470	500	695
İncir (Yaş)	437	415	220	446	313	411	464
Kaysı	8	7	3	12	2	15	27
Kiraz	1	—	—	1	5	2	3
Şeftali	11	10	10	51	37	140	125
Vişne	2	—	2	4	—	6	2
Üzüm (Yaş)	47.404	48.950	14.090	87.860	82.224	139.000	140.950

Kaynak: Abdullah Orak, *II. Dünya Savaşı Sürecinde Urfa (1939-1945)*, (Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015), 88.¹⁹⁶

Tablo 30 incelendiğinde savaş yıllarında Urfa'da meyve üretiminde çeşitliliğin olduğu dikkati çekmektedir. En fazla üretilen meyvenin Türkiye'de olduğu gibi üzüm; en az üretilen meyvenin ise kiraz olduğu görülmektedir.

3.1.1.1. Toprak Mahsulleri Ofisi'nin Urfa Uygulamaları

24 Haziran 1938 tarihinde çıkarılan 3491 sayılı kanun ile kurulan Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO), buğday ile diğer hububat üretimi ve tüketimi kontrol etmenin yanı sıra silo, ambar inşa etmek ve işletmek gibi sorumlulukları

¹⁹⁶ Ayrıca Bkz. Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, *Meyve İstatistiği 1937-1939*, (İstanbul: Hüsütabi Basımevi, 1942), 1, 7, 14, 22, 29, 37, 46, 53, 65, 85, 92, 104, 112, 128; Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, *Meyve İstatistiği 1938-1942*, (Ankara: Ankara Basım ve Ciltevi, 1944), 2, 14, 29, 44, 57, 72, 88, 103, 125, 150, 174, 199, 214, 244; Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, *Meyve İstatistiği 1941-1945*, (Ankara: Ankara Basım ve Ciltevi, 1947), 2, 14, 29, 44, 57, 72, 88, 103, 136, 150, 173, 198, 213, 243.

üstlenmiştir.¹⁹⁷ Ayrıca devlet hisselerinin ölçülmesinde, vergiye tabi tutulan ürünlerin depolarda muhafaza edilmesinde ve de nakledilmesinde en çok iş Toprak Mahsulleri Ofisi'ne düşmekteydi.¹⁹⁸ Ofis kurulduğu tarihten itibaren devletin buğday alım satım politikalarını da üstlenmiş; Ziraat Bankası buğdayla ilgili işlemlerden doğan tüm alacakları, borçları ve de 45.000 ton kapasiteli silo ve ambarları Ofis'e devredilmiştir.¹⁹⁹ Toprak Mahsulleri Ofisi bir iktisadi devlet teşekkülü²⁰⁰ niteliğindedir ve sermayesi ise o dönemde on yedi milyon liradır.²⁰¹

Kuruluşunun ilk yıllarında ana görevi hububat alımı ve satımı olan Ofis, İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla yeni görevler üstlenmiştir. Savaş yıllarında orduda silâh altında olan bir milyona yakın askerin ve ülke genelinde şehirlerin ihtiyacı olan iâşelerini temin etmek ve hububat fiyatlarını kontrol etmek gibi ek görevler verilmiştir.²⁰²

Savaşın başladığı yıl olan 1939'da Urfa halkı elindeki buğdayları Buğday Ofisi'ne vermek için can atmış ve dahi piyasadan buğday toplayıp bunları Ofis'e satarak işi ticarete dökmüştür.²⁰³

Milli Korunma Kanunu'nun kabulünden bir ay kadar sonra Toprak Mahsulleri Ofisi aracılığıyla hangi ürünlerin hangi şartlarda ve ne kadara alınacağını içeren karar çerçevesinde 1940-1941 hasat fiyatları belirlenmiştir. Buna göre Urfa, Akçakale ve Siverek'te ekstra buğday fiyatı 7,75 ve ekstra olmayan buğday fiyatı ise 7,25 kuruş'tur.²⁰⁴ Çavdar ve yulaf alım bölgelerinde ise yine Urfa, Akçakale ve Siverek mevcuttur.²⁰⁵

¹⁹⁷ Orak, *II. Dünya Savaşı Sürecinde Urfa (1939-1945)*, 27.

¹⁹⁸ Murat Metinsoy, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Savaş ve Gündelik Yaşam*, (İstanbul: Homer Kitabevi, 2007), 159.

¹⁹⁹ Metinsoy, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Savaş ve Gündelik Yaşam*, 160

²⁰⁰ İktisadi Devlet Teşekkülleri: Anaparanın tamamı devlete ait olan, ticari esaslara göre faaliyet gösteren devlet işletmeleridir.

²⁰¹ Erkan Afşar, *Toprak Mahsulleri Ofisi'nin İktisadi Faaliyetleri ve Siyasetteki Yansımaları(1938-1950)*, (Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009), 51

²⁰² Afşar, *Toprak Mahsulleri Ofisi'nin İktisadi Faaliyetleri ve Siyasetteki Yansımaları(1938-1950)*, 54.

²⁰³ Akgün (15 Haziran 1943), 1.

²⁰⁴ M. Ali Sağlam, *İkinci Dünya Savaşı Boyunca Toprak Mahsulleri Ofisi Üzerinden Cumhuriyet'in Hububat İâşesi Politikaları (1938-1945)*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE, 2013), 203.

²⁰⁵ Sağlam, *İkinci Dünya Savaşı Boyunca Toprak Mahsulleri Ofisi Üzerinden Cumhuriyet'in Hububat İâşesi Politikaları (1938-1945)*, 204.

II. Dünya Savaşı sürecinde savaşın oluşturmuş olduğu özel şartlara bağlı olarak Toprak Mahsulleri Ofisi'nin alım politikalarının ilki Milli Korunma Kanunu çerçevesinde yapılan alımlar olmuştur. Bu kanun çerçevesinde el koyma yetkisi gündeme gelmiştir. Özellikle de 1941-1942 hasat dönemi için başlayan uygulamalar bu yetki ile ilgili sinyalleri vermiştir. Sonuç itibarıyla Ofis piyasadaki tek belirleyici ve alıcı olma yolundaki ilk adımı atmıştır. El koyma yetkisinin uygulandığı yerlerden biri de Urfa'dır.²⁰⁶ 1941 yılı itibarıyla Toprak Mahsulleri Ofisi sekiz mıntıkaya ayrılmıştır. Bir başka ifade ile alım merkezlerinin mıntikalara ayrılmasına karar verilmiş ve bu bağlamda alım ajansları sekiz mıntıkada toplanmıştır. 5. Mıntıkada Urfa, Akçakale, Viranşehir ve Siverek ajansları vardır.²⁰⁷

1941 yılında yurt çapında iaşe teşkilatı oluşturulmuş ve teşkilat faaliyetlerine başlamıştır. Buna göre belirlenen vilayetlerin ve kazaların sınırları dahilinde kendisine veya başkasına ait vasıtalarla kendisine veya başkasına ait arazide ziraat yapan ya da arazi, para, alet, çift hayvanı, tohum vb. vermek suretiyle ziraate iştirak eden resmi ve hukuki bilumum hakiki ve hükmi şahısların kararname ile beş günlük bir zaman zarfında kendilerine ait olan buğday, çavdar, arpa ve yulaf miktarını ve buldukları yerleri beyanname ile bildirmeleri zorunlu tutulmuştur. Bu vilayetlerden biri de Urfa'dır.²⁰⁸ Ayrıca Milli Korunma Kanunu hükümlerine göre 31 vilayet ve 1 kaza dâhilinde yapağılara el konulmuştur. Bu vilayetlerden biri de Urfa'dır.²⁰⁹

3.1.1.2. Ekmek Üretimi ve Ekmek Karnesi Uygulaması

Urfa tarımında buğdayın önemli bir yeri vardır ve buna bağlı olarak da burada fırın kültürü gelişmiştir. Urfa gibi ekmek tüketiminin yüksek olduğu bir yer olmakla birlikte II. Dünya Savaşı sürecinde Türkiye'nin her yerinde olduğu gibi Urfa'da da Ekmek Karnesi Uygulaması yapılmıştır.

²⁰⁶ Sağlam, *İkinci Dünya Savaşı Boyunca Toprak Mahsulleri Ofisi Üzerinden Cumhuriyet'in Hububat İaşesi Politikaları (1938-1945)*, 157.

²⁰⁷ Sağlam, *İkinci Dünya Savaşı Boyunca Toprak Mahsulleri Ofisi Üzerinden Cumhuriyet'in Hububat İaşesi Politikaları (1938-1945)*, 161.

²⁰⁸ *Cumhuriyet* (15 Şubat 1941), 1.

²⁰⁹ *Cumhuriyet* (2 Ekim 1941), 1.

Karne uygulaması, savaş zamanlarında veya ekonomik krizin yaşandığı dönemlerde ülkenin içinde bulunduğu olağanüstü koşullardan ötürü piyasada az bulunan temel ihtiyaç ürünlerinin herkese eşit bir şekilde ulaşmasını sağlama aracıdır. İkinci Dünya Savaşı sürecinde ülkemizde uygulaması yapılmıştır. Karne uygulaması ile piyasada aşırı fiyat artışının önüne geçmeye ve karaborsacılığı engellemeye çalışmanın yanı sıra halkın tüketimini de sistemli bir şekilde kısıtlamak suretiyle ordunun işe ihtiyacının karşılanmasını kolaylaştırmak amaçlamıştır.²¹⁰

1941 yılının 24 Kasım'ında unlu mamûllere sınırlandırma getirilmiştir. Bu sınırlandırma ile ekmek, francala, şehriye, makarna, bisküvi, peksimet ve simit dışındaki mamûller yasaklanmıştır. Başta, lokantalarda yapılacak olan unlu mamûller bu yasadan muaf tutulsa da daha sonra lokantalar da yasağa ilave edilmiştir. Üstelik bu kez simit de yasak kapsamına dahil edilmiştir.²¹¹

13 Ocak 1942'de ekmek tüketimine sınırlandırma getirilerek ekmek dağıtımında ise karne uygulaması başlamıştır.²¹² Karne uygulaması ulusal basında şu ifadelerle yer bulmuştur:

*“Şubat ayına ait ekmek karnesi dağıtımı dün sabahtan itibaren dağıtılmaya başlanmış, Vali muavinleri, Belediye Reis muavinleri, kaymakamlar ve nahiye müdürleri karne dağıtımını teftiş etmişlerdir. Bazı evlerde karneyi tesellüm mukabilinde imza verebilecek kimse bulunamamıştır. Bu evlere tekrar gidilecektir. Yalnız şubat ayına mahsus olarak nüfuz cüzdanı ibraz edemeyenlere de karne verilmektedir.”*²¹³

Uygulamada verilen fişler 24 saat geçerli olmakla birlikte gününde kullanılmayan fişler de geçersiz sayılmıştır. Bu uygulamaya göre 7 yaşına kadar olan çocuklara 187,5 gram, 7 yaşından büyük olanlara 375 gram, ağır işlerde çalışan kişilere ise 750 gram ekmek verilmiştir. Bu oranlarda daha sonra değişim olmuştur. Ülkenin içinde bulunduğu şartlardan dolayı kısıtlamaya gidilmiş 1942 yılının Nisan ayında günlük ekmek tüketimi 7 yaşından büyük olanlar için 175 grama düşürülmüş

²¹⁰ Metinsoy, *İkinci Dünya Savaşı'nı Türkiye Savaşı ve Gündelik Yaşam*, 105-106.

²¹¹ Orak, *II. Dünya Savaşı Sürecinde Urfa (1939-1945)*, 64.

²¹² Orak, *II. Dünya Savaşı Sürecinde Urfa (1939-1945)*, 64.

²¹³ *Cumhuriyet* (28 Ocak 1942), 2.

aynı yılın Mayıs ayında ise bu miktar 150 gram olmuştur.²¹⁴ Sadece gramajda değil dağıtılan karnelerde de tasarruf yoluna gidilmiştir. Son karne dağıtımında 35.000 karne tasarruf edilmiş, bu tasarruftan önceki 45.000 karne tasarrufu ile birlikte dağıtılan karne sayısında toplamda 80.000 karne tasarrufuna ulaşılmıştır.²¹⁵

Ekmeğin karneyle verilmeye başlanması Urfa'da halkın tepkisini çekmiş ve Urfa basını da konuyla ilgili halkı bilgilendirmeye çalışmıştır:

“Ekmeğin Urfa'da da karne usulü ile dağıtılması işi şimdiye kadar bu hususta hiçbir tahdide alışmamış bulunan Urfa için ilk anda biraz ağır geldi. Onun için, buğdayı bu kadar bol olan bir muntıkada bu madenin serbest satışının men edilmesini garip ve manasız bulanlar var. Şu fikri müdafaa edenler arasında akli başında görünenlere de tesadüf ediliyor. En basit bir mantığa bile sığmayan şu insafsız telakinin hadiselerin hakikatine uymadığını söylemeğe lüzum yoktur. Hükümetin her tedbirinin alışında yüksek bir maksadın bulunduğu muhakkak olduğu gibi bir iki basit düşüncelinin çürük anlayışı da hükümeti bu maksadın tahakkukuna yürümekten men edemez. Dünya harbine şu kadar senedir sadece girmemiş olmanın kıymetini hâlâ anlamamış olanlar varsa onların dar düşüncelerinin hükümetin iyi niyetlerini anlamakta da mazur oldukları tabiidir...”²¹⁶

Karne uygulamasında işlemleri gerçekleştirmek için kurulan Halk Dağıtım Birlikleri, olanaksızlıklarla karşı karşıya kalmış; dağıtım birlikleri arasındaki koordinasyon yokluğu, işlemleri yapacak yeterli sayıda ve ehliyetinde personelin olmaması gibi nedenlerden ötürü Urfa'da zaman zaman işlerin aksadığı da görülmüştür.²¹⁷ Yerel basında çıkan bir haber bu durumu destekler niteliktedir:

“Sabit ve dar gelirlilere ekmeğin karnesiz satılmayacağı yolunda birkaç gündür tatbikına başlanan karar emrile, bu hususta iki gün kadar ekmek alım satımında bir parça sıkıntı olmuştur. Sayın Valimiz Hasip Koylanın matbaada bizzat gece yarısından 3 saat sonlara kadar meşgul bulunarak sabit ve dar gelirli vatandaşlar için gerekli ekmek karnelerini ihzar etmeleri ve tevziini hemen yapmaları ile dünden beri vatandaşlar ekmeklerini muntazaman almaya

²¹⁴ Orak, II. Dünya Savaşı Sürecinde Urfa (1939-1945), 64- 65.

²¹⁵ Cumhuriyet (11 Mart 1944), 2.

²¹⁶ Yenilik (3 Ağustos 1943), 1; Orak, II. Dünya Savaşı Sürecinde Urfa (1939-1945), 65.

²¹⁷ Metinsoy, İkinci Dünya Savaşın'nda Türkiye Savaş ve Gündelik Yaşam, 109-110.

*başlamışlardır. Şehrimizde ekmeğin 300 gramı dar ve sabit gelirliler için 8 kuruşa satılmaktadır.*²¹⁸

Karne uygulamasında yaşanan bir başka aksaklık da karne ile dağıtılan ekmeklerin zamanında ve yeteri kadar çıkarılması için değirmenlere tahılı ve fırınlara unu tedarik eden Toprak Mahsulleri Ofisi'nin zaman zaman bu görevlerini yerine getirememesidir. Fırınlara için ekmeklik un temin edilmesi konusunda aksaklıklar savaş boyunca sürmüştür ve bu durum şikayet konusu olmuştur. Toprak Mahsulleri Ofisi'nin, bu yıllarda Anadolu buğdayını stoklamak ve muhafaza etmek için yeterli depolara sahip olmadığı, işe sorununun altında yatan temel sebebin bu olduğu vurgulanmaktadır.²¹⁹ Toprak Mahsulleri Ofisi'nin stok için yeterli binaya sahip olmadığı illerden biri de Urfa'dır. Bu durum gazete haberlerine şu ifadelerle yansımıştır:

*“Haber aldığımızı göre toprak mahsulleri ofisi Urfa ajansı bundan sonra alacağı hububatı yerleştirmek için bina bulma sıkıntısı ile karşılaşmıştır. İşittiğimize göre Urfa'dan kalkan tütün atölyesinin tütün depo binası olan Basmahane binasına lüzum kalmamış imiş. Alâkâdarların bu büyükçe binayı halk menfaati namına toprak Mahsulleri ofisine terk edecekleri hususunu umarız.*²²⁰

Başka bir haber ise bahsi geçen sorunların devam ettiği sorunun çözümü için çalışmalar yapıldığını şu sözlerle aktarmaktadır:

“Toprak Mahsulleri buğday ofisi şehrimizde aldığı hububatı yerleştirmek için bina sıkıntısına düşmüştür. Bir kaç gün evvel Vali vekilimiz B. Nureddin Aslan beraberinde ajansı şefi olduğu halde şehri dolaşmışlar ve buğday doldurmaya elverişli olan 3 binaya yeniden rastlamışlardır.”²²¹ Uygulamada yaşanan sıkıntılardan bir diğeri de dağıtım esnasında ortaya çıkan aksaklıklardır. Ekmeğin dağıtım şeklinin de halk arasında hoşnutsuzluğa neden olduğu gibi kuyrukta saatlerce beklemek de bazen karakollarda sonlanan kavgalara sebep olmuştur.²²²

²¹⁸ Yenilik (9 Temmuz 1943), 1; Orak, II. Dünya Savaşı Sürecinde Urfa (1939-1945), 66.

²¹⁹ Metinsoy, İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Savaşı ve Gündelik Yaşam, 110-111.

²²⁰ Yenilik (30 Mayıs 1944), 1; Orak, II. Dünya Savaşı Sürecinde Urfa (1939-1945), 67.

²²¹ Yenilik (20 Haziran 1944), 1; Orak, II. Dünya Savaşı Sürecinde Urfa (1939-1945), 67.

²²² Metinsoy, İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Savaşı ve Gündelik Yaşam, 119.

3.1.2. Hayvancılık

Urfa hayvan çeşitliliği bakımından Türkiye'nin önde gelen şehirleri arasındadır. Geniş meraları ve hayvancılığı konusunda yurt çapında ün yapmıştır. Urfa yağları da ülke genelinde bilinmektedir.²²³

Ülkemizde at yetiştiriciliğinde Urfa birinci sıradadır. Erken Cumhuriyet döneminde özellikle saf kan Arap atı yetiştiriciliğinde devlet kurumları dışında halk yetiştiriciliği noktasında diğer illerin en başında yer almaktadır. Halkın elinde Arap atının tüm özelliklerini taşıyan numuneler bulunmaktadır. Yarış için beslenen saf kan Arap atlarının çokluğu dikkat çekmektedir. Urfa'da tiftik keçisi bulunmamakla birlikte koyun sayısına yakın olarak kıl keçisi bulunmaktadır. Genellikle bu hayvanlar et ve süt için beslenir.²²⁴

Urfa'da kanatlı hayvanlar da bulunmaktadır. Başta tavuk olmak üzere hindi yetiştiriciliği mevcuttur. Bunlar daha çok küçük aile yetiştiriciliği şeklindedir. Bu hayvanların yetiştirilme şekli ekstantif (ilkel) yöntemlerle yapılmaktadır. Son yıllarda enstantif (modern) sayılabilecek tarzda kümes hayvancılığı yapan az sayıda işletme kurulmuş olsa da şehrin ihtiyacını karşılayacak yeterlilikte değildir.²²⁵

Arıcılık faaliyetleri ekstantif yöntemlerle yapılmıştır. II. Dünya Savaşı sürecinde fenni kovanların ise kullanılmadığı bilinmektedir.²²⁶ Bu dönemde Urfa'da yetiştirilen hayvanlar Tablo 31'de de belirtildiği üzere deve, manda, sığır, koyun ve kıl keçisi olarak sıralanabilir.

²²³ 1967 İl Yıllığı, 1967 Urfa İl Yıllığı, 199; 1973 İl Yıllığı, Cumhuriyetin 50. Yılında Urfa, 192.

²²⁴ 1967 İl Yıllığı, 1967 Urfa İl Yıllığı, 199; 1973 İl Yıllığı, Cumhuriyetin 50. Yılında Urfa, 192.

²²⁵ 1973 İl Yıllığı, Cumhuriyetin 50. Yılında Urfa, 193; 1967 İl Yıllığı, 1967 Urfa İl Yıllığı, 199.

²²⁶ 1973 İl Yıllığı, Cumhuriyetin 50. Yılında Urfa, 195; 1967 İl Yıllığı, 1967 Urfa İl Yıllığı, 199.

Tablo 31: 1938 - 1944 Yılları Arasında Urfa'da Yetiştirilen Hayvanlar

Hayvan Türleri	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944
Deve	13.515	9.346	9.191	9.192	7.811	6.608	7.859
Manda	205	305	96	141	113	89	99
Sığır	155.637	126.486	105.025	110.333	98.619	65.110	84.268
Koyun	873.494	722.313	699.728	688.786	471.034	308.605	468.147
Kıl Keçisi	563.961	460.940	373.830	414.977	291.217	170.824	293.048

Kaynak: Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, *Hayvanlar İstatistiği 1940*, (Ankara: Hüsniyat Basımevi, 1942), 16-17; Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *Hayvanlar İstatistiği 1944*, (Ankara: Hüsniyat Basımevi, 1946), 40-41. (Tablo sadeleştirilmiştir).

Tablo 31'teki veriler incelendiğinde tüm yıllarda koyun sayısının diğer hayvanlara göre daha fazla olduğu dikkati çeker. Bunun sebebi fiziki şartların küçükbaş hayvanlardan koyun türüne daha elverişli olmasından kaynaklanmaktadır. Bununla beraber diğer küçükbaş hayvan türlerinden kıl keçisinin de hayvancılıkta önemli olduğu gözlenmektedir. Urfa'da karasal iklim koşulları hakim olduğundan sulak arazinin azlığı manda yetiştiriciliğini kısıtlamıştır. Urfa'da hayvancılık söz konusu olduğunda akla gelenlerden biri de Urfa Yağı denilen sadeyağdır.

3.1.2.1. Urfa Yağı (Sade yağ)

Sadeyağ, tereyağ anlamında kullanılmaktadır. Urfa yağı (sadeyağ) ile ilgili savaşın başlamasından henüz iki gün sonra gazete sayfalarına yansıyan bir detay dikkati çekmektedir. Gıda maddelerinde ilk günlerde ciddi bir artış olmamakla birlikte spekülasyondan dolayı yağ fiyatlarında cinslerine göre 3 ila 7 kuruş arasında bir artış görülmeye başlanmıştır ki bu yağların bir çeşidi de Urfa yağıdır.²²⁷ 1939 yılının Eylül ayının sonuna doğru gıda fiyatlarında da ciddi bir yükseliş görülmeye başlanmış ve bu durum Urfa yağını da etkilemiştir. Urfa yağının fiyatındaki artış ise 5 kuruştur. Bu fark Mersin vapur seferlerinin olmaması dolayısıyla nakliye güçlüğü çekilmesinden dolayı oluşmuştur. O dönemde Trabzon ve Kars yağlarındaki artış ise 3 kuruş olarak belirlenmiştir.²²⁸

²²⁷ *Cumhuriyet* (3 Eylül 1939), 2.

²²⁸ *Cumhuriyet* (24 Eylül 1939), 2.

16 Aralık 1939 itibariyle Urfa yağının perakende fiyatı 130-135 kuruştur.²²⁹ 17 Aralık'ta çıkan bir haberde ise Urfa yağının 140 kuruşa ulaştığı bilgisi yer almıştır.²³⁰ 1940 yılına gelindiğinde Urfa yağının içine başka yağlar katılarak piyasaya sürülmesi problemi gündeme gelmiştir. Buna çözüm olarak ise Urfa Ticaret ve Sanayi Odasıyla Siverek Mümessilliğinin mührünü taşıyan etiketli yağların alınması hususu halka duyurulmuştur.²³¹

1941 yılı Temmuz ayı itibariyle Urfa yağının fiyatı 25-30 kuruş kadar yükselerek 180 kuruşu bulmuştur.²³² Yine aynı günlerde Fiyat Murakabe Bürosu'nun yağ işlerini tetkiki sıklaşmış ve Urfa yağı adıyla satılan yağlarda denetimin üzerinde bilhassa durulmuştur.²³³ Büronun yapmış olduğu tahkikat neticesinde bazı tacirlerin iştirakiyle Urfa yağları için aralarında şirket kurdukları belirlenmiştir.²³⁴

1942 Nisan'ında Urfa yağının fiyatı Ticaret Vekaleti tarafından 160 kuruşu olarak belirlenmiştir. Buna göre en yüksek fiyatlı sade yağ Urfa'nındır.²³⁵ 1942 yılının sonlarına doğru ise Urfa yağında 5 ila 20 kuruş arasında bir düşüş kaydedilmiştir.²³⁶

1943 yılında ise 320 ila 335 kuruş üzerinden satılan Urfa (tulum) yağı 370 kuruşa kadar piyasada alıcı bulmuştur.²³⁷ 1944 yılında ise bu yağların fiyatı 450-460 kuruş dolayındadır.²³⁸ Savaşın son yılı olan 1945'te Urfa yağında darlık devam etmiştir. Eritilmiş Urfa yağı 500 kuruşa kadar çıkmıştır,²³⁹ Konya'da ise 600 kuruştur.²⁴⁰ Nisan ayının sonlarına doğru ise fiyatlar yükselişe geçmiş ve toptancıda bile 570 kuruşu bulmuştur.²⁴¹ Mayıs ayında ise yağın fiyatı 700 kuruşu bulmuştur.²⁴² Ticaret Odası'nda yapılan toplantıda halkın refahı düşünülerek tüccarların sadeyağı

²²⁹ *Cumhuriyet* (16 Aralık 1939), 6.

²³⁰ *Cumhuriyet* (17 Aralık 1939), 2.

²³¹ *Cumhuriyet* (18 Haziran 1940), 6; *Cumhuriyet* (19 Haziran 1940), 6.

²³² *Cumhuriyet* (1 Temmuz 1941), 3.

²³³ *Cumhuriyet* (3 Temmuz 1941), 2.

²³⁴ *Cumhuriyet* (11 Temmuz 1941), 2.

²³⁵ *Cumhuriyet* (23 Nisan 1942), 1.

²³⁶ *Cumhuriyet* (10 Aralık 1942), 2.

²³⁷ *Akgün* (5 Haziran 1943), 1. Bkz. EK- 2.

²³⁸ *Cumhuriyet* (18 Haziran 1944), 2.

²³⁹ *Cumhuriyet* (16 Nisan 1945), 2.

²⁴⁰ *Cumhuriyet* (20 Nisan 1945), 2.

²⁴¹ *Cumhuriyet* 21 Nisan 1945), 2.

²⁴² *Cumhuriyet* 14 Mayıs 1945), 2.

500 kuruştan fazlaya almamaya karar vermiştir.²⁴³ Haziran'da belirlenen fiyat ise yine 570 kuruş civarındadır.²⁴⁴

3.1.3. Tarım ve Hayvancılık Dışındaki Diğer Çalışma Alanları

II. Dünya Savaşı sürecinde Urfa nüfusunun tarım ve hayvancılık dışındaki çalışma alanları toprak mahsulleri, sanayi ve küçük sanatlar, ticaret, nakliye ve muvasala, umumi idare ve hizmetler serbest meslekler, ev iktisadiyatı ve şahsi hizmetler olarak sıralanabilir.

Savaşın sonunda 1945 yılı itibariyle Urfa'da mesleksiz veya mesleği belirsiz olanlar göz ardı edildiğinde, nüfusun genel olarak birincil ekonomik sektör olan tarımla uğraştığı görülmektedir. Sanayi ve hizmet sektörü yeteri kadar gelişmediği için nüfusun büyük bölümü geçimini tarımla sağlamıştır. Urfa nüfusunun meslek gruplarına/çalışma alanlarına göre dağılımı ise aşağıda Tablo 32'de ayrıntılı olarak gösterilmiştir:

Tablo 32: 1945 Nüfus Sayımına Göre Urfa'da Meslek Grupları

	Erkek	Kadın	Toplam
Toprak Mahsulleri	54.364	15.898	70.262
Sanayi ve Küçük Sanatlar	6.144	320	6.464
Ticaret	4.278	85	4.363
Nakliye ve Muvasala	1.642	23	1.665
Umumi idare ve Hizmetler	6.153	101	6.254
Serbest Meslekler			
Ev İktisadiyatı ve Şahsi Hizmetler	282	160	442
Mesleksiz veya Mesleği Belirsiz*	60.732	113.673	174.405
Genel Toplam	133.595	130.260	263.855

Kaynak: Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı*, (Ankara: .y.y., 1950), 18. (Tablo Sadeleştirilmiştir). * 0-14 Yaş nüfus dahildir.

²⁴³ *Akgün* 15 Mayıs 1945), 3. Bkz. EK- 3.

²⁴⁴ *Cumhuriyet* (18 Haziran 1945), 2.

Tablo 32 incelendiğinde toprak mahsullerinde çalışan erkek nüfusun kadın nüfusundan çok daha fazla olduğu görülmektedir. Mesleksiz veya mesleği belirsiz olarak belirlenen zümrenin içinde ise doğal kadın nüfusunun erkek nüfusundan daha fazla olduğu görülmektedir.

3.2. URFA NÜFUSUNUN BİR BİLEŞENİ OLARAK DİN

Urfa'nın yaklaşık 11.000 yıllık uzun bir geçmişe sahip olması buranın dini ve kültür yapısının çok eskiye dayandığını gösterir niteliktedir. Urfa, ilk başlarda Paganizm sonrasında Yahudilik, Hıristiyanlık ve Müslümanlık gibi farklı dinlere ev sahipliği yapmıştır.²⁴⁵

Doğu ve batıyı birbirine bağlayan İpek Yolu üzerinde bulunmasından dolayı Urfa, birçok kavmin uğradığı yer olarak bilinmektedir ve buranın jeopolitik konumu çok sayıda devletin buraya hâkim olma isteğini perçinleştirmiştir. Böylelikle pek çok din bu coğrafyada hüküm sürmüştür. Urfa ve yöresinde uzun süreli olarak gök cisimlerine tapan ve putperestlik olarak da adlandırılan Pagan dini hâkim olmuştur. Paganizmde birçok Tanrı'nın varlığı söz konusudur ve bölgenin taptığı bu Tanrılar dişi ve erkek şeklinde tasvir edilmiştir. Sin (Ay Tanrısı), Bath Nikkal (Sin'in eşi), İştâr (Sin ve Nikkal'ın kızı) ve Şamaş (Güneş Tanrısı) gibi isimler bunların sadece birkaç tanesidir.²⁴⁶ Daha sonraları bu bölgeye Hz. İbrahim (a.s) ile tevhit dini hâkim olmuş ve bölge Hz. İbrahim'in Nemrut ile mücadelesine tanık olmuştur. İlerleyen zamanlarda burası Hz. İsa (a.s) ile tanışmış ve O'nun Hıristiyanlık dinine davetini benimsemiştir. Ayrıca Hz. İsa'nın Urfa'ya bir mektup ile kendi portresini²⁴⁷ gönderdiği de söylenmektedir. Hıristiyanlıktan sonra Urfa, İslam fetihleriyle beraber son Müslümanlığı kabul etmiştir. Böylelikle burası Kudüs'ten sonra her üç din mensupları tarafından kutsal görülen tek şehir olmuştur.²⁴⁸

²⁴⁵ Mehmet Sait Şahinalp, *Şanlıurfa Şehri'nin Kuruluş ve Gelişmesi*, (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005), 25, 151.

²⁴⁶ Abdullah Ekinci, "Edessa ve Harran'da Tanrı ve Tanrıçalar", *Geçmişten Günümüze Şanlıurfa'da Dini Hayat*, ed. Yusuf Ziya Keskin, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 1: 52.

²⁴⁷ Urfa, Abgarların idaresinde bulunduğu sıralarda buradaki yönetici, Hz. İsa'ya bir elçi göndererek, Hıristiyanlığı benimsediklerini ve kendilerinin Urfa'ya gelmesini istediklerini belirtir. Hz. İsa da ilk fırsatta Urfa'ya uğrayacağını belirterek yüzünün şeklini taşıyan bir mendili elçiye vererek gönderildiği şeklinde rivayetler bulunmaktadır. 1967 İl Yıllığı, 1967 Urfa İl Yıllığı, 169.

²⁴⁸ Mahmut Karataş, *Urfa'nın Kültür ve İnançlar Serüveni*, (Ankara: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2009), 9-10, 16.

Selçuklular döneminde Urfa'da Müslümanların çoğunlukta olmasıyla beraber Hıristiyanlar da burada bulunmaktaydı. Özellikle Melikşah'tan sonra tahta geçen Berküyaruk (1094- 1105) döneminde naibi olan İsmail, Anadolu'yu güzelleştirmiş ve bunu yaparken de manastırlara dokunmayıp rahiplere sahip çıkmıştır. Ayrıca bu dönemde Hıristiyanlar tarafından kutsal sayılan ve Varak manastırında bulundurulmuş Haç ile Meryem Ana tasviri Urfa'ya getirilmiştir. Burada yaşayan Hıristiyan halkın tamamı mukaddes sayılan bu kutsal eşyaları karşılamak için yollara dökülmüş ve çeşitli törenler yaparak Haç ile Meryem Ana tasvirini kiliseye yerleştirmiştir.²⁴⁹

Urfa, Osmanlı Devleti döneminde de önemli dini merkezlerden sayılmış ve onun için burada birçok tarikat ile tarikatın bağlı olduğu tekke kurulmuştur. Ayrıca İslam dünyasında ortaya çıkan birçok tarikatın merkezleştirildiği yer olarak da ifade edilir. Kâdirî, Şazelî, Halvetî, Rıfâî, Mevlevî ve Melamiler gibi tarikatların erken dönemde teşkilatlandırıldığı söylenilmektedir.²⁵⁰

Cumhuriyet döneminde ise Urfa'da ibadethanelerin onarılmasına önem verilmiş ve Osmanlı döneminde burada yapılan ilk cami sayılan Mevlidihalil Camisi'nin²⁵¹ kitabesi tamir edilmiştir.²⁵²

3.3. URFA NÜFUSUNUN OKURYAZARLIK DURUMU

II. Dünya Savaşı'na uzanan süreçte Urfa nüfusunun hemen hemen yarısına yakını okuma yazma bilmekteydi ve okuryazarlık oranı erkeklerde kadınlara oranla kat be kat yüksekti. 1935 Yılı Nüfus Sayımına göre Urfa nüfusunun okuryazarlık durumu aşağıdaki Tablo 33'de ve ayrıca Şekil 3.1'de gösterilmiştir:

²⁴⁹ Karataş, *Urfa'nın Kültür ve İnançlar Serüveni*, 244.

²⁵⁰ Yasin Taş, "19. Yüzyılda Urfa'da Bir Tarikat Şehri: Erbilli El Hâc Abdülkâdir Esfendi (Ö.1898)", *İnterInternational Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8/11 (Fall 2013): 314-315.

²⁵¹ Camii, 1523 yılında Muhammed Salih Paşa tarafından inşa edilmiştir. Karataş, *Urfa'nın Kültür ve İnançlar Serüveni*, 315-316.

²⁵² Karataş, *Urfa'nın Kültür ve İnançlar Serüveni*, 315.

Tablo 33: 1935 Yılı Urfa Nüfusunun Okuryazarlık Durumu

Tahsil	Mutlak rakamlar			Nisbi – Oransal Değerler ‰		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Okuma yazma bilen	9381	1369	10.750	81,8	11,9	46,8
Yalnız okuma bilen	110	44	154	1,0	0,4	0,7
Okuma ve yazma bilmeyen	105.176	113.471	218.647	917,2	987,7	952,5
Yekün	114.667	114.884	229.551	1000,0	1000,0	1000,0

Kaynak: Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *20 Ekim 1935 Genel Nüfus Sayımı*, (Ankara: y.y., 1936.), 55: 103.

Tablo 33 incelendiğinde Urfa vilayetinde okuma yazma bilenlerin sayısı 10.750 kişiden oluştuğu görülmektedir. Bunların 9381 kişisi erkek ve 1369 kişisi ise kadındır. Okuma yazma bilen erkeklerin oranı binde 81,8 iken, kadınların oranı binde 11,9’dur. Toplam oran ise binde 46,8 olarak gözlenmektedir. Nüfusun içinde yalnız okuma bilenler toplam 154 kişidir ve bunların 110’u erkek, 44’ü ise kadındır. Urfa vilayetinde sadece okuma bilenlerin oranı binde 0,7 olarak gözlenmektedir. Veriler incelendiğinde erkeklerin okuryazarlık oranı kadınlara göre daha fazla olduğu dikkati çekmektedir.

Okuma yazma bilmeyenler toplam 218.647 kişiden müteşekkildir. Bunların içinde 105.176 kişisi erkek ve 113.471 kişisi ise kadındır. Okuma yazma bilen, sadece okuma bilen ve okuma yazma bilmeyenlerin toplam nüfusu 229.551 kişiden oluşmaktayken bunların 114.667 kişisi erkek, 114.884 kişisi ise kadınlardır.

Urfa’da nüfusun okuryazarlık durumuna ilişkin bilgiye 1935 yılı verilerinde rastlanmakla birlikte, 1940 yılı verilerinde rastlanılamamıştır. 1940 Nüfus Sayımı verileri içerisinde yaş gruplarına ilişkin istatistiğin verilmemesi II. Dünya Savaşı sürecinden kaynaklı olabilir. 1945’e ait veriler ise aşağıda Tablo 34’de gösterilmiştir

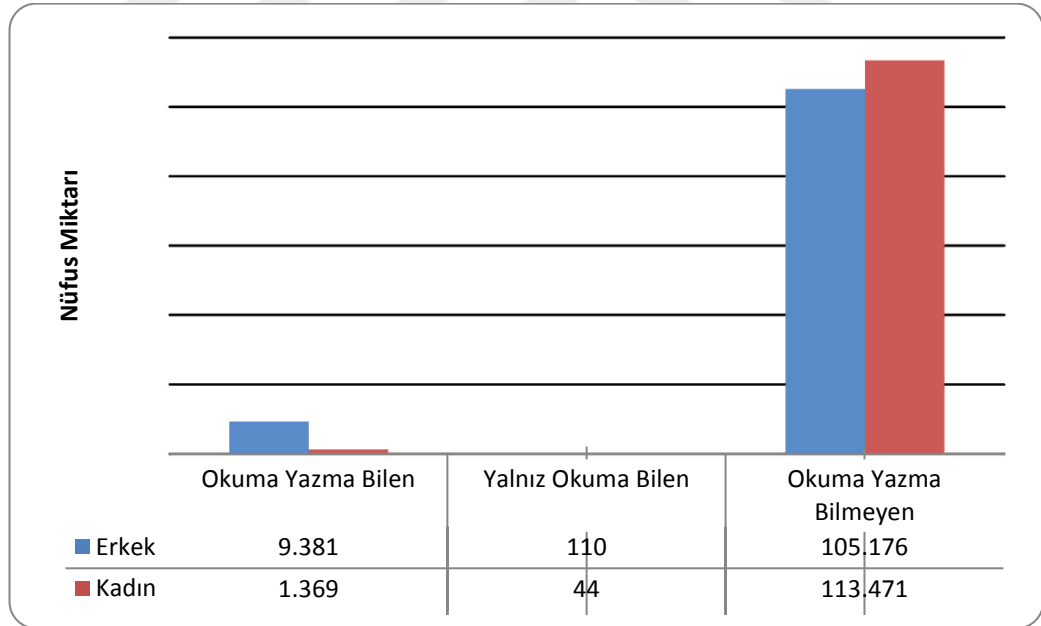
Tablo 34: 1945 Yılı Urfa Nüfusunun Okuryazarlık Durumu

Tahsil	Mutlak rakamlar		
	Erkek	Kadın	Toplam
Okuma yazma bilen	18.813	2970	21.783
Yalnız okuma bilen	126	58	184
Okuma ve yazma bilmeyen	114.656	127.232	241.888

Kaynak: Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı*, (Ankara: y.y., 1945), 31: 10.

Tablo 34 incelendiğinde Urfa vilayetinde okuma yazma bilenlerin sayısı 21.783 kişidir. Bunların 18.813 kişisi erkek, 2970 kişisi ise kadınlardan oluşmaktadır. Nüfusun içinde yalnız okuma bilenler toplam 184 kişidir ve bunların 126 kişisi erkek, 58 kişisi ise kadındır. Okuma yazma bilmeyenler toplam 241.888 kişiden müteşekkildir. Bunların içinde 114.656 kişi erkek, 127.232 kişi ise kadındır.

Şekil 8: 1935 Yılı Urfa Nüfusunun Okur Yazarlık Durumu

Şekil 8 incelendiğinde görmekteyiz ki kadınlardaki okuma yazma bilmeyen sayısı erkeklere göre daha fazladır. Okuma yazma bilenlerin nüfusu 10.750 iken, yalnız okuma bilenlerin nüfusu 154 ve okuma yazma bilmeyenlerin nüfusu ise 218.647 kişiden oluşmaktadır. Bu da eğitime verilen önemin az olduğunu gözler önüne serilmektedir.

3.4. URFA'YA AİT TURİSTİK YERLER

II. Dünya Savaşı sürecinde hem Urfa halkı hem de Urfa dışından gelen ziyaretçilerin gezip gördüğü yerler veya bir başka ifade ile Urfa'ya ait turistik alanlar aşağıda Tablo 35'da gösterilmiştir:

Tablo 35: II. Dünya Savaşı Sürecinde Urfa'nın Turistik Yerleri

Hanlar	Gümrük Hanı, Mençek Hanı, Barutçu Hanı, Millet Hanı
Hamamlar	Eski Arasa Hamamı, Cincıklı Hamam, Sultan Hamamı, Velibey Hamamı, Vezir hamamı, Serçe Hamamı
Kervansaraylar	Çarmelik Kervansarayı, Han el-Bar'ur Kervansarayı, Titriş Kervansarayı, Ilgar(Mırbi)
Kale ve Surlar	Şanlıurfa Kalesi, Urfa Şehir Surları, Şanlıurfa Bey Kapısı ve Mahmudoğlu Kulesi, Harran Kapısı (Urfa), Harran kalesi, Harran Şehir Surları, Çimdin Kale
Ören Yerleri	Çoban Mağaraları, Bazda Mağaraları, Şuayb Şehir Harabeleri ve Şuayb Peygamber Makamı, Soğmatar Şehri Harabeleri, Karahisar Kale Harabeleri, Mehemedey Han Sarnıcı, Büyük Sanemmağara Köyü Manastır Kalıntısı, Betik, Çatlar Köyü Bizans Dönemi Harabeleri, Kasr-ül Benat (Kızlar Sarayı) Manastır Kalıntısı, Fisilta Manastırı Kalıntısı (Viranşehir)
Anıtlar	Mustafa Kemal paşa Anıt Çeşmesi (Yol Gösteren çeşmesi), Harb-ı Umumi Şehitleri Anıtı, Milli Mücadele Şehitleri Anıtı, Kurtuluş Anıtı
Çeşmeler	Hekim Dede Çeşmesi, Emencekzâde Çeşmesi, Firuz Bey Çeşmesi, Şeyh Saffet Çeşmesi
Köprüler ve Su Bentleri	Karakoyun Su Kemerı (Jünstinyen Su Kemerı), Hızmalı Köprü, Millet Köprüsü (Ali Saip Köprüsü), Samsat Köprüsü
Çarşılar	Hüseyiniye Çarşıları, Kazaz Pazarı (Bedesten), Sipahi Pazarı, Kürkçü pazarı, Neccar Pazarı, Kınacı Pazarı, Pamukçu Pazarı
Tarihi	Millet Hastanesi (Ağız ve Diş Sağlığı Merkezi), İsviçre Misyoner Hastanesi (Sosyal Merkez)

Hastaneler	
Tekkeler	Halveti Tekkesi (Şeyh Saffet Tekkesi)
Medreseler	Eyyubiler Medresesi, Nakibzâde İbrahim Efendi Medresesi, Halil-ür Rahman Medresesi, Rızvaniye Medresesi
Türbeler	Hekim Dede Türbesi, Şeyh Mes'ud Türbesi, Şahabettin Ahmet Türbesi, Şeyh Hayat el-Harrâni Türbe ve Camii (Harran), Cabir el-Ensar Camii ve Türbesi (Yardımcı Köyü), İmam Bakır Camii ve Türbesi (İmam Bakır Köyü), Şah Muhammed Türbesi (Kısas), Eyyub Peygamber Türbesi (Eyyüp Nebi Köyü-Viranşehir), Hz. Elyasa Peygamber Türbesi (Eyyüp Nebi Köyü-Viranşehir)
Camiler (Merkez)	Ulu Camii, Yusuf Paşa Camii, Kadıoğlu Camii, Nimetullah Camii (Akcami), Pazar Camii (Hoca Ahmet Camii), Eski Ömeriye Camii, Hasan Padişah Camii, Mevlid-i Halil Camii, Rızvaniye Camii, Halil-ür Rahman Camii, Selahaddin Eyyubi Camii, Fırfırlı Camii, Peygamberler Camii
Kutsal Mekân ve Alanlar	Hz. İbrahim'in Doğduğu Mağara (Mevlidi Halil Mağarası), Balıklıgöl (Halil-ür Rahman Gölü), Aynzeliha Gölü, Hz. Eyyub Makamı ve Kuyusu, Eyyub Nebi Köyü
Kiliseler	Mar Petrus Mar Paulus Kilisesi (Vali Kemalettin Gazezoğlu Kültür Merkezi), Surp Astvadzadzin Katedrali (Azize Meryem Ana Katedrali/Selahattin Eyyubi Camii), Aziz Havariler Kilisesi (Fırfırlı Cami), Fransiskan Rahibeler (gezici misyoner rahibeler) Kilisesi, Deyr Yakub (Yakub Manastırı) Kalıntıları ve Ameşşemeş Anıt Mezarı, Germüş Köyü Kilisesi, Aziz Georges Kilisesi (Peygamber Camii)
Şanlıurfa'da Yaşamış Peygamberler	Hz.İbrahim, Hz.Lut, Hz.Yakub, Hz.Musa, Hz.Şuayb, Hz.Eyyub, Hz.Elyesa, Hz.İsa (Urfayı Kutsamıştır)
Tarihi Sokaklar ve Meydanlar	Zincirli Sokağı, Yorgancı Sokağı, Ellisekiz Meydanı, Karameydan, Haşimiye Meydanı, Bıçakçı Meydanı, Su Meydanı, Topçu Meydanı, Samsat Kapı Meydanı

Kaynak: Gül Erkol vd., Bölge Turizmini Planlama ve Sürdürülebilir Gelişimi: Şanlıurfa Örneği, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3/17 (Eylül-2015):385-86.

SONUÇ

II. Dünya Savaşı, tarihe dünyanın görmüş olduğu en büyük felaketlerden biri olarak geçmiştir. Savaş süreci dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi Türkiye’de de olumsuz koşulları beraberinde getirmiştir. Türkiye savaşa fiilen ve aktif olarak girmemekle birlikte savaş ekonomisi şartları halkı zorlamıştır. Türkiye’nin pek çok yerinde olduğu gibi Urfa’da da bu şartlar fiyat artışları, ihtikâr olayları vb. suretlerle halkın karşısına çıkmıştır.

Bu tez çalışmasında istatistiksel veriler incelenmiş ve özellikle de nüfus sayım istatistikleri Urfa Merkez nüfusunun savaşın başından sonuna genel olarak bir artış gösterdiğini ortaya koymuştur. Savaş öncesi sayımda 229 bin dolaylarında olan nüfus, savaş sonuna doğru 263 bini bulmuştur.

İdari taksimat açısından bir inceleme yapıldığında ise ilk göze çarpan Yaylak kazasının adının Bozova olarak değiştirilmesi olmuştur ki kazanın günümüzdeki adı da budur. Hilvan, Siverek ve Suruç ise savaş sürecinde Urfa’nın bir kazası durumundadır.

Savaş dönemi boyunca Halfeti, Birecik’e bağlı bir nahiye olma durumunu sürdürmüştür. 1940 Nüfus Sayımı, Birecik’e Bögürtlen nahiyesinin eklendiğini ortaya koymaktadır. Bögürtlen nahiye olunca kırkın üzerinde köy Bögürtlen’e bağlanmıştır.

Cumhuriyet döneminde Harran, Akçakale’ye bağlı bir köydür. Harran’ın kaza (ilçe) durumuna gelmesi ise Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamında 1987 yılında gerçekleşmiştir.

KAYNAKÇA

1967 İl Yıllığı. *1967 Urfa İl Yıllığı*. Sivas: Doğu Matbaası, 1967.

1973 İl Yıllığı. *Cumhuriyetin 50. Yılında Urfa*. Adana: Kemal Matbaası, 1973.

Acar, Atilla. *Isparta Nüfusunun Genel Özellikleri (1900-1950)*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

Acara, Meryem. “Bozova ve Çevresi Tarihçesi” *Birecik, Halfeti, Suruç, Bozova, İlçeleri ile Rumkale’deki Taşınmaz Kültür Varlıkları*. Ed. Aynur Dorukan. 302- 316. Ankara: T.C. Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 1999.

Afşar, Erkan. *Toprak Mahsulleri Ofisi’nin İktisadi Faaliyetleri ve Siyasetteki Yansımaları(1938-1950)*. Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

Akgün (15 Haziran 1943).

Akgün (24 Eylül 1945).

Akgün (5 Haziran 1943).

Akgün 15 Mayıs 1945).

AlmanakTr. “20 Ekim 1940 Türkiye Nüfusu”. Erişim: 29 Nisan 2019. <http://www.almanaktr.com/index.php/turkiye-den-olaylar/turkiye-1940-1949/100-1940/473-20-ekim-1940-turkiye-nufusu>.

Armaoğlu, Fahir. *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*. İstanbul: Alkım Yayınevi, 2005.

Armaoğlu, Fahir. *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. 2 Cilt. İstanbul: Alkım Yayınları, 2007.

Aslan, Ahmet. *Urfa-Harran (Diyar-ı Mudar Bölgesi Tarihi*. 2. bs. Ankara: Berikan Yayınevi, 2015.

Aydın, Cengiz vd. “Birecik”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2: 187- 192. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.

Aymaz, Koç Ali. *Tarihi Siverek İl'inin Potansiyeli ve Kültürü*. Bursa: Siverek'i İl Yapma ve Kalkındırma Derneği Bülteni, 2002.

Bakkal, Ali. *Harran Okulu*. İstanbul: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2006.

Bakkal, Ali. "İslam Tarihinde Tıbbın Gelişmesi ve Silvan'da Tıp". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 18/30 (2013): 9- 43.

Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü. *21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı*. 65 Cilt. Ankara: Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Yayınları, 1950.

Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü. *Hayvanlar İstatistiği 1944*. Ankara: Hüsnütabiat Basımevi, 1946.

Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü. *Meyva İstatistiği 1937-1939*. İstanbul: Hüsnütabiat Basımevi, 1942.

Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü. *Meyve İstatistiği 1938-1942*. Ankara: Ankara Basım ve Ciltevi, 1944.

Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü. *Meyve İstatistiği 1941-1945*. Ankara: Ankara Basım ve Ciltevi, 1947.

Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü. *Tarla Mahsulleri İstatistiği 1937-1946*. Ankara: y.y. 1947.

Başvekâlet İstatistik Genel Direktörlüğü. *1935 20 İlkteşrin Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfus Sayımı*. Ankara: Ulus Basımevi, 1935.

Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü. *Hayvanlar İstatistiği 1940*. Ankara: Hüsnütabiat Basımevi, 1942.

Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü. *Tarla Mahsulleri İstatistiği 1940-1942*. Ankara: y.y. 1943.

Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü. *Tarla Ziraati Ürünleri İstatistiği 1937-1939*. Ankara: Receb Ulusoğlu Basımevi, 1940.

Baydil, Emin. "XVI. Yüzyıl Urfa Sancağının Boz- Âbâd ve Yalak Nahiyelerindeki Kırsal Yerleşme Adlarının Tarihi Coğrafya Bakımından Değerlendirilmesi". *Kastamonu Eğitim Dergisi*. 15/2 (2007): 675- 692.

Birecik Kaymakamlığı. *21. Yüzyıla Girerken Birecik*. Ankara: T.C. Birecik Kaymakamlığı Yayını, 2013.

Birinci, Salih vd. “Kültür Turizmi Açısından Harran İlçe Merkezi ve Geleneksel Kubbe Meskenleri (Şanlıurfa)”. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. 12/3 (2017): 93- 118.

Bozkurt, Nebi. “Nüfus”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 33: 293- 294. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Cumhuriyet (1 Temmuz 1941).

Cumhuriyet (10 Aralık 1942).

Cumhuriyet (11 Mart 1944).

Cumhuriyet (11 Temmuz 1941).

Cumhuriyet (15 Şubat 1941),

Cumhuriyet (16 Aralık 1939).

Cumhuriyet (16 Nisan 1945).

Cumhuriyet (17 Aralık 1939).

Cumhuriyet (18 Haziran 1940).

Cumhuriyet (18 Haziran 1944).

Cumhuriyet (18 Haziran 1945).

Cumhuriyet (19 Haziran 1940).

Cumhuriyet (2 Ekim 1941).

Cumhuriyet (20 Nisan 1945).

Cumhuriyet (23 Nisan 1942).

Cumhuriyet (24 Eylül 1939).

Cumhuriyet (28 Ocak 1942)

Cumhuriyet (3 Eylül 1939).

Cumhuriyet (3 Temmuz 1941).

Cumhuriyet 14 Mayıs 1945).

Cumhuriyet 21 Nisan 1945).

Çavdar; Tevfik. “Türkiye’de Nüfus ve Nüfus Sorunu”. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. 6: 1553- 1556. İstanbul: İletişim Yayınları, 1983.

Çimen, Adnan. “Sayım, Kayıt Düzeni ve Teşkilatlanma Açısından Osmanlıda Nüfus Hizmetleri”. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14/3 (2012): 183- 216.

Çoban, Ebru vd.“1935 Nüfus Sayımı ve Bingöl’ün Nüfus Potansiyeli”. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*. 7/1 (2017): 89- 98.

Ekinci, Abdullah. “Edessa ve Harran’da Tanrı ve Tanrıçalar”. *Geçmişten Günümüze Şanlıurfa’da Dini Hayat*. Ed. Yusuf Ziya Keskin. 1: 52- 60. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.

Ekinci, Abdullah. *Ortaçağ’da Urfa*. Ankara: Gazi Kitapevi, 2006.

Ekinci, Abdullah. *Taş Devrinden Osmanlıya Urfa Tarihi*. Şanlıurfa: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2008.

Ergun, Hatice Kübra. *Yezidilerde Sosyo-Kültürel Hayat Ve Din Viranşehir Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

Eser, Erdal. “Suruç ve Çevresi Tarihçesi”, *Birecik, Halfeti, Suruç, Bozova İlçeleri ile Rumkale’deki Taşınmaz Kültür Varlıkları*, Ed. Aynur Durukan (Ankara: T.C. Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 1999),

Eser, Erdal. “Suruç ve Çevresi Tarihçesi”. *Birecik, Halfeti, Suruç, Bozova İlçeleri ile Rumkale’deki Taşınmaz Kültür Varlıkları*. Ed. Aynur Durukan. 270- 280. Ankara: T.C. Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 1999.

Güler, Yavuz. “II. Dünya Harbi Sonrası Türk Amerikan İlişkileri”. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi* 5/2 (2004): 209- 224.

Işık (1 Ağustos 1940)

Işık (14 Ağustos 1940)

Işık (2 Ağustos 1940)

Işık (21 İlkteşrin 1940)

Işık (29 Temmuz 1940)

Işık (30 Temmuz 1940)

Işık (31 Temmuz 1940)

İleri, İlay. “Türkiye’nin Dış Politikası”. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*. 35/36 (2005): 375- 381.

İlyas, Ahmet. “1927 Nüfus Sayım Sonuçlarına Göre Urfa Nüfusunun Genel Yapısı ve Özelliği”. *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*. 12/ 24 (2017): 131- 148.

İUM. *28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri*. Ankara: Başvekalet Müdevvenat Matbaası, 1929.

İUM. *20 İlkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı Vilayetler Kazalar Nahiyeler ve Köyler İtibariyle Nüfus Ve Yüzey Ölçü*. Ankara: T.C. Başbakanlık Umum Müdürlüğü, 1941.

İUM. *22 Ekim 1950 Umumi Nüfus sayımı Vilayet Kaza ve Köyler İtibariyle Nüfus*. Ankara: T.C. Başbakanlık Umum Müdürlüğü, 1961.

Kaplan, Fatih. *Viranşehir İlçesinin Nüfus Gelişimi ve Özellikleri*. Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

Karataş, Mahmut. *Urfa’nın Kültür ve İnançlar Serüveni*. Ankara: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2009.

Karpat, Kemal. *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.

Korkmaz, Mustafa. “İslam Fethinden Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Urfa’nın Siyasi ve Sosyal Tarihi”. *Edessa’dan Urfa’ya*. Ed. Mehmet Çelik vd. 2: 28- 39. Ankara: Türkiye Tarih Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2007.

Langlois, Georges vd. *20. Yüzyıl Tarihi*. çev. Ömer Turan. İstanbul: Nehir Yayınları, 2000.

Metinsoy, Murat. *İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye Savaş ve Gündelik Yaşam*. İstanbul: Homer Kitabevi, 2007.

Orak, Abdullah. *II. Dünya Savaşı Sürecinde Urfa (1939-1945)*. Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

Oran, Baskın. *Türk Dış Politikası*. 1 Cilt. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.

Özgültekin, Ramazan vd. *Tarihi ve Kültürüyle Siverek*. Şanlıurfa: Siverek Kaymakamlığı Yayınları, 2003.

Sağlam, M. Ali. *İkinci Dünya Savaşı Boyunca Toprak Mahsulleri Ofisi Üzerinden Cumhuriyet'in Hububat İaşesi Politikaları (1938-1945)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE, 2013.

Sander, Oral. *Siyasi Tarih (1918-1994)*. Ankara: İmge Kitabevi, 2003.

Sander, Oral. *Siyasi Tarih Birinci Dünya Savaşının Sonundan 1980'e kadar*. Ankara: İmge Yayınevi, 1989.

Sönmezoğlu, Faruk. *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası*. İstanbul: Der Yayınları, 2011.

Şahinalp, Mehmet Sait. *Şanlıurfa Şehri'nin Kuruluş ve Gelişmesi*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.

Şaşmaz, Musa. *Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)*, XIV Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.

Şeşen, Ramazan. "Harran". *İslam Ansiklopedisi*. 16: 233- 240. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

T.C. İçişleri Bakanlığı Hilvan Kaymakamlığı. "Hilvan Tarihi". Erişim: 29 Nisan 2019. <http://www.hilvan.gov.tr/hilvan-tarihi>.

T.C. Siverek Kaymakamlığı. "Siverek Tarihçesi". Erişim: 10 Aralık 2018. <http://www.siverek.gov.tr/siverek-tarihcesi>.

Tamer, Aytül vd. "1927 Nüfus Sayımının Türkiye'de Ulus Devlet İnşasındaki Yeri: Basında Yansımalar". *Nüfus Bilim Dergisi*. 26 (2014): 73- 88.

Taş, Yasin. "19. Yüzyılda Urfa'da Bir Tarikat Şehri: Erbilli El Hâc Abdülkâdir Esfendi (Ö.1898)". *İnterInternational Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 8/11 (2013): 313-328.

Tekeli, İlhan vd. *Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si*. 1 Cilt. İstanbul: İletişim Yayınları.

Toprak, Zafer. "Cumhuriyet Ankara'sında İlk Nüfus Sayımı (Tecrübe Tahriri-1927)". *Ankara Dergisi*. 1/2 (Mayıs 1991): 57- 66.

Tuğluoğlu, Fatih. "Türkiye Cumhuriyeti'nin İkinci Nüfus Sayımı: 20 İlkteşrin 1935". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*. XII/2 (2012): 55- 78.

Turan, Ahmet Nezihi. "Şanlıurfa" *İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.

Turan, Ahmet Nezihi. *XVI. Yüzyılda Urfa Sancağı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2012.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü. *Genel Nüfus Sayımı (20 İlkteşrin 1935)*. 75.bs. 6 Cilt. Ankara: Mehmet İhsan Basımevi, 1937.

Uçarol, Rıfat. *Siyasi Tarih*. İstanbul: Filiz Kitabevi, 1985.

Umar, Bilge. *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*. İstanbul: İnkılap Kitapevi, 1993.

Urfa'da Ulusal (14 Birinciteşrin 1935).

Urfa'da Ulusal (19 Eylül 1935).

Urfa'da Ulusal (26 Eylül 1935).

Urfa'da Ulusal (3 Ekim 1935).

Urfa'da Ulusal (30 Eylül 1935).

Urfa'da Ulusal (7 Ekim 1935).

Viranşehir Belediyesi. *Bir Mezopotamya Şehri; Viranşehir*. Viranşehir: Viranşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Yayınları, 2017.

Yenilik (20 Haziran 1944).

Yenilik (3 Ağustos 1943).

Yenilik (30 Mayıs 1944).

Yenilik (9 Temmuz 1943).

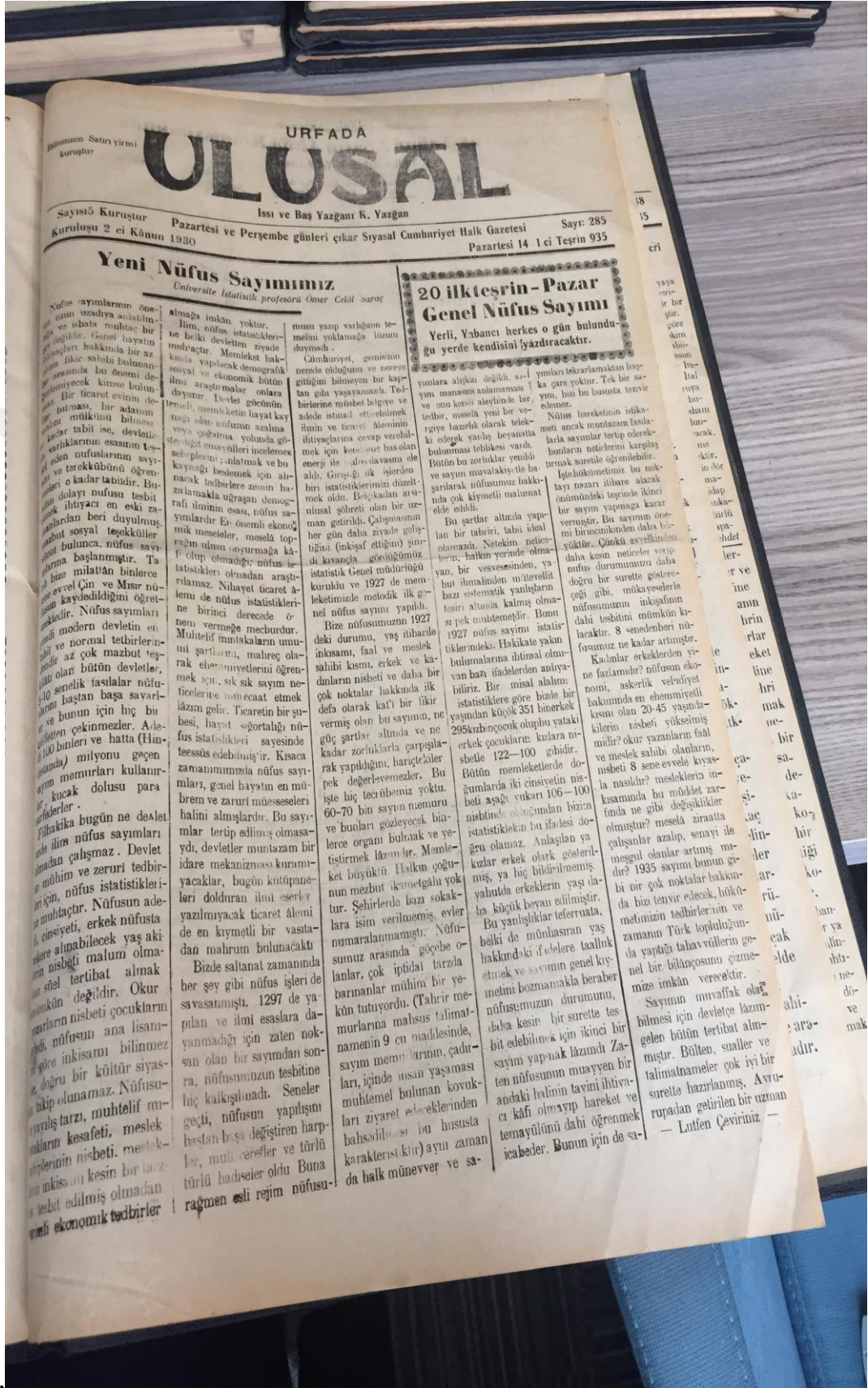
Yıldırım, Recep. “Urfa ve Yöresinin İlkçağ Tarihi “. *Edessa'dan Urfa'ya*. Ed. Mehmet Çelik vd. 1: 54- 65. Ankara: Türkiye Tarih Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2007.

EKLER

EK 1: 1935 seçimleri ile ilgili gazete haberi

Ulusalın Satış Yürümleri Kuruluşu

ULUSAL

Sayı 25 Kuruluşu 2 ci Kânun 1930

İsası ve Baş Yazganı K. Yazgan Pazartesi ve Perşembe günleri çıkar Siyasal Cumhuriyet Halk Gazetesi Sayı: 285 Pazartesi 14 1 ci Teşrin 935

Yeni Nüfus Sayımımız

Universite İstatistik profesörü Ömer Celâl Saras

Nüfus sayımlarının önemini uzun uzadıya söylemeye gerek yoktur. Genel hayatın gelişmesi bakımından bir az önceki sayımların bulunması, bir adanın nüfusunu belirlemek için bir ölçüt olarak kullanılmaya başlanmıştır. Ta ki bu milattan binlerce sene evvel Çin ve Mısır nüfus sayımlarını kaydedildiğini öğrenmişizdir. Nüfus sayımları modern devletin en önemli ve normal tedbirlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Bu günkü bütün devletler, nüfus sayımlarına baştan başa savaşıyorlar. Nüfus sayımları modern devletin en önemli ve normal tedbirlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Bu günkü bütün devletler, nüfus sayımlarına baştan başa savaşıyorlar. Nüfus sayımları modern devletin en önemli ve normal tedbirlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Bu günkü bütün devletler, nüfus sayımlarına baştan başa savaşıyorlar.

alınacağına inanılmaktadır. İlim, nüfus istatistikleri bakımından büyük önem taşımaktadır. Memleketin kalkınması ve ekonomik bütünü için araştırılmaları onlara büyük önem verilmektedir. Devlet yönetiminin, memleketin hayat kaynağı olan nüfusun azalması veya çoğalmasında yolunda gidenleri önlemek için tedbirleri almaktır. Bu günkü nüfus sayımlarının amacı, nüfusun mevcut durumunu belirlemek ve gelecekteki nüfus artışını tahmin etmektir. Bu günkü nüfus sayımlarının amacı, nüfusun mevcut durumunu belirlemek ve gelecekteki nüfus artışını tahmin etmektir.

20 ilkteşrin - Pazar Genel Nüfus Sayımı
Yerli, Yabancı herkes o gün bulundugu yerde kendisini yazdıracaktır.

Bu şartlar altında yapılan bir tahiri, tabii işlemdir. Nüfus sayımlarının, halkın yararına olması için, her yerde yapılması, bir vesveseden, ya da herhangi bir menfaatli bir amaçla yapılmasıyla, bir sistemli nüfus sayımı arasında büyük fark vardır. Bir nüfus sayımı, bir memleketin nüfusunu belirlemek için yapılır. Bu nüfus sayımının amacı, nüfusun mevcut durumunu belirlemek ve gelecekteki nüfus artışını tahmin etmektir. Bu nüfus sayımının amacı, nüfusun mevcut durumunu belirlemek ve gelecekteki nüfus artışını tahmin etmektir.

Nüfus hareketinin istikrarlı ve düzenli olması, memleketin kalkınması için büyük önem taşımaktadır. Nüfus sayımlarının, halkın yararına olması için, her yerde yapılması, bir vesveseden, ya da herhangi bir menfaatli bir amaçla yapılmasıyla, bir sistemli nüfus sayımı arasında büyük fark vardır. Bir nüfus sayımı, bir memleketin nüfusunu belirlemek için yapılır. Bu nüfus sayımının amacı, nüfusun mevcut durumunu belirlemek ve gelecekteki nüfus artışını tahmin etmektir. Bu nüfus sayımının amacı, nüfusun mevcut durumunu belirlemek ve gelecekteki nüfus artışını tahmin etmektir.

Nüfus hareketinin istikrarlı ve düzenli olması, memleketin kalkınması için büyük önem taşımaktadır. Nüfus sayımlarının, halkın yararına olması için, her yerde yapılması, bir vesveseden, ya da herhangi bir menfaatli bir amaçla yapılmasıyla, bir sistemli nüfus sayımı arasında büyük fark vardır. Bir nüfus sayımı, bir memleketin nüfusunu belirlemek için yapılır. Bu nüfus sayımının amacı, nüfusun mevcut durumunu belirlemek ve gelecekteki nüfus artışını tahmin etmektir. Bu nüfus sayımının amacı, nüfusun mevcut durumunu belirlemek ve gelecekteki nüfus artışını tahmin etmektir.

ULUSAL

URFADA
Sayı 5 Kuruştur Pazartesi ve Perşembe günleri çıkar Siyasal Cumhuriyet Halk Gazetesi Sayı 283
Kurulduğu 2 ci Kânun 1930 Pazartesi 7 Eylül 1935

İtalyan Ordusu Hâlâ Yerinde Sayıyor!

Eski Dilseverler

2
Tanzimat edebiyatının di-
vanesi yapıtı yazdımlar
dır. Divan edebiyatı
Türk dilinin üstün-
lüğü anlattır bir kaç zer
perce almış asil yazıcı-
lara içine almış geniş bir
boşlukta hâkimdeki dil anlayışını
göstermiştir. Halbuki tanzim-
atın arkasında bu, edebiyat
evriminde bütün yazanla-
rın beyhüsu kurcaladı. Ama
kimsinde müsabet, kimsin-
de menfi, şurası gerçiklen-
miştir ki o çağda ortada
bir (dil davası) sürülüyor-
dur. Biz, bu davada müs-
bet tarafları bahsetmek
isteyerek karşımıza belli baş-
lı üç büyük adam çıkar.
Ziya Paşa, Ahmet Mid-
hat, Muallim Naci.

Ziya Paşa, kuvvetli bir
dileverdi. Kendisi küçük
yaştan doğu eyitimi göv-
müştü, fakat sonraları Fran-
suca öğrenerek hatı bilgii-
lerini de bellemişti. Eski
yolda şüir yazmanın uz-
manı idi.

Şurası tıhafı ki Ziya
Paşa, şüirlerinde temiz bir
akış göstermiştir fakat fi-
kirleri, sade yazmak işin-
de şüirlerindeki kerteği çok
aşmıştır.

Ziya Paşa, bir izerinde dilimizi
şöyle kolaylaştıralım, böyle
sadeleşdirelim dediği halde
ikerleri pek o kadar kendi
fikrini isbat edemez öyle
olmakla beraber Ziya pa-
şanın derin fikirler taşıyan
"Terkibibent, nden aldık-
ğım şu beyitlerin ne kadar
kolay anlaşılığına baka-
lım:

İnsana sadakatı yakışır
görsü de ilrah
Yardımcısıdır doğruların
Hazreti Allah,
Bibaht olanın bagına
bir katresi düşmez
Baran yerine dürrü kü-

Urfa Gençliği Kıymetsizdir?

1 - Bir arkadaşımızın
Urfa'da çıkan (Ulusal) ga-
zetesine verdiği bahki bir
yazıya, kıymetli spor müs-
takası ikinci başkan Bay
Hakkı cevap olsun diye
(Diyarbakir) gazetesine ver-
miş olduğu cevabı okuduk.
Fakat, bu cevap her
vecihle bazı tatmin etme-
miştir. Buda bizim her
şeyin iç yüzüne vakıf oldu-
ğumuzu bilmeliklerinden-
dir.

Yıldız - Ayspor maçı
1-5 kazanmış ve tayyareye
4-5 mağlup olmuş iken
rakibinin diskalifi edilme-
sinden istifade Diyarba-
kir şampiyonu olmasına
bir diyeceğimiz yok. Fakat
Bittisin tam takım çıkar-
arak nizami bir maç yapıtı
iddiasına doğrusu hayret
etik. O günkü maçı biz-
zat bulunan arkadaşlarımız
olmasaydı. Buna inanmak
gafletine leki kapılabilir-
dik. Bittis gürlüğü oyuncu-
lardan bir kısmını bazı se-
bepler behanesiyle oynatma-
dı ve takımı Yıldızın ikon-
ci sınıf oyuncularıyla ta-
mamlayarak maça girdi
ve Bittis-Diyarbakir maçı-
nın yarımşar saatlik iki
devre yapılmışta bize bu
oyunun ne derecede nizami
olduğu hakkında bir fikir
verebilir.

Şark muntakasında spor-
her vağsa semadan
Seyretti hava öze denir
lahti Süleyman
Ol saltanatın yeller eser
şimdi yerinde
Bu beyitle bu güne gö-
re içinden çıkılmıyacak
kadar Arapça ve Farsça
sözlerle dolu görünüyor ama
tanzimat adamlarına göre
şairi (Avamfirip) yapıo-
lacak kadar sade idi.

Arkası var
R. Akdeniz

Üç Gündür Yapılan Bombardımana Rağmen Adna Hâlâ Mukavemet Ediyor, Adıgratın da Düşüğü Tekzib Edildi

Adna Onüçle Süngü Süngüye Mühlis
Çarpışmalar Olyor, Danakî Cebhesinde
1.300 Habes, 700 İtalyan Öldü, Cıub
Hududunda Vaziyet Pek Az Farklıdır
Bir çok Habes Askerleri Hançerle döküyor.
Habesler İtalyanların harp Planlarını ebe Elmışler.
Tayyarelerin Bombardımanları Fazlaştı

6 Cumhuriyet Taarruzu
dördüncü gününde vaziyet
çok kâh ve korkunç mu-
harekeler cereyan etmekte
İtalyanlar, uçak, tank gibi
bütün modern taarruz va-
sıtalarını kullandıkları hal-
de Habes mukavemetini
korumamaktadır. Hatta
sımal cephesinde evvelce
aldıkları bildirilen bazı yer-

leri bile hâlâ alınmadığı
anlaşılmaktadır.
Buna mukabil Habes-
ler bu cepheye kısmi kül-
terim henüz cepheye
bile gelmediğini söylemek-
tedirler.
Sımal cephesi gene en
şüpheli çarpışmalara sahne
olan cephe. İtalyan u-
çaları burasını ve diğer
cepheyi çevirmiş bol bol
bombardıman etmekte meş-
guldür. Vaziyetin hâlâ-
sas bunları ibarettir.

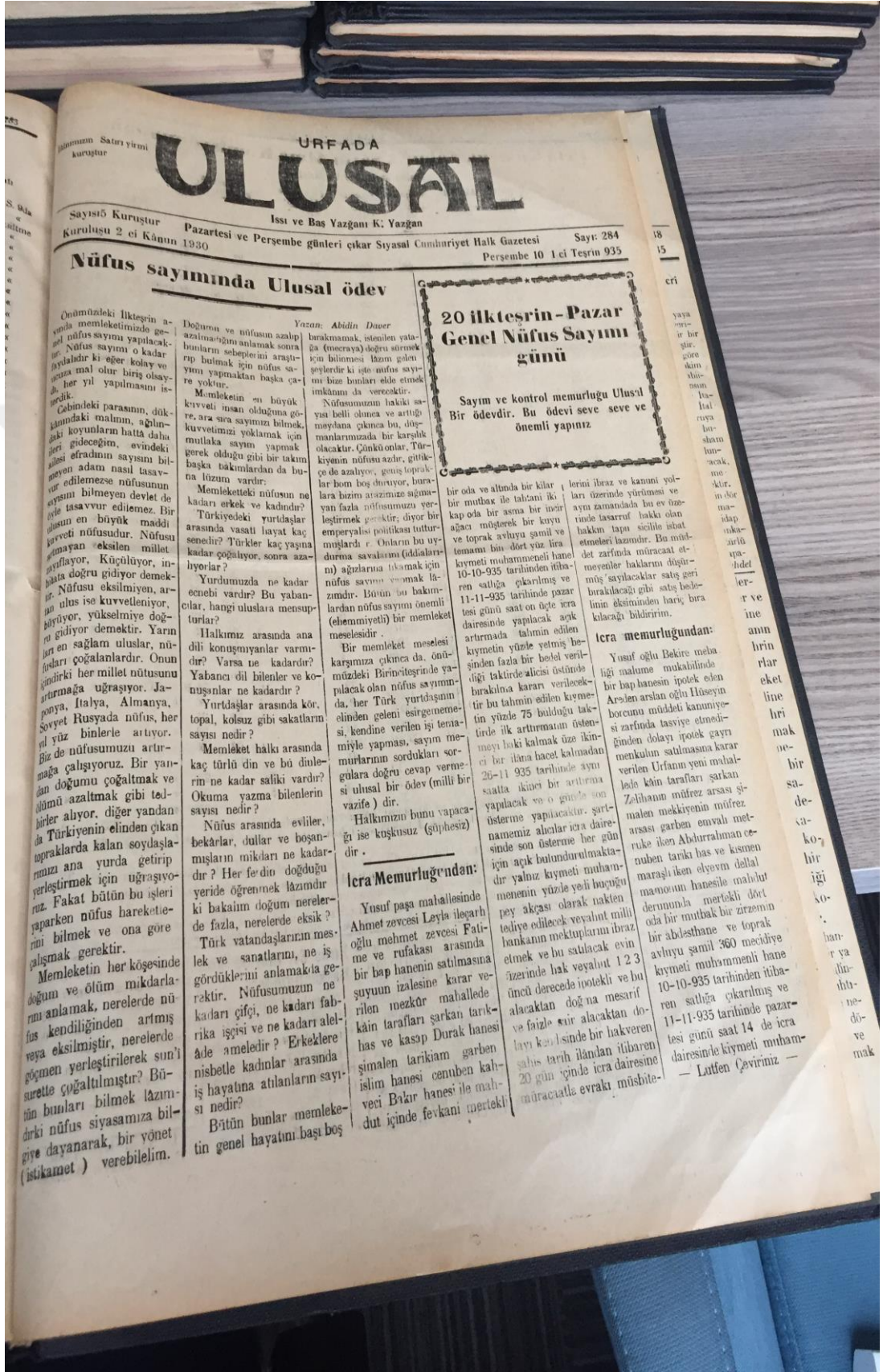
20 ilkteşrin - Pazar Genel Nüfus Sayımı

Evinizde o gün hazır bulunan bütün
insanları yazdırınız.....

yalnız bir tek gün ara ile
Diyarbakire son maça aynı
şerait dahilinde davet edil-
yor. Aksi takdirde yine za-
yi olacak. Bu nasıl disip-
lindir?
Hem parasını hem ener-
jisini tüketmiş olan bir
guruba böyle musmele
yapmak, onu dksindirmek,
yıldırarak değil midir?
Maçlardaki şerait neler-
dir? Muntaka lakeyi kal-
mahımdır? Bilmem. Yal-

niz bildiğim bir şey var-
sa o da muntakamı şark
sporunu değil Diyarbeki-
riü yıldızın düşünmesidir.
2 - Eldeki nizamnam-
yı tatbik ve şarka sporu
hümaye etmek düşüncesiz-
de bulunan Bay Hakkı
Urfa gençliğinin kıymete
değeri olmağundan bahis
etmiştir.
Topraklarından henüz ast-
lıane dökülmüş baba kar-
- Lütfen Çeviriniz -

EK 3: 1935 seçimleri ile ilgili gazete haberi

ULUSAL

URFADA
Sayı 5 Kuruluş Kuruluşu 2 ci Kânun 1930 Pazartesi ve Perşembe günleri çıkar Sosyal Cumhuriyet Halk Gazetesi Sayı: 284
İssı ve Bas Yazmanı K. Yazgan Perşembe 10 1 ci Teşrin 935

Nüfus sayımında Ulusal ödev

Önemli bir ilkeşrin a-
zında memleketimizde ge-
nel nüfus sayımı yapılacaktır.
Nüfus sayımı o kadar
önemlidir ki eğer kolay ve
başarıyla mal olur bir iş say-
mıdır her yıl yapılmasını ist-
mektedir.
Cebindeki parasının, dük-
kânındaki malının, ağılın-
daki koyunların hattâ daha
ileri gideceğimi, evindeki
ahşabı efradımın sayısını bil-
meyene adam nasıl tasav-
ver edilemez nüfusunun
sayısını bilmeyen devlet de
devle tasavvur edilemez. Bir
ülkemin en büyük maddî
kuvveti nüfustur. Nüfus
artmayan eksiklen millet
yaşayamaz. Küçülen millet
yaşayamaz. Doğru gidiyor, in-
halete doğru gidiyor, in-
halete doğru gidiyor demek-
tir. Nüfus eksilmiyor, ar-
tan ulus ise kuvvetleniyor,
büyüyor, yükselmeye doğ-
ru gidiyor demektir. Yarın
her birer en sağlam uluslar, nü-
fusları çoğalanlardır. Onun
içindeki her millet nüfusunu
arttırmağa uğraşsınlar. Ja-
ponya, İtalya, Almanya,
Sovyet Rusya'da nüfus, her
yıl yüz binlerle artıyor.
Biz de nüfusumuzu arttır-
mağa çalışıyoruz. Bir yan-
dan doğumu çoğaltmak ve
ölümü azaltmak gibi ted-
birler alıyor, diğer yandan
da Türkiyenin elinden çıkan
topraklarda kalan soydaşla-
rımızı ana yurda getirip
yerleştirmek için uğraşyo-
ruz. Fakat bütün bu işleri
yaparken nüfus hareketle-
rini bilmek ve ona göre
çalışmak gerekir.
Memleketin her köşesinde
doğum ve ölüm miktarla-
rını anlamak, nerelerde nü-
fus kendiliğinden artmış
veya eksilmiştir, nerelerde
göçmen yerleştirilerek sun-
suretle çoğaltılmıştır? Bün-
tün bunları bilmek lazım-
dır ki nüfus siyasamıza bil-
giye dayanarak, bir yönet-
(istikamet) verebilsin.

Doğum ve nüfusun azal-
masını önlemek için ara-
ştırmaları yapmak son-
ra sıra sayımı bilmek,
kuvvetimizi yoklamak için
mutlaka sayım yapmak
gerek olduğu gibi bir takım
başka bakımlardan da bu-
na lüzum vardır.
Memleketteki nüfusun ne
kadarı erkek ve kadındır?
Türkiyedeki yurtdaşlar
arasında vasatı layat kaç
kadar erkek ve kadındır?
Yurtdışında doğru gidiyor, in-
halete doğru gidiyor, in-
halete doğru gidiyor demek-
tir. Nüfus eksilmiyor, ar-
tan ulus ise kuvvetleniyor,
büyüyor, yükselmeye doğ-
ru gidiyor demektir. Yarın
her birer en sağlam uluslar, nü-
fusları çoğalanlardır. Onun
içindeki her millet nüfusunu
arttırmağa uğraşsınlar. Ja-
ponya, İtalya, Almanya,
Sovyet Rusya'da nüfus, her
yıl yüz binlerle artıyor.
Biz de nüfusumuzu arttır-
mağa çalışıyoruz. Bir yan-
dan doğumu çoğaltmak ve
ölümü azaltmak gibi ted-
birler alıyor, diğer yandan
da Türkiyenin elinden çıkan
topraklarda kalan soydaşla-
rımızı ana yurda getirip
yerleştirmek için uğraşyo-
ruz. Fakat bütün bu işleri
yaparken nüfus hareketle-
rini bilmek ve ona göre
çalışmak gerekir.
Memleketin her köşesinde
doğum ve ölüm miktarla-
rını anlamak, nerelerde nü-
fus kendiliğinden artmış
veya eksilmiştir, nerelerde
göçmen yerleştirilerek sun-
suretle çoğaltılmıştır? Bün-
tün bunları bilmek lazım-
dır ki nüfus siyasamıza bil-
giye dayanarak, bir yönet-
(istikamet) verebilsin.

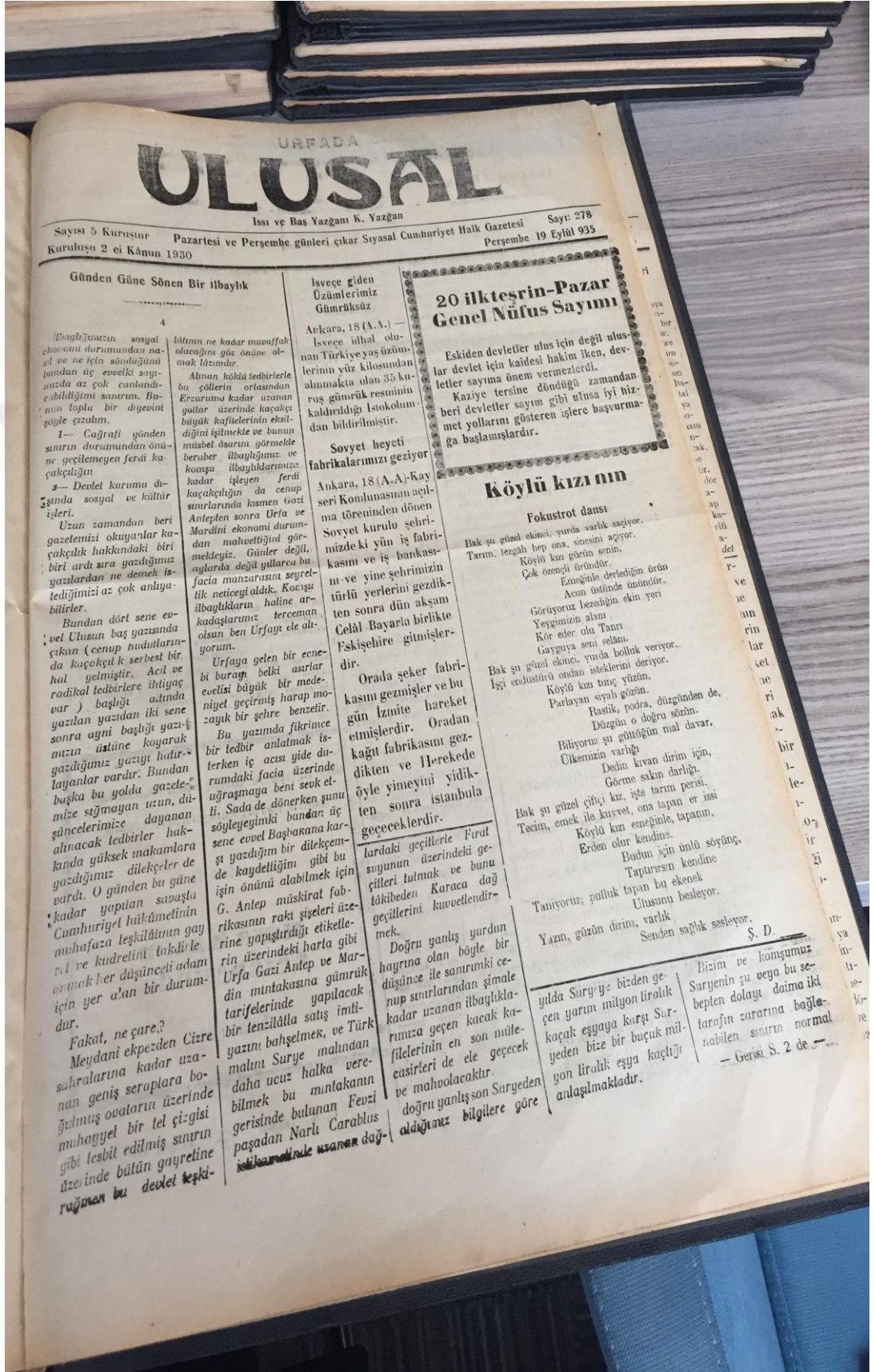
20 ilkteşrin - Pazar Genel Nüfus Sayımı günü
Sayım ve kontrol memurluğu Ulusal Bir ödevdir. Bu ödevi seve seve ve önemli yapınız

Yazar: Abdül Daver
Bırakmamak, istenilen yata-
ğa (mecraya) doğru sürmek
için bilimsel ilham getiren
şeylerdir ki sız nüfus sayı-
mı bize bunları elde etmek
imkânını da verecektir.
Nüfusumuzun hakiki sa-
yası belli olunca ve artışı
meydana çıkınca bu, dış-
manlarımızda bir karşılık
olacaktır. Çünkü onlar, Tür-
kiyenin nüfusu azdır, gücük-
çü de azdır, güçsüz toprak-
lar hem boş duruyor, bura-
lara bizim aramızda sigma-
lar bizim aramızda yerleş-
tirmek gerek; diyor bir
emperyalisi politikası tuttu-
rmuşlardır. Onların bu uy-
durma savatlarını (iddiaları-
nı) ağızlarına sokmak için
nüfus sayımı yapmak lâ-
zımdır. Bütün bu bakımlar-
dan nüfus sayımı önemli
(ehemmiyetli) bir memleket
mesalesidir.
Bir memleket meselesi
karsımıza çıkınca da, ön-
mütteki Birincisinde ya-
pılacak olan nüfus sayımı-
nda, her Türk yurtdışının-
elinden geleni esirgememesi,
kendine verilen işi tena-
miyle yapması, sayım mem-
urlarının sordukları sor-
gulara doğru cevap verme-
si ulusal bir ödev (millî bir
vazife) dir.
Halkımızın bunu yapaca-
ğı işe koşulsuz (şüphesiz)
dir.
İcra Memurluğundan:
Yusuf paşa mahallesinde
Ahmet zevcesi Leyla ileçarh
oğlu mehmet zevcesi Fati-
me ve rufakası arasında
bir bap hanenin satılmasına
bir bap hanenin satılmasına
şu yuun izalesine karar ve-
rilen mezkûr mahallede
kâin tarafları şarkan tarik-
has ve kasp Durak hanesi
şimalen tarikam garben
islim hanesi cenuben kah-
veci Bakır hanesi ile mah-
dut içinde fevkanı mertekli

bir oda ve altında bir kiler
bir mutkax ile tahkani iki
kap oda bir asma bir inçir
ağacı müsterek bir kuyu
ve toprak avluşu şamil ve
temamı bin dört yüz lira
kiymeti muhammeneli hane
10-10-935 tarihinden itiba-
ren sathıya çıkarılmış ve
11-11-935 tarihinde pazar
tesisi günü saat on üçte icra
daresinde yapılacak açık
atarmada tahmin edilen
kiymetin yüzde yetmiş be-
şinden fazla bir beler veril-
diği taktirde alıcısı üstünde
bırakılma kararı verilince
bu tahmin edilen kiyme-
tin yüzde 75 bulduğu tak-
siri ilk arttırmanın üstün-
ünde ilk arttırmanın ikinci-
niyi baki kalmak üzere ikinci-
ci bir ilana hacet kalmadan
20-11-935 tarihinde aynı
saatla ikinci bir arttırma
yapılacak ve o günle son
üsternemiz yapılmıştır. şart-
namemiz ahçalar icra daire-
sinde son üsternemiz her gün
için açık bulundurulmaktadı-
r yalnız kiymeti muham-
menenin yüzde yedi buçuğu
pey akçası olarak nakden
tediye edilecek veyahut millî
bankamızın mektuplarını ibraz
üzzerinde hak veyahut 123
üncü derecede ipotekli ve bu
alacaktır doğ na mesrif
ve faizle sair alacaktır do-
layı kararsızında bir hakveren
sahis tarih ilandan itibaren
20 gün içinde icra dairesine
müracaatla evrakı müşbit-

lerini ibraz ve kanunî yol-
ları üzerinde yürütmesi ve
ayrı zamandala bu ev işe-
tinde tasarruf hakkı olan
hakkın tapu siciline isbat
etmeleri lazımdır. Bu müd-
det zarfında müracaat et-
meyenler haklarını düşür-
müş sayılacaktır satış geri
bırakılacaktır gibi satış bel-
limin eksiğinden hari, bira-
kılacağı bildiririm.
İcra memurluğundan:
Yusuf oğlu Bekire maba-
lîği malume mukabilinde
bir bap hanenin ipotek elen
Arşen arslan oğlu Hüseyin
horcuun müddeti kanunîyo-
si zarfında tasviye etmedi-
ğinden dolayı ipotek gayri
menkulun satılmasına karar
verilen Urfalı yeni mahal-
lede kâin tarafları şarkan
Zelihanun mütezzen mütez-
zenen mekkiyeşin mütez-
arsası garben enuvah met-
ruben tarik has ve kisenen
maraşlıken elyovm delal
mamouun hanesile mahdut
dermonda mertekli dört
oda bir mutkax bir zirzem
bir abdesthane ve toprak
avluşu şamil 360 mecadıya
kiymeti muhammeneli hane
10-10-935 tarihinden itiba-
ren sathıya çıkarılmış ve
11-11-935 tarihinde pazar-
tesisi günü saat 14 de icra
dairesinde kiymeti muham-
— Lutfen Çeviriniz —

EK 4: 1935 seçimleri ile ilgili gazete haberi

ULUSAL

URFADA
İsri ve Baş Yazkanı K. Yazgan Sayı: 278
Pazartesi ve Perşembe günleri çıkar Siyasal Cumhuriyet Halk Gazetesi Sayı: 278
Kuruluşu 2 ci Kânun 1930 Perşembe 19 Eylül 1935

Günden Güne Sönen Bir İlbaylık

İlbaylığımızın sosyal ekonomisi durumundan nasılsa ve ne için sürdürüldüğünü bilmeyenler için sosyal bilimlerin az çok canlıdır. Bana toplu bir diyeti söyle çizelim.

1- Çağrafi yönden sınırın durumundan önüne geçilemeyen ferah kaçaklığıdır.

2- Devlet kurumu dışında sosyal ve kültür işleri.

Uzun zamandan beri gazetemizi okuyarlar kaçakçılık hakkındaki biri biri ardı sıra yazdığımız yazılardan ne demek istediğimizi az çok anlayabirler.

Bundan dört sene evvel Ulusun baş yazısında çıkan (cenup hudutlarında kaçakçılık serbest bir hal gelmiştir. Acil ve radikal tedbirlere ihtiyaç var) başlığı altında yazılan yazıdan iki sene sonra aynı başlığı yazımızın üstüne koyarak yazdığımız yazıyı hatırlayanlar vardır. Bundan başka bu yolda gazetemize stajyerimiz dayanan alınacak tedbirler hakkında yüksek makamlara yazdığımız dilekçeler de vardı. O günden bu güne kadar yapılan savaşta Cumhuriyet hükümetinin muhafaza teşkilâtının gayret ve kudretini takdim etmek her düşünceci adam için yer alan bir durumdur.

Fakat, ne çare?
Meydanı ekpezden Cizre sularılarına kadar uzanan geniş seraplara bönenmiş ovaların üzerinde muhayyel bir tel çizgisi gibi tesbit edilmiş sınırın üzerinde bütün gayretine rağmen bu devlet teşkilâtının ne kadar muvaffak olacağını göz önüne almak lazımdır.

Altın kökleri tedbirlerle bu çöllerin ortasından Erzuruma kadar uzanan yollar üzerinde kaçakçı büyük kafilalarının eksildiğini işitmekte ve bunun misabel asarını görmekte beraber ilbaylığımıza konsu ilbaylıklarımıza kadar işleyen ferah kaçaklığına da cenup sınırlarında Ismaen Gazi Antepin sonra Urfa ve Mardin ekonomisi durumundan mahvetliğini görmekteyiz. Günler değil, aylarda değil yıllarca bu facia manzarasını seyrettik neticeleri aldık. Kovucu ilbaylıkların haline arkadaşlarımız terceman olsun ben Urfa'ya ele atıyorum.

Urfa'ya gelen bir cenubi buray belki asırlar evvelisi büyük bir medeniyet geçirmiş harap münâyet bir şehre benzettir. zayıf bir şehre benzettir.

Bu yazımda fikrimce bir tedbir anlatmak isterken iç acısı yide durumdaki facia üzerinde uğraşmaya beni sevk etti. Sada de dönerken şunu söyleyeyimki bundan üç sene evvel Başbakanın karıştı yazdığım bir dilekçemde de kaydettiğim gibi bu işin önünü alabilmek için G. Antep müskirat fabrikasının raki işleri üzerine yapıldığı etiketlerin üzerindeki harfata gibi Urfa Gazi Antep ve Mardin muntakasına gümrük tarifelerinde yapılacak bir tenzilâla satış imtiyazını bahşetmek, ve Türk yazını bahşetmek, ve Türk malını Suriye malından daha ucuz halka varedilemek bu muntakanın gerisinde bulunan Fevzi paşadan Narlı Carablus isikahatinde uzanan dağ-

Isveçe giden Üzümlerimiz Gümrüksüz

Ankara, 18 (A.A.)— İsveçe ihbal olunan Türkiye yaş üzümünün yüz kilosundan alınmakta olan 35 kurus gümrük resminin kaldırıldığı Isokolumdan bildirilmiştir.

Sovyet heyeti fabrikalarımızı geziyor

Ankara, 18 (A.A.)— Kayseri Komünarının açılma töreninden dönen Sovyet kurulu şehrimizde ki yün iş fabrikasını ve iş bankasını ve yine şehrimizin türlü yerlerini gezdikten sonra dün akşam Celâl Bayarla birlikte Eskişehir'e gitmişlerdir.

Orada şeker fabrikasını gezmişler ve bugün İzmir'e hareket etmişlerdir. Oradan kağıt fabrikasını gözdikten ve Harekede öyle yimeyini yedikten sonra İstanbul'a geçeceklerdir.

Oradaki geçillerle Firat suyunun üzerindeki geçilleri tutmak ve bunu kökibeden Karaca dağ geçillerini kuvelendirmek.

Doğru yanlış gürdan hayrına olan böyle bir düşünce ile sanırmıki cenup sınırlarından şimale kadar uzanan ilbaylıklarımızca geçen kaçak kafilalarının en son nüfusunun ele geçecek casirleri de ele geçecek ve mahvolacaktır.

Doğru yanlış son Suriyeden doğru yanlış bilgilere göre aldığımız

20 ilkteşrin-Pazar Genel Nüfus Sayımı

Eskiden devletler ulus için değil uluslar devlet için kaidesi hakim iken, devletler sayıma önem vermezlerdi. Kaziyi tersine döndüğü zamandan beri devletler sayım gibi ulusa iyil hizmet yollarını gösteren işlere başvurmakta başlamışlardır.

Köylü kızının

Fokustrot dansı

Bak şu güzel ekinci, yurda varlık sağlıyor.
Tarrım, tezgalı hep ona, sinesini açıyor.
Köylü kız gücün senin.
Çok özenci üründür.
Emeğinle derlediğin ürdu
Acun üstünde utanıdır.
Görüyoruz bezediğin ekim yeri
Yeyginizin alanı
Kör eder ulu Tanrı
Garguya seni selam.
Bak şu güzel ekinci, yurda bolluk veriyor.
İşçi endüstrinin ondan isteklerini deriyor.
İşçi endüstrinin ondan isteklerini deriyor.
Köylü kız tunc yüzün.
Parlayan siyah gözün.
Basık, podra, döğünden de,
Düzgün o doğru mal davar.
Biliyoruz şu güllüğün mal davar.
Ölkemizin varlığı
Dedin kıvan dırım için,
Görme sakin darlığı.
Bak şu güzel çiftçi kız, işte tarım perisi.
Tecim, emek ile kurvet, ona tapan er isisi
Köylü kız emeğinle, tapanın,
Erdem olur kendine.
Budur için ünlü söyöç,
Tapırsın kendine
Tanıyorsun; pulluk tapan bu ekeneç
Ulusunu besleyör.
Yazın, güzün dırım, varlık
Senden saflık sesleyör.

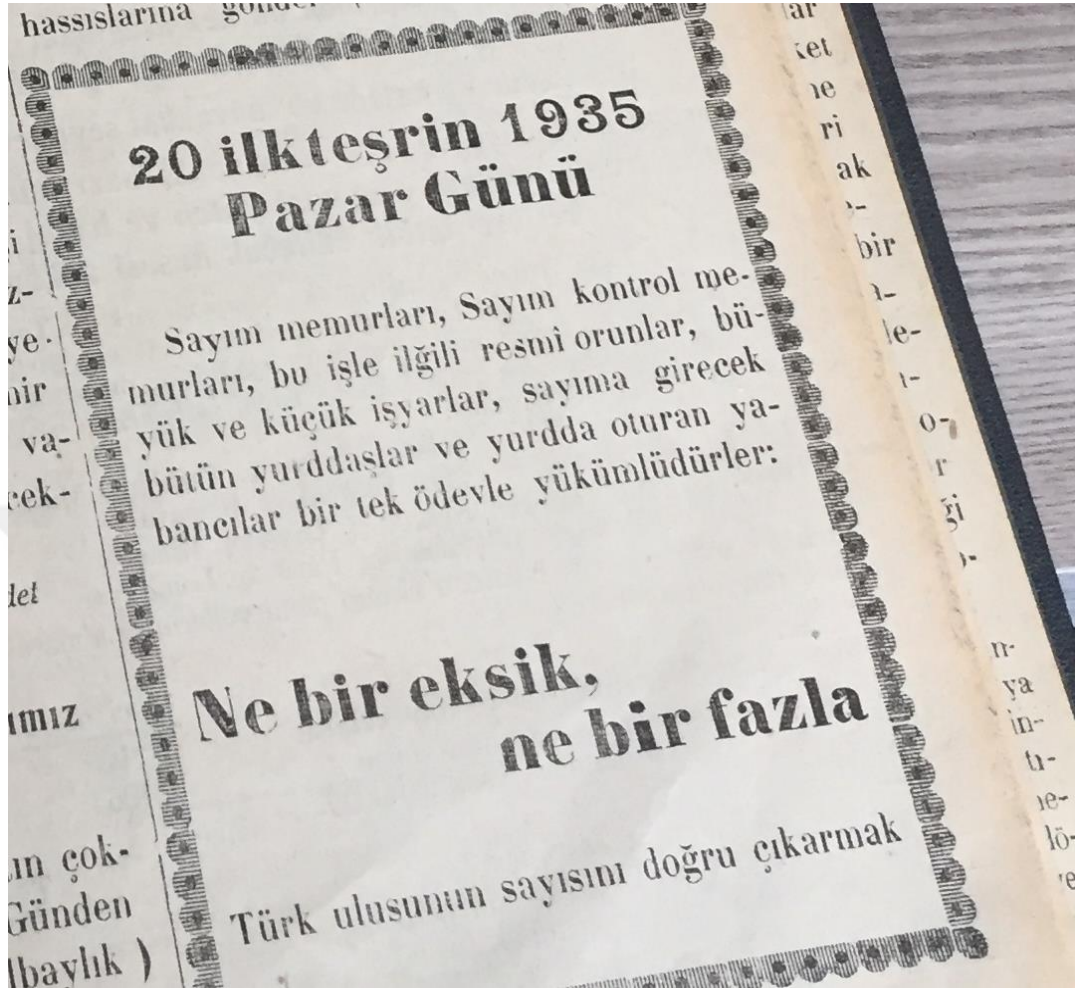
Ş. D.

Bizim ve köşumüz Suriyenin şu veya bu sebepten dolayı daima iki tarafın zararına bağlanabilen sınırın normal - Gerisi S. 2 de -

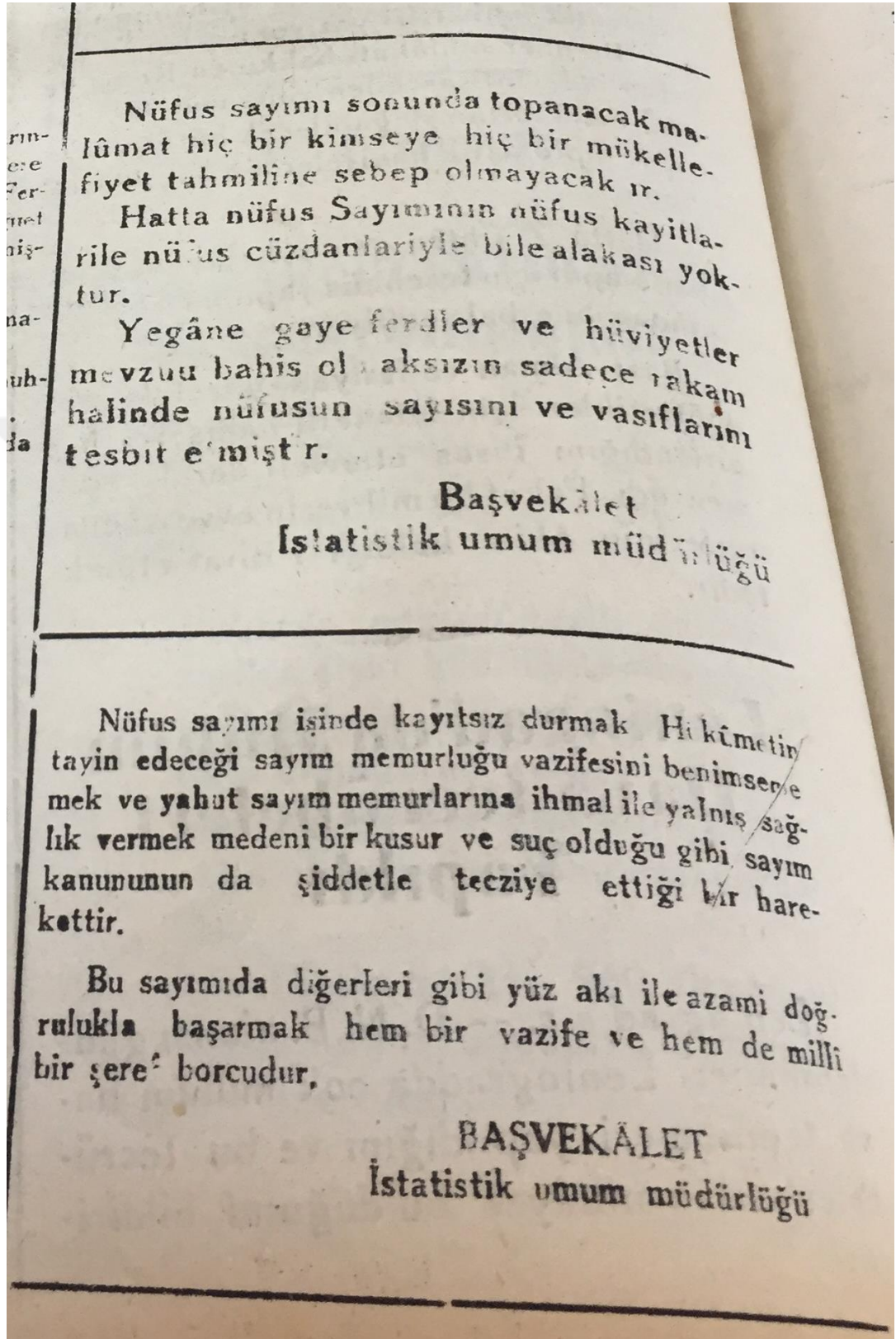
EK 5: 1935 seçimleri ile ilgili gazete haberi

EK 6: 1935 seçimleri ile ilgili gazete haberi

EK 7: 1940 Seçimleri ile ilgili gazete haberi

EK 8: 1940 seçimleri ile ilgili gazete haberi

Nüfus sayımı işinde kayıtsız durmak Hükümetin tayin edeceği sayım memurluğu vazifesini benimsemek ve yahut sayım memurlarına ihmal ile yalnis sağ-lik ver ek medeni bir kusur ye suç olduğu gibi sayım kanununun da şiddetle tecziye ettiği bir harekettir.

Bu sayımda diğerleri gibi yüz akı ile azami doğrulukla başarmak hem bir vazife ve hem de milli bir şeref borcudur.

BAŞVEKÂLET
İstatistik umum müdürlüğü

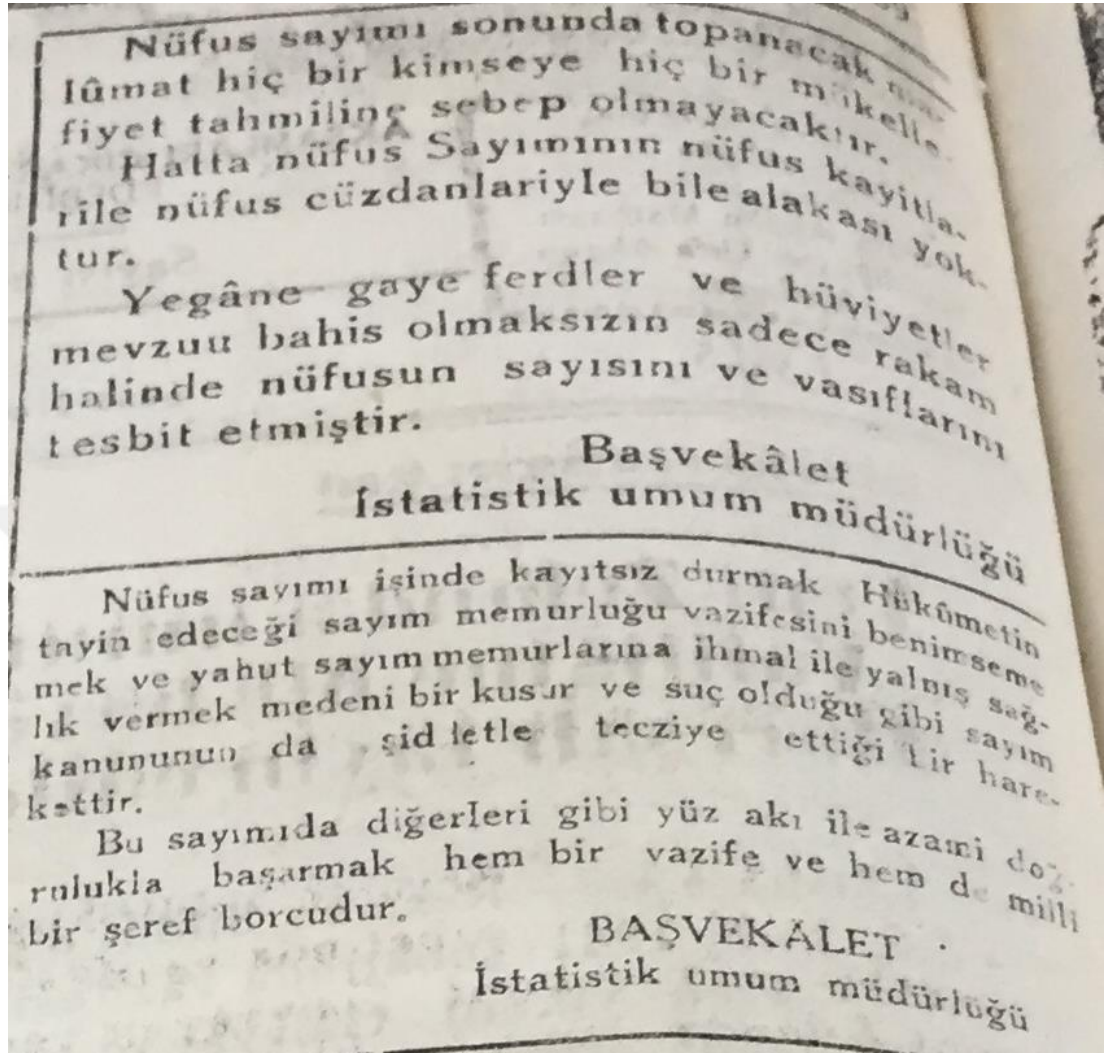
Nüfus sayımı sonunda toplanacak ma-lûmat hiç bir kimseye hiç bir mükelle-fiyet tahmiline sebep olmayacaktır.

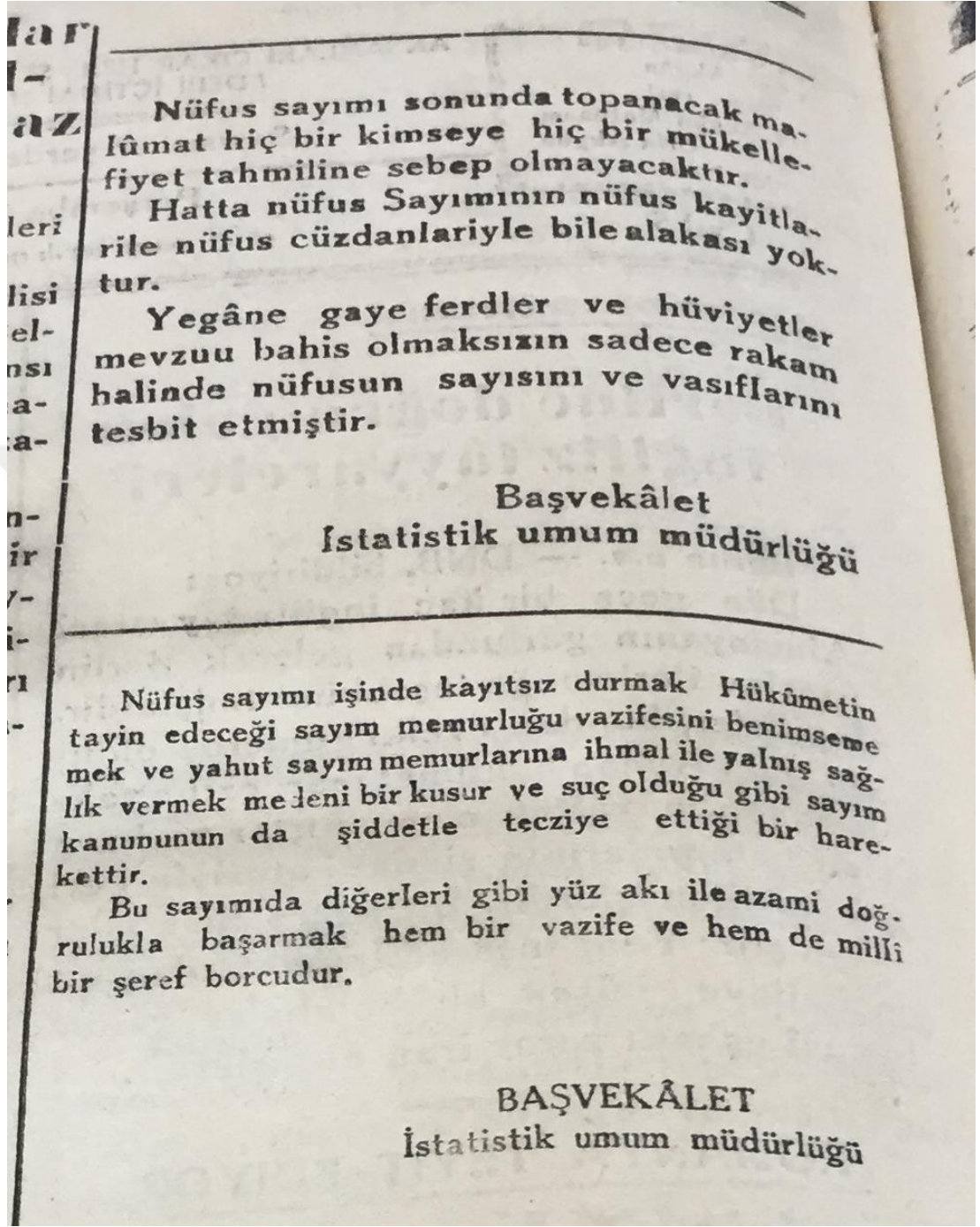
Hatta nüfus Sayımının nüfus kayıtlarile nüfus cüzdanlariyle bile alakası yok-tur.

Yegâne gaye ferdler ve hüviyetler mevzuu bahis olmaksızın sadece rakam halinde nüfusun sayısını ve vasıflarını tesbit etmiştir.

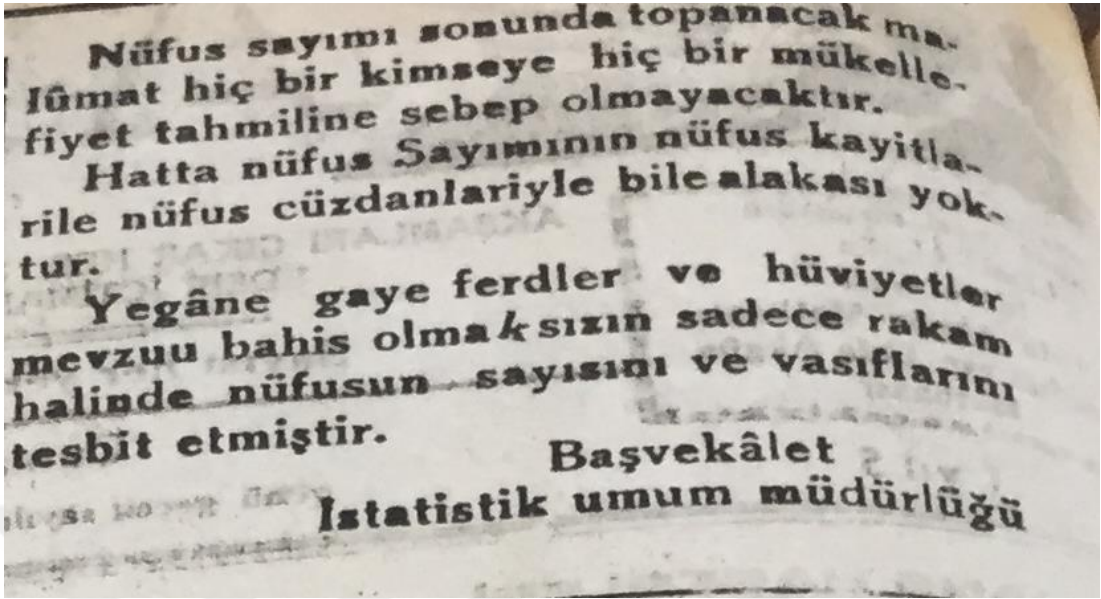
Başvekâlet
İstatistik umum müdürlüğü

EK 9: 1940 seçimleri ile ilgili gazete haberi

EK 11: 1940 seçimleri ile ilgili gazete haberi

EK 12: 1945 seçimleri ile ilgili gazete haberi

